

Nacionalni diskurs u 14. stoljeću. Hrvatska i Škotska

Levanić, Leo

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:383750>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-11**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za povijest

Leo Levanić

Nacionalni diskurs u 14. stoljeću. Hrvatska i Škotska

Diplomski rad

Mentor:
dr. sc. Trpimir Vedriš

Zagreb, 2023.

Sadržaj

1. Uvod.....	3
1.1. Nacionalni diskurs u srednjem vijeku	3
1.2. Zašto Hrvatska i Škotska?	4
1.3. Hrvatska i Škotska u 14. stoljeću – kratki prikaz povijesti	6
1.4. Metodologija i struktura rada	11
2. Nacije i nacionalni identitet: teorijski pravci i historiografija	13
2.1. Nacija u društvenim znanostima do 1980-ih.....	14
2.2. Nacija u društvenim znanostima od 1980-ih.....	15
3. Uloga vrhovne vlasti, plemstva i Crkve u oblikovanju nacionalnog diskursa.....	21
3.1. Vrhovna vlast	21
<i>Hrvatska</i>	21
<i>Škotska</i>	24
3.2. Plemstvo	27
<i>Hrvatska</i>	27
<i>Škotska</i>	31
3.3. Crkva	36
<i>Hrvatska</i>	36
<i>Škotska</i>	38
4. Uloga imperijalne političke kulture u oblikovanju nacionalnog diskursa	41
4.1. Ugarska.....	41
4.2. Engleska	43
5. Prikazi nacija u izvorima 14. stoljeća	48
5.1. Izvori	48
<i>Hrvatska</i>	48
<i>Škotska</i>	52
5.2. Aspekti hrvatske i škotske nacije	54
<i>Mit o porijeklu</i>	54
<i>Političko ustrojstvo</i>	57
<i>Nacionalni heroji</i>	60
<i>Teritorij</i>	64

<i>Jezik</i>	67
6. Zaključak.....	70
Sažetak	73
Summary	74
Popis karata.....	75
Bibliografija	76

1. Uvod

Četrnaesto stoljeće u Hrvatskoj i u Škotskoj bilo je politički i društveno turbulentno doba. Oba kraljevstva su doživjela promjene vladajućih dinastija, ratove i plemićka previranja. Usprkos tome oba kraljevstva su proživjela i relativno stabilna razdoblja tijekom kojih se učvršćivao novostvoreni politički i institucionalni poredak kao i položaj društvenopolitičkih elita. Zajedno s navedenim promjenama na političkom i društvenom polju dolazi i do redefiniranja sadržaja i povećane relevantnosti nacionalnog identiteta kod pripadnika elite Hrvatskog i Škotskog kraljevstva. S obzirom na to da će se redefiniranje nacionalnog identiteta u Hrvatskoj¹ i Škotskoj² odvijati u kontekstu većih političkih zbivanja poput ratova, kraljevskih reformi ili unutarnjih sukoba plemstva, razumljivo je da će pojedini elementi tog identiteta reflektirati interese politički aktivne društvene elite (kralj, plemstvo i kler).³

1.1. Nacionalni diskurs u srednjem vijeku

Diskurs se u društvenim znanostima definira kao „skup kulturno strukturiranih jezičnih reprezentacija i obrazaca za stvaranje značenja o nekome aspektu ljudske stvarnosti“⁴. Tako različiti diskursi teže objašnjavanju različitih koncepata i kategorija. Shodno tome nacionalni diskurs se može smatrati vrstom diskursa koji je obilježen kulturno strukturiranim jezičnim reprezentacijama i obrascima koji su naciji davali određeno značenje kao jednom od aspekata ljudske stvarnosti. Oblik koji će određeni diskurs poprimiti ovisi o institucijama i socijalnim praksama unutar kojih se diskurs oblikuje. Određeni diskurs nikada ne postoji u izolaciji već se

¹ Za pregled povijesti Hrvatskog Kraljevstva u 14. stoljeću vidi Nada Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku* (Zagreb: Školska knjiga, 1976), 361-450, 593-661; Neven Budak i Tomislav Raukar, *Hrvatska povijest srednjeg vijeka* (Zagreb: Školska knjiga, 2006), 186-195, 200-204; Tomislav Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje: prostor, ljudi, ideje* (Zagreb: Školska knjiga, 1997), 77-87.

² Za pregled povijesti Škotskog Kraljevstva u 14. stoljeću vidi Bruce Webster, *Medieval Scotland: The Making of an Identity* (London: Macmillan Education UK, 1997), 71-101; A. D. M. Barrell, *Medieval Scotland* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), 92-151; Alan Macquarrie, *Medieval Scotland: Kingship and Nation* (Stroud: The History Press, 2004), 264-330, Kindle.

³ U skladu s time tadašnje tekstualne izvore koji nam svjedoče o nacionalnim identitetima – bilo da su ih pisali pojedinci koji su se smatrali pripadnicima nacija u pitanju ili su ih pisali „stranci“ – stvaraju pripadnici malobrojnog pismenog dijela tadašnjeg društva (najčešće pripadnici klera). O značajnosti učenih ljudi za formiranje nacionalnog diskursa, doduše u razdoblju renesanse, vidi Caspar Hirschi, *The Origins of Nationalism: An Alternative History from Ancient Rome to Early Modern Germany* (Cambridge: Cambridge University Press, 2012) 2-3, 15-16; sličnu ulogu su imali učeni ljudi u Hrvatskoj i Škotskoj tijekom 14. stoljeća, ali o tome će biti više rečeno kasnije u radu.

⁴ *Struna. Hrvatsko strukovno nazivlje*, s. v. „diskurs“, <http://struna.ihjj.hr/naziv/diskurs/25343/#naziv> (posjet 8.7.2022).

njegov sadržaj oblikuje u opreci prema nekom drugom diskursu. Tako se naprimjer nacionalni diskurs jednog kraljevstva mogao razviti kao odgovor na imperijalni diskurs drugog kraljevstva.⁵

Percepcije koje ljudi imaju o pojedinim fenomenima nisu vječne. Različiti povijesni događaji mogu značajno izmijeniti društvene prakse nekog područja ili dovesti do rušenja ili (re)formiranja određenih institucija. To je moglo rezultirati manjim ili većim promjenama u percepciji tj. manjim ili većim promjenama u korpusu društvenoga znanja.⁶ Takvim značenjskim promjenama je bio podložan i koncept nacije i zbog toga nikada nije mogao poprimiti konačno i nepromjenjivo značenje.⁷ Upravo je sprega između četrnaestostoljetne društvenopolitičke stvarnosti i već od prije postojećih percepcija o političkom uređenju djelovala poticajno na razvitak nacionalnog diskursa u Hrvatskoj i Škotskoj.

Također treba napomenuti da je nacionalni diskurs u srednjem vijeku po mišljenju mnogih društvenih i humanističkih znanstvenika nemoguća pojava. Njihovo stajalište se temelji na teorijskim principima istraživača⁸ koji su tvrdili da su nacije i nacionalizam moderna pojava nastala tek u 18. stoljeću. Za sada je ova napomena dovoljna, ali o nekim problemima vezanim za modernistički pristup i općenito o problematici formiranja nacija i nacionalnog diskursa u predmodernim razdobljima raspravljat će se nešto detaljnije kasnije u radu.⁹

1.2. Zašto Hrvatska i Škotska?

Navedena područja se po mnogočemu razlikuju jedno od drugoga, što će postati očito i prilikom čitanja ovog rada. Najznačajnija razlika između dva kraljevstva je u tome što je Hrvatska bila teritorij podložan Kruni svetog Stjepana, tj. nad njome su vlast od početka 12. stoljeća imali ugarski kraljevi. Taj poredak će krajem 13. i početkom 14. stoljeća *de facto*, ali ne i *de jure*, biti

⁵ Diane Macdonell, *Theories of Discourse: An Introduction* (Oxford; Cambridge, MA: Blackwell, 1986), 1-4; Hirschi, *The Origins*, 2, 13-14.

⁶ O značaju društvenog znanja za konstruiranje srednjovjekovne stvarnosti vidi Tomislav Popić, „Oblikovanje srednjovjekovne stvarnosti – sociologija znanja i povijest“, *Povijesni prilozi* 26/33 (2007): 239-247.

⁷ Rees Davies, „Nations and National Identities in the Medieval World: An Apologia“, *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis* 4 (2004): 568; Hirschi, *The Origins*, 13.

⁸ Najznačajniji istraživači (i njihovi najprominentniji radovi) koji nacije i nacionalizam smatraju modernom pojavom su: Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (London; New York: Verso, 2006), Ernest Gellner, *Nacije i nacionalizam* (Zagreb: Politička kultura, 1998) i Eric J. Hobsbawm i Terence Ranger, ur., *The Invention of Tradition* (Cambridge; New York: Cambridge University Press, 1983).

⁹ Za kritiku navedenih principa i metodologije vidi Hirschi, *The Origins*, 20-33.

osporavan.¹⁰ U Škotskoj su pak vladali domaći vladari, što će početkom 14. stoljeća biti osporeno od strane engleskih kraljeva, čiji će pokušaji nametanja vlasti u konačnici ipak propasti. S obzirom na postojanje različitih tradicija vladanja i utjecaju različitih ideja o upravljanju kraljevstvima nije iznenađujuće da su se u Hrvatskoj i Škotskoj razvile različite institucije i socijalne prakse.¹¹

Unatoč razlikama, obje zemlje su bile podložne sličnim političkim, ekonomskim i društvenim čimbenicima koji su bili karakteristični za kasnosrednjovjekovnu Europu. Zbog toga se, usprkos brojnim razlikama, na primjeru ove dvije zemlje mogu pronaći i mnoge sličnosti.¹² Oba kraljevstva su početkom 14. stoljeća prolazila kroz ratno razdoblje uzrokovano dinastijskim previranjima do kojih je došlo nakon izumrća vladajuće dinastije. Slična situacija se javila u drugoj polovici stoljeća kada ponovno u oba kraljevstva dolazi do smjene dinastija zbog nedostatka muških nasljednika. Razdoblje 14. stoljeća će u obje zemlje također biti obilježeno čestim plemenitaškim sukobima koji su najčešće bili povezani s već spomenutim dinastijskim previranjima. Ti sukobi će u konačnici i uzrokovati promjene u odnosima moći između kraljeva i plemstva u oba kraljevstva.

Konačno, 14. stoljeće na oba je područja bilo obilježeno čestim ratovima sa susjednim zemljama. Škotskoj je glavni protivnik bila Engleska protiv koje će se ratovi voditi uglavnom na južnoj granici.¹³ Protivnici ugarskih i hrvatskih kraljeva su bili brojniji, ali nisu svi imali jednaki značaj za Hrvatsko Kraljevstvo. Najveću opasnost za vladarske je interese u Hrvatskoj predstavljala Venecija, dok je u drugom dijelu stoljeća tu ulogu preuzela Bosna.¹⁴

¹⁰ Iznimka je bio Mladen III. Šubić koji se otvoreno pobunio protiv ugarskih kraljeva Karla Roberta i Ludovika. Vidi Damir Karbić, „Šubići i dobri kralj Zvonimir. Prilog proučavanju upotrebe legendi u politici hrvatskih velikaških obitelji“, u: *900 godina Bašćanske ploče/Krčki zbornik 42/Posebno izdanje 36*, ur. Petar Strčić (Baška: Primorsko-goranska županija; Općina Baška i dr., 2000), 278-279.

¹¹ O institucijama na području Hrvatskog Kraljevstva u razvijenom i kasnom srednjem vijeku vidi Ivan Beuc, *Povijest institucija državne vlasti Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije: pravno-povijesne studije* (Zagreb: Pravni fakultet: Centar za stručno usavršavanje i suradnju s udruženim radom, 1985), 86-140; o škotskim institucijama razvijenim do početka 14. stoljeća vidi Webster, *Medieval Scotland*, 30-35.

¹² O nekim političkim, ekonomskim i društvenim čimbenicima karakterističnim za kasnosrednjovjekovnu Europu vidi Chris Wickham, *Medieval Europe* (New Haven: Yale University Press, 2016), 237-240, 242-244.

¹³ Uz ratove na južnoj granici, Škoti su se protiv Engleza borili i kao dobrovoljci na francuskoj strani u stogodišnjem ratu. Početkom 14. stoljeća će također biti organizirana jedna škotska ekspedicija u Irsku koju je predvodio Edvard Bruce (brat tadašnjeg škotskog kralja Roberta Brucea) želeći se proglasiti kraljem Irske i time stvoriti dodatan pritisak na Engleze. Vidi Webster, *Medieval Scotland*, 126; Barrell, *Medieval Scotland*, 119.

¹⁴ Za više informacija o navedenim društvenopolitičkim događajima vidi djela navedena pod bilješkama 1 i 2.

1.3. Hrvatska i Škotska u 14. stoljeću – kratki prikaz povijesti

Događaji političke prirode imali su značajnu ulogu u oblikovanju tadašnjeg škotskog i hrvatskog identiteta zbog čega smatram da je nužno ukratko se osvrnuti na najvažnije događaje koji su se tijekom 14. stoljeća odvijali na području Hrvatske i Škotske.

Kraj 13. i početak 14. stoljeća u Hrvatskoj je bio obilježen vladavinom bribirskih Šubića koja je trajala sve do uklanjanja Mladena II. 1322. godine te je bila ključna za razvoj nacionalnog diskursa u Hrvatskoj. Vlast bribirskih Šubića se proširila iz Hrvatske i na dalmatinske gradove i na prostor Bosne i Huma.¹⁵ Nakon pada bana Mladena II. (oko 1275.-1341.) je uslijedilo razdoblje tzv. plemićke republike.¹⁶ Ovo razdoblje je bilo obilježeno političkom podjelom Hrvatskog Kraljevstva među nekolicinom velikaških rodova te je obilovalo plemićkim sukobima.¹⁷

Sredinom 40-ih godina 14. stoljeća kralj Ludovik Anžuvina (1326.-1382.) odlučio je organizirati pohod na Hrvatsku nakon čega su mu se predali gotovo svi velikaši. Ovime je ponovno uspostavljena, a potom i konsolidirana kraljevska vlast u Hrvatskoj što je kralju Ludoviku omogućilo i provedbu opsežnih reformi.¹⁸ Posljednju četvrtinu 14. stoljeća su obilježila društvena previranja unutar Hrvatsko-Ugarskog Kraljevstva¹⁹ i napadi bosanskih snaga predvođenih kraljem Tvrtkom (oko 1338.-1391.) i vojvodom Hrvojem (oko 1350.-1416.) na Hrvatsko Kraljevstvo. U konačnici je kralj Žigmund Luksemburški (1368.-1437.) početkom 15. stoljeća uspio svladati pobunjenike i konsolidirati svoju vlast.²⁰

¹⁵ O usponu i padu bribirskih Šubića vidi Damir Karbić, „Šubići Bribirski do gubitka nasljedne banske časti (1322.)“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 22 (2004): 1-26; O istovremenom slabljenju kraljevske vlasti Arpadovića u Ugarskoj i Hrvatskoj vidi Engel Pal, *The realm of St Stephen: a history of medieval Hungary, 895-1526* (London; New York: I. B. Tauris, 2001), 124-126; Judit Gál, *Dalmatia and the Exercise of Royal Authority in the Árpád-Era Kingdom of Hungary* (Budapest: Research Centre for the Humanities, 2020), 162-164.

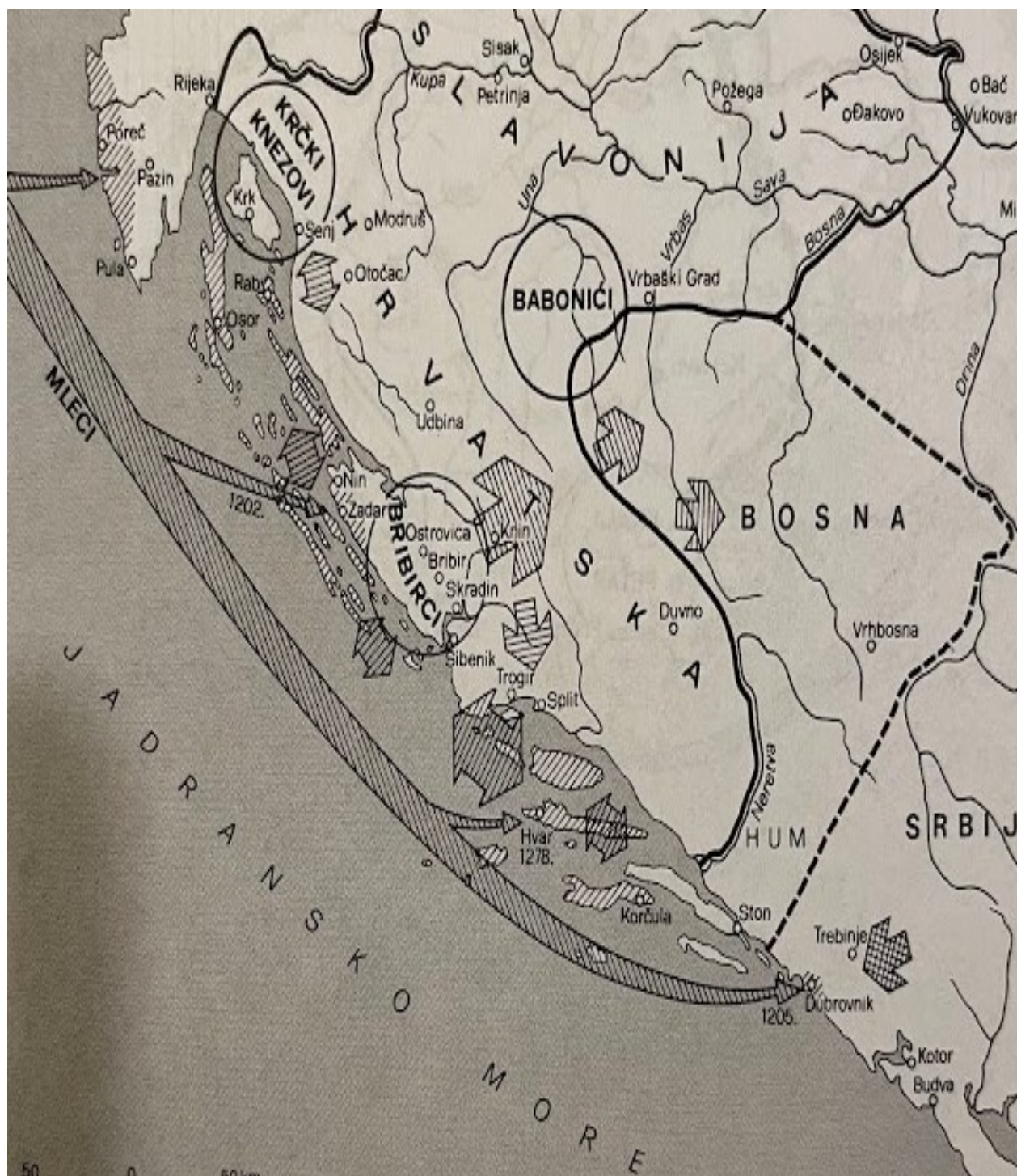
¹⁶ Naziv „plemićka republika“ koristi Mladen Ančić kako bi opisao političko ustrojstvo Hrvatskog Kraljevstva u razdoblju između pada bana Mladena II. 1322. godine i uspostave kraljevske vlasti 40-ih godina 14. stoljeća. Vidi Mladen Ančić, „Dva teksta iz sredine 14. stoljeća. Prilog poznavanju „društvenog znanja“ u Hrvatskom Kraljevstvu“, *Starohrvatska prosvjeta* 3/40 (2013): 166.

¹⁷ Klaić, *Povijest Hrvata*, 593-598; Damir Karbić, „Defining the Position of Croatia During the Restauration of Royal Power (1345-1361). An Outline“, u ... *The Man of Many Devices, Who Wandered Full Many Ways ... Festschrift in Honor of János M. Bak*, ur. Marcell Sebők i Balázs Nagy (Budimpešta: CEU Press, 1999), 521-522.

¹⁸ Karbić, „Defining the Position“, 522-525.

¹⁹ Naziv „Zemlje krune svetog Stjepana“ će u ovom radu biti korišten kao sinonim za – u hrvatskoj historiografiji uvaženu sintagmu – Hrvatsko-Ugarsko Kraljevstvo. Vidi *Hrvatska enciklopedija* s. v. „Hrvatsko-Ugarsko Kraljevstvo“, <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=26525> (posjet 12.12.2022).

²⁰ O zbivanjima tijekom posljednje četvrtine 14. stoljeća u Hrvatsko-Ugarskom Kraljevstvu vidi Engel, *The realm*, 195-208; Klaić, *Povijest Hrvata*, 653-661; Ivan Majnarić, *Plemstvo zadarskog zaleđa u XIV. i XV. stoljeću* (Zadar: Sveučilište u Zadru, 2018), 33-37.

Karta 1. Hrvatska na početku 14. stoljeća: uspon Bribiraca. (Preuzeto i prilagođeno iz Raukar, Tomislav. *Hrvatsko srednjovjekovlje: prostor, ljudi, ideje*. Zagreb: Školska knjiga, 1997).

U Škotskoj krajem 1286. godine umire kralj Aleksandar III. (1241.-1286) čime započinje razdoblje nasljedne krize. Ovu krizu je iskoristio engleski kralj Edvard I. (1239.-1307.) kako bi od budućeg škotskog kralja – za čiji izbor je Edvard I. i bio zadužen – iznudio zakletvu vjernosti čime je engleski kralj *de facto* postao vrhovni vladar Škotske. Edvardov postupak izazvao je opoziciju u Škotskoj što će prvo dovesti do kratkog rata, ali kasnije i do dugotrajne pobune u kojoj se kao vođa istaknuo William Wallace (oko 1270.-1305.). Iako je pobunu Edvard I. uspio svladati, mir je bio kratkog vijeka.²¹

Samoproглаšenjem Roberta Brucea (1274.-1329.) za škotskog kralja 1306. godine započinje novi dugotrajni englesko-škotski rat koji u konačnici završava pobjedom Škotske. Prekretnica u ratu je bila bitka kod Bannockburna 1314. godine nakon koje Engleska, tada predvođena nesposobnim Edvardom II. (1284.-1327.), više nije predstavljala ozbiljniju prijetnju. Mir je sklopljen 1328. godine nakon uklanjanja Edvarda II. s engleskog prijestolja. Mirovnim sporazumom je priznata nezavisnost Škotskog Kraljevstva.²²

Međutim mir je opet bio kratkog vijeka jer je Edvard III. (1312.-1377.) odlučio podržati škotskog protukralja Edvarda Balliola (oko 1283.-1364.). Edvard Balliol i Edvard III. su u ovom razdoblju ostvarili značajne vojne uspjehe u borbama protiv pristaša škotskog kralja Davida II. (1324.-1371.) zbog čega je on prvo morao pobjeći iz Škotske a kasnije je u bitci kod Neville's Crossa 1346. godine zarobljen.²³ Nakon jedanaest godina pregovora kralj je vraćen u Škotsku, a zauzvrat je Škotska engleskom kralju sljedećih deset godina morala plaćati otkupninu. Međutim, isplate su ubrzo prestale, a Edvard III. je umjesto toga nagovorio Davida da njegovog sina imenuje za škotskog prestolonasljednika. David je bio voljan to učiniti ali je zbog otpora škotskog plemstva i taj dogovor ostao neostvaren.²⁴

²¹ Andy King i Claire Etty, *England and Scotland, 1286-1603* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2015), 13-28, Kindle.

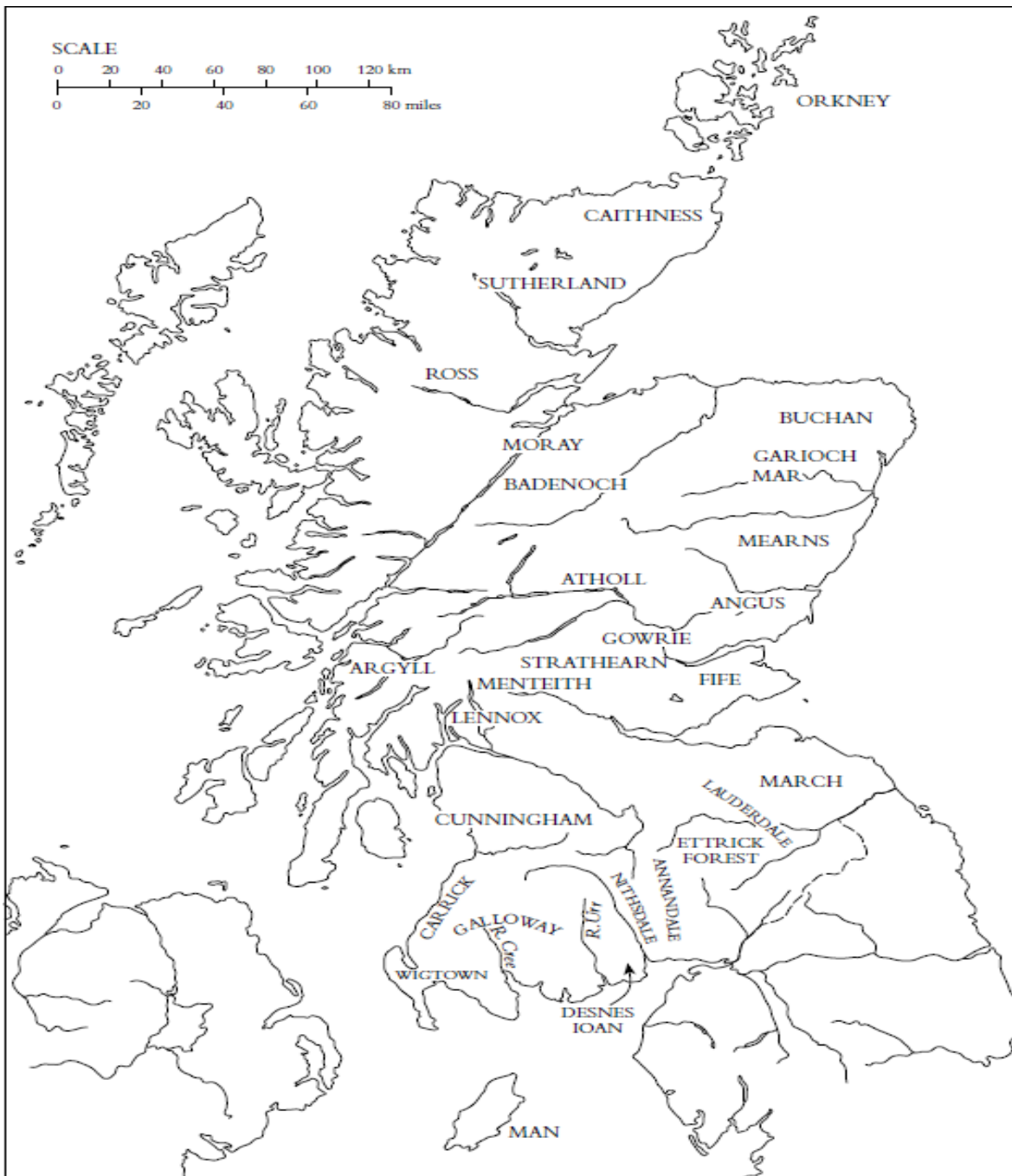
²² Isto, 29-38.

²³ Isto, 38-50.

²⁴ Za detalje o pregovorima između Škota i Edvarda III. vidi A. A. M. Duncan, „Honi soit qui mal y pense: David II and Edvard III, 1346-52“, *Scottish Historical Review* 67 (1988): 113-135 i King i Etty, *England and Scotland*, 50-54.

Posljednja četvrtina 14. stoljeća u Škotskoj je bila obilježena vladavinom prvih kraljeva iz dinastije Stewart. To su bili kraljevi Robert II. (1316.-1390.) i Robert III. (oko 1337.-1406.). Za vrijeme njihove vladavine je došlo do naglog slabljenja kraljevskog autoriteta, a posljedično su ojačali velikaši. Tada ponovno dolazi do izbijanja englesko-škotskih sukoba tijekom kojih Škotska, uz iznimku bitke kod Otterburna 1388. godine, nije imala značajnijeg uspjeha.²⁵

²⁵ O razdoblju vladavine Roberta II. i Roberta III. Stewarta vidi King i Etty, *England and Scotland*, 55-64; Macquarrie, *Medieval Scotland*, 348-359; Barrell, *Medieval Scotland*, 137-151.

Karta 2. Grofovije i značajne gospoštije u srednjovjekovnoj Škotskoj. (Preuzeto i prilagođeno iz Barrell, A. D. M. *Medieval Scotland*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000).

1.4. Metodologija i struktura rada

Politička i društvena zbivanja od kraja 13. do druge polovice 14. stoljeća će imati veliki značaj za formiranje nacionalnog diskursa u Hrvatskoj i Škotskoj. Tomu svjedoče političke, pravne i diplomatske isprave čiji sadržaj ukazuje na postojanje nekog oblika nacionalne samosvijesti među pripadnicima elite. U tom razdoblju se uz isprave počinju i javljati prva narativna djela koja također svjedoče o egzistenciji nacionalne svijesti. Zahvaljujući informacijama iz navedenih diplomatskih isprava i narativnih djela možemo doći do saznanja o percepciji koje su tadašnji pripadnici elitnog sloja imali o svojoj naciji. Shodno tomu, navedeni izvori nam pružaju podatke o mnogim aspektima koje su tadašnji ljudi smatrali karakterističnima za nacije poput zajedničkog porijekla, političkog ustroja, običaja i zakona i stvarnog ili zamišljenog teritorija na kojemu pripadnici nacije dulje vrijeme žive.

U izvorima zapisane predodžbe o škotskoj i hrvatskoj naciji će biti međusobno komparirane te će biti istaknute postojeće sličnosti i različitosti. Nacionalni diskurs se u oba slučaja (hrvatskom i škotskom) neće proučavati u izolaciji već će biti smješten u politički i institucionalni kontekst toga vremena. Osvrt i popratna komparacija političkih zbivanja kao i institucionalnog ustroja u Hrvatskoj i Škotskoj će omogućiti bolje razumijevanje različitih aspekata vezanih za nacionalni diskurs i identitete u oba kraljevstva.

Svi gore navedeni postupci će nam omogućiti da odgovorimo na pitanja o tome kakav društvenopolitički kontekst je potaknuo oblikovanje diskursa o naciji? Zašto je nacionalni identitet u takvom novonastalom kontekstu postao bitan faktor za određene dijelove populacije? Kako su autori relevantnih izvora (u slučajevima kada su ti autori poznati) i/ili pripadnici društvenih krugova u čijem okrilju su nastali izvori vidjeli svoju naciju i koje su bile njezine glavne karakteristike? Odgovori na ova pitanja će nam pružiti jasniju sliku o nacionalnom diskursu u oba kraljevstva i ukazati na njihove sličnosti i razlike.

Rad se sastoji od četiri poglavlja. U prvom poglavlju ću ukratko prikazati različite teorijske pravce koji su proučavali postanak, starost i karakter nacije. Ovdje ću također istaknuti pojedine teorijske postavke na kojima se temelji ovaj rad. U drugom poglavlju se bavim utjecajem koji su na nacionalni diskurs Hrvatske i Škotske imale vrhovne vlasti (kraljevi, a u slučaju Hrvatske i banovi), lokalno plemstvo i Crkva. U ovom poglavlju ću također pokazati zašto je uopće pripadnicima navedenih društvenih grupacija oblikovanje nacionalnog diskursa bilo u interesu.

U trećem poglavlju pažnja se prebacuje na vanjske prijetnje Hrvatskoj i Škotskoj tj. na Ugarsku i Englesku i na političke vizije i ciljeve njihovih kraljeva. Navedeni ciljevi i vizije bili su uzrokom agresivnog političkog djelovanja ugarskih i engleskih kraljeva čime su značajno pridonijeli oblikovanju nacionalnog diskursa i jačanju nacionalne svijesti u Hrvatskoj i Škotskoj.

Četvrto poglavlje sadrži analizu i komparaciju prikaza nacija u različitim hrvatskim i škotskim izvorima 14. stoljeća. Prvi dio poglavlja donosi informacije o hrvatskim i škotskim izvorima čiji sadržaj omogućuje proučavanje nacionalnog diskursa na dotičnim područjima. U drugom dijelu poglavlja ću prikazati i komparirati razne, u gore navedenim izvorima zapisane, aspekte hrvatske i škotske nacije.

2. Nacije i nacionalni identitet: teorijski pravci i historiografija

O nacijama i nacionalnim identitetima je do sada u okviru društvenih i humanističkih znanosti napisano mnogo radova. Jedan od glavnih izazova s kojim su se istraživači u tom polju suočavali bilo je definiranje nacije. Način na koji je pojedini istraživač odlučio definirati naciju ovisio je o njegovim pretpostavaka o karakteru i porijeklu nacija, povijesnom periodu pojave nacija i ulozi koju su nacije (i nacionalizam) imali tijekom povijesti.²⁶

Uzimajući u obzir i političku narav zadane teme nije iznenađujuće da su radovi istraživača često mogli naići na neslaganje drugih istraživača koji bi potom u svojim radovima, pomoću svojih teorija i pretpostavki, pokušavali opovrgnuti teorije svojih kolega. Takvo djelovanje znalo je dovesti i do širih debata unutar znanstvene zajednice što je u konačnici rezultiralo time da se još i dandanas o tim temama mnogo piše i raspravlja.²⁷ Međutim sve rasprave se i dalje uglavnom vode oko pitanja karaktera, periodizacije i povijesne uloge nacija.²⁸

Kako su se s protokom vremena društvene znanosti postepeno teorijski i konceptualno obogaćivale, došlo je – poglavito u drugoj polovici 20. stoljeća – do razvoja mnogobrojnih i sve složenijih teorija koje su pojavu nacija postavljale u različite periode ljudske povijesti dok su njihovo porijeklo pripisivale različitim faktorima – od ljudskog djelovanja pa do sveobuhvatnih društvenih i političkih promjena.²⁹

Najpopularnije recentne teorije, nacije (i nacionalizam) smještaju izričito u moderno doba (od polovice 18. stoljeća) i naglašavaju njihov konstruirani karakter. Međutim, kao reakcija na dotične pretpostavke pojavile su se i teorije koje nastanak nacija smještaju u ranija razdoblja poput srednjeg vijeka ili čak i ranije. Kako bi bolje razumjeli pojedine teorijske pretpostavke na kojima

²⁶ Anthony David Smith, *The Nation in History: Historiographical Debates about Ethnicity and Nationalism* (Cambridge: Polity Press, 2000), 1-6, 27-29, 52-53, 61-62

²⁷ Jedna od poznatijih devetnaestostoljetnih debata na ovu temu se vodila između Ernesta Renana i Heinrich von Treitschkea, dok se u recentnijem razdoblju (20. stoljeće) ističe debata između Ernesta Gellnera i njegovog učenika Anthonyja Smitha. Vidi u: Smith, *The Nation*, 10-11; Milan Subotić, „Imaju li nacije pupak? Gelner i Smit o nastanku nacija”, *Filozofija i društvo XXV* (2004): 177-182.

²⁸ Smith, *The Nation*, 2-3.

²⁹ Smith, *The Nation*, 1-4, Hirschi, *The Origins*, 3-7.

se temelji ovaj rad treba sagledati i razvoj teorijskih paradigmi o nacijama od razdoblja ranog novog vijeka pa sve do sadašnjosti.³⁰

2.1. Nacija u društvenim znanostima do 1980-ih

Najranije teorijske rasprave koje su se vodile na temu nacija su se doticale njihovog karaktera i perioda njihovog formiranja. Rasprave oko pitanja karaktera su se vodile između tzv. primordijalista i instrumentalista. Temeljna pretpostavka primordijalista je to da pojedini kulturni elementi mogu determinirati ponašanje pojedinaca u društvu i da se ti elementi nalaze u temeljima etničkih zajednica i nacija.³¹ Temeljem toga može se zaključiti da je „etnička skupina prirodna, iskonska i organska pojava nastala evolucijskom tendencijom grupiranja ljudi prema pripadnosti po rođenju“³², a shodno tome i da su nacije prirodni oblik organiziranja društva od početka čovječanstva tj. da su na neki način „prethodile povijesti“³³. Za razliku od naturalistički utemeljenog primordijalizma, instrumentalisti su isticali svoje voluntarističke teorije koje su naglašavale da je nacija sačinjena od dobrovoljno udruženih pojedinaca koji zajedno žive na određenom teritoriju i unutar istog političkog i zakonodavnog sustava.³⁴

Iako se navedena poimanja primordijalizma i voluntarizma čine u potpunosti kontradiktornima, činjenica je da su u ranim (18. i 19. stoljeće) teorijskim radovima o nacijama i nacionalističkoj literaturi općenito, naturalističkom karakteru nacije bile uvijek nadodane voluntarističke ideje. Postojanje te – u načelu kontradiktorne – naturalističke i voluntarističke dvojnosti kod nacija se moglo nazrijeti već u djelima francuskog filozofa Jean Jacquesa Rousseaua te će ona biti prisutna i u kasnijoj literaturi o nacijama.³⁵

Pitanje povijesne lokacije ili vremena u kojem nacije nastaju i egzistiraju će postati predmetom ozbiljnije rasprave tek nakon Drugog svjetskog rata. Zbog toga je – često implicitna – pretpostavka o dugotrajnoj egzistenciji nacija do tada više-manje bila dominantna u znanstvenom i političkom diskursu. Takvo shvaćanje naziva se perenijalizmom. Temeljna pretpostavka

³⁰ O recentnijim modernističkim i konstruktivističkim teorijama vidi Smith, *The Nation*, 27-34, 52-60, o ostalim teorijama koje kritiziraju konstruktivizam i/ili modernizam nacija vidi kasnije dijelove ovog poglavlja.

³¹ Smith, *The Nation*, 2-3, 5-6.

³² *Struna. Hrvatsko strukovno nazivlje*, s. v. „primordijalizam“, <http://struna.ihj.hr/naziv/primordijalizam/25320/#naziv> (posjet 5.12.2021).

³³ Smith, *The Nation*, 5.

³⁴ Isto, 6.

³⁵ Ta dvojnost se može primijetiti i kod njemačkih historičista poput Johanna Gottfrieda Herdera i Johanna Gottlieba Fichtea. Vidi Smith, *The Nation*, 7-10.

perenijalizma je ta da su nacije dugovječne i da su postojale u raznim povijesnim periodima.³⁶ Jasno je da su primordijalizam i perenijalizam teorije koje se preklapaju i podudaraju u pojedinim pretpostavkama te su obje bile značajne u sklopu retorike nacionalistički nastrojenih pojedinaca i nacionalističkih pokreta u 19. i 20. stoljeću. Uz to su ostvarile i značajan utjecaj na društvene i humanističke znanosti, a pogotovo na ondašnju historiografiju.³⁷

Ideje o prirodnom i dugovječnom karakteru nacija počinju postupno gubiti na značaju nakon završetka Drugog svjetskog rata – barem u znanstvenim krugovima. Posebice se negativno počinje gledati na nacije utemeljene na etničkim načelima i ekskluzivizmu (etničke nacije) dominantne u srednjoistočnoj, istočnoj i jugoistočnoj Europi koje su nastale kao produkt kulturnog tipa nacionalizma. Takvim se nacijama suprotstavljaju građanske nacije zapadne Europe utemeljene na građanskom tipu nacionalizma i inkluzivnosti.³⁸ Pridavanje veće uloge nacionalizmu i nacionalistima u izgradnji nacija je ukazivalo na kasnije općeprihvaćenu činjenicu da su nacije mogle biti konstruirane i da nisu nužno sačinjavale objektivni i dugovječni fenomen tijekom povijesti. Unatoč tome povjesničari su – pogotovo u zemljama zapadne Europe – zahvaljujući novostvorenoj distinkciji između etničkog i građanskog nacionalizma nastavili pisati nacionalne povijesti na isti način kao i prije Drugog svjetskog rata. Tek će u posljednjoj četvrtini 20. stoljeća doći do značajnijih teoretskih i konceptualnih prodora koji će imati i veći utjecaj na historiografiju.³⁹

2.2. Nacija u društvenim znanostima od 1980-ih

Tijekom 1983. godine objavljena su tri rada čije spoznaje će imati značajne posljedice za daljnji razvoj društvenih znanosti. Ti radovi su samo bili logički zaključak postojećih metodoloških pomaka u društvenim i humanističkim znanostima, ali će unatoč tome postati izrazito popularni u akademskim krugovima te će u potpunosti izmijeniti dotadašnja poimanja koja su društveni znanstvenici imali o nacijama (i nacionalizmu).⁴⁰

³⁶ Smith, *The Nation*, 27-28.

³⁷ Subotić, „Imaju li nacije pupak?“, 181-182; O vezi između historiografije i nacionalizma tijekom 19. i 20. stoljeća vidi: Stefan Berger, „Moć nacionalnih povijesti: pisanje nacionalne povijesti u Europi 19. i 20. stoljeća“, *Pro tempore: časopis studenata povijesti* 10-11 (2016): 467-493.

³⁸ Hirschi, *The Origins*, 4-5; Smith, *The Nation*, 6-7, 15-20, 27.

³⁹ Hirschi, *The Origins*, 5.

⁴⁰ Subotić, „Imaju li nacije pupak?“, 177-178. Dobar dio teorijskih pretpostavki je nastao već i ranije, međutim najpopularniji radovi su objavljeni početkom 1980-ih. Vidi Hirschi, *The Origins*, 5-6, 20.

Autori tih radova su bili Benedict Anderson, Ernest Gellner i Eric Hobsbawm.⁴¹ Njihove teorije – iako se međusobno po mnogočemu razlikuju – zasnivaju se na dva ključna argumenta: 1) nacije, nacionalni identiteti (i nacionalne ideologije) su moderne pojave te se formiraju tek od kraja 18. stoljeća i 2) nacije su konstruirana pojava tj. nisu utemeljene na pojedinim objektivnim čimbenicima (jezik, teritorij, zajedničko podrijetlo) nego se temelje na zajedničkom vjerovanju u takve čimbenike. Takav pristup koji ističe modernost i konstruiranost nacija je nazvan „modernističkim“.⁴²

Unatoč dominaciji modernističkih teorija, pojedini istraživači se neće složiti s njihovim argumentima i zaključcima te će – iako prilazeći problemu s raznovrsnim teorijskim pretpostavkama – istovremeno pokušati argumentirano „potkopati“ modernističke pristupe i stvoriti alternativu za njih. Oni su se u svojim radovima zauzeli za pristupe koji su isticali društvenu realnost i/ili drevnost nacija. Jedan od značajnijih kritičara modernističkog pristupa je bio Gellnerov vlastiti učenik, Anthony David Smith.⁴³ Preostali, u ovom radu navedeni, kritičari modernističkog pristupa bili su povjesničari koji su smatrali da zaključci modernističkih teorija ne odgovaraju povijesnoj realnosti. Zbog važnosti njihovih teorija za temu ovog rada, njihovi radovi će ovdje biti nešto pobliže opisani.

Sociolog Anthony David Smith se nije slagao s Gellnerovom konstatacijom da su nacije moderni fenomen te je smatrao da Gellner ne posvećuje dovoljno pozornosti odnosu između nacija i njihove prošlosti.⁴⁴ Smith je stoga u svojim mnogobrojnim knjigama (najznačajnija je *The Ethnic Origins of Nations*⁴⁵) i člancima razradio i predstavio svoju teoriju etnosimbolizma kojom je htio ukazati na elemente kontinuiteta između ranijih društvenih formacija – koje Smith naziva etnijama⁴⁶ – i nacija.⁴⁷ Smith, u svom radu stavlja težište na empirijsko proučavanje političkih, ekonomskih i kulturnih promjena kroz razdoblje dugog trajanja. Pri tome obraća pozornost i na

⁴¹ Za njihove radove vidi bilješku 8 u uvodnom dijelu ovog rada.

⁴² Hirschi, *The Origins*, 5-6; Smith je modernističku i konstruktivističku paradigmu smatrao odvojenima. Modernistička paradigma se po Smithu suprotstavljala perenijalističkoj paradigmi, dok se konstruktivistička paradigma suprotstavljala (Smithovom) etnosimbolizmu. Unatoč tome Smith napominje da konstruktivisti prihvaćaju modernističku ideju o recentnoj pojavi nacija. Vidi više u: Smith, *The Nation*, 2-3, 52-53.

⁴³ Subotić, „Imaju li nacije pupak?“, 193.

⁴⁴ Isto, 193-195.

⁴⁵ Anthony David Smith, *The Ethnic Origins of Nations* (Oxford: Basil Blackwell, 1988).

⁴⁶ Etnija (*ethnie*) je drugi naziv za etničku zajednicu kojeg Smith udovi u uporabu. Vidi Subotić, „Imaju li nacije pupak?“, 197.

⁴⁷ Smith, *The Nation*, 62-72; Subotić, „Imaju li nacije pupak?“, 197.

kontinuitet kulturno-simboličkog sadržaja određene zajednice koji opstaje i nakon industrijalizacije i time ukazuje na postojanje kontinuiteta između modernih nacija i pred-nacionalnih zajednica (etnija).⁴⁸

Kako bi mogao pristupiti empirijski utemeljenom istraživanju Smith konstruirao definicije etnije i nacije koje će mu prilikom analize poslužiti kao ideal tip dotičnih društvenih zajednica.⁴⁹ Etnija i nacija po Smithu dijele neke karakteristike poput zajedničkog imena, mita i sjećanja. Međutim među nacijom i etnijom postoje i značajne razlike. Za naciju je nužno da živi na povijesnom teritoriju dok etniji teritorij nije potreban (nego samo ideja o domovini). Uz to nacijama je potrebna i masovna kultura koja obuhvaća sve njene pripadnike dok kultura etnije može obuhvaćati samo elitne slojeve.⁵⁰ Iako Smith priznaje da se nacije u pravilu većinom pronalaze u modernome razdoblju, ipak smatra da se analizom kulturno-simboličkog sadržaja kod pojedinih zajednica iz ranijih povijesnih razdoblja (srednji vijek i antika) može ustvrditi postojanje elemenata koji po njegovoj definiciji⁵¹ ukazuju na postojanje nacija.⁵² Naravno Smith ne smatra da prisustvo određene nacije u jednom povijesnom razdoblju automatski garantira da će ta ista nacija zasigurno opstati i da neće prestati egzistirati u takvom obliku u kasnijim razdobljima povijesti.⁵³

Zbog toga Smith priznaje da se primjenom njegove teorije teško može pronaći idealni tip nacije u predmodernim razdobljima povijesti, ali ta teorija ipak omogućuje prepoznavanje pojedinih procesa koji su mogli dovesti do toga da se već u antici i srednjem vijeku formiraju zajednice po mnogočemu slične modernim nacijama.⁵⁴ Osim što je porijeklo nacija tražio u predmodernim razdobljima, Smith je također negirao potpunu konstruiranost (imaginarnost)

⁴⁸ Kulturno-simbolički sadržaj se sastoji od fenomena poput zajedničkih mitova, uspomena, simbola, tradicija i vrijednosti koji kontinuirano traju ili se s protokom vremena ponovno otkrivaju. Subotić, „Imaju li nacije pupak?“, 196-198; Smith, *The Nation*, 62-64.

⁴⁹ Nacija je za Smitha „imenovana ljudska populacija sa zajedničkim povijesnim teritorijem ili domovinom, zajedničkim mitovima i povijesnim sjećanjima, zajedničkom masovnom, javnom kulturom, jedinstvenim gospodarstvom i zajedničkim pravima i dužnostima svih podanika“, dok je etnija „imenovana ljudska populacija sa zajedničkim mitovima porijekla, povijestima i elementima kulture, povezana s određenim teritorijem i osjećajem solidarnosti, barem među elitama“. Definicije preuzete i prevedene iz Subotić, „Imaju li nacije pupak?“, 198 i Smith, *The Nation*, 3, 65.

⁵⁰ Smith, *The Nation*, 65.

⁵¹ Vidi bilješku 49.

⁵² Smith, *The Nation*, 69-71.

⁵³ Anthony David Smith, „National Identities: Modern and Medieval“, u *Concepts of National Identity in the Middle Ages*, ur. Simon Forde, Lesley Johnson i Alan V. Murray (Leeds: Leeds Texts and Monographs, 1995), 37.

⁵⁴ Isto, 32-40.

nacije. On je smatrao da su nacije barem djelomično emocionalne i voljne zajednice koje se ne mogu u potpunosti konstruirati manipulacijama društvenih elita.⁵⁵

Mišljenja povjesničarke Susan Reynolds o nacijama također se razlikuju od onih modernističkih. Za nju je koncept nacije – kako ga percipiraju nacionalisti⁵⁶ – postojao puno prije 18. stoljeća. Moderni nacionalisti, po mišljenju Reynolds, dijele ideju o objektivnosti nacija ili naroda kao zajednica s kolektivnim političkim pravima i zajedničkom poviješću i kulturom s ljudima iz ranijih razdoblja povijesti.⁵⁷ Unatoč tomu, Reynolds smatra da su predmoderne ideje o nacijama ili narodima (*natio, gens, populus*)⁵⁸ bile u mnogočemu drugačije od modernih. Prije svega tadašnji koncept nacije se po njenom mišljenju odnosio na prirodnu, zajedničkim porijeklom povezanu zajednicu koja je istovremeno i politička zajednica s političkim pravima (iako ne nužno i neovisna). Takav koncept nacije je u srednjem vijeku bio čvrsto vezan s političkim fenomenom kraljevstva. Kraljevstvo nikada nije percipirano isključivo kao teritorij pod vlašću nekog kralja nego je podrazumijevalo i postojanje određenog naroda unutar toga teritorija.⁵⁹

Pripadnici određenog naroda kraljevstvo su percipirali kao teritorij koji između ostaloga pripada i njihovom kolektivitetu, a ne samo kralju. Rodovska povezanost pripadnika kraljevstva također je smatrana samorazumljivom jer tada nije još postojala svijest o odvojenosti kulture i nacije/naroda (čiji pripadnici su bili biološki nositelji kulture). Shodno tome srednjovjekovni ljudi su kulturne čimbenike poput običaja i jezika smatrali inherentno vezanima za određene populacije. Ta ideja da ljudi unutar iste političke zajednice sačinjavaju rodno povezanu zajednicu ujedinjenu običajima, zakonom i ponekad jezikom se očitava i u mitovima o porijeklu.⁶⁰

Međutim za razliku od Smitha, Reynolds smatra da je etnička solidarnost nastala kao posljedica političke ujedinjenosti te shodno tome da kasniji nacionalizam i nacije nisu produkt ranijih etničkih solidarnosti. Moderni nacionalizam i nacije nastaju kao produkt prosvjetiteljskih

⁵⁵ Smith, *The Nation*, 59-62.

⁵⁶ „This concept, as I understand, is the idea or assumption that nations are natural, given, objectively existing human communities, each of which is assumed, generally in a vague and unreasoned way, not only to have its own common culture, myths, history, and destiny, but also to be a political community with a right to what is now called self-determination.“, Susan Reynolds, „The idea of the nation as a political community“, u *Power and the Nation in European History*, ur. Len Scales i Oliver Zimmer (New York: Cambridge University Press, 2005), 54.

⁵⁷ Isto, 54.

⁵⁸ Reynolds smatra da su te riječi za srednjovjekovne ljude imale isto značenje. Vidi Susan Reynolds, *Kingdoms and Communities in Western Europe, 900-1300*, 2. izd. (New York: Clarendon Press 1997), 254-256.

⁵⁹ Reynolds, *Kingdoms and Communities*, 250; Reynolds, „The idea of the nation“, 55-56.

⁶⁰ Reynolds, „The idea of the nation“, 57-59.

ideja koje su se spojile sa starom idejom nacije.⁶¹ Reynolds ipak ne koristi atribut „nacionalni“ kada opisuje srednjovjekovna kraljevstva jer smatra da bi takva karakterizacija bila zbunjujuća upravo zbog asocijacije s modernim nacijama i nacionalnim državama. Unatoč tome, Reynolds ipak smatra da je tadašnja percepcija kraljevstva bila u mnogočemu slična modernoj percepciji nacija.⁶²

Pitanjem nacija i nacionalizma u predmodernim razdobljima bavi se i povjesničar Caspar Hirschi. U svojoj monografiji *The Origins of Nationalism: An Alternative History from Ancient Rome to Early Modern Germany*⁶³ je predstavio svoje viđenje o uzrocima koji su doveli do formiranja nacionalnog diskursa u kasnosrednjovjekovnoj Europi. Hirschi je formulirao vlastitu konstruktivističku teoriju koja pojavu nacionalizma postavlja u kasni srednji vijek tj. u 15. stoljeće.⁶⁴ Analizom antičke rimske političke kulture, Hirschi je došao do zaključka da je nasljeđe navedene političke kulture u srednjovjekovnom političkom kontekstu imperijalizma s fragmentiranom teritorijalnom strukturom primarni uzrok nastanka nacionalizma. Jednostavnije rečeno, ciljevi srednjovjekovnih vladara bili su pod utjecajem rimskog političkog razmišljanja kojemu je cilj bio stvaranje carstva. Međutim nemogućnost kreiranja teritorijalno kompaktnih carstava tijekom čitavog srednjovjekovnog razdoblja je dovela do jasne kontradikcije između političkih vizija i realnosti. Upravo će ta kontradikcija po Hirschiju dovesti do nastanka nacionalizma.⁶⁵

Shodno tome, Hirschi nacionalizam definira kao „politički diskurs konstruiran kronično neuspješnim tobožnjim carstvima koja se nalaze u stanju konstantnog sukoba s ciljem međusobnog oslabljivanja.“⁶⁶ S obzirom na sve preduvjete koji su morali biti zadovoljeni da se nacionalizam kao i koncept nacije uopće pojave, logično je da Hirschi smatra da je takva pojava inicijalno bila moguća jedino u katoličkoj srednjovjekovnoj Europi. Tek će se u kasnijim razdobljima, posredstvom europskog kolonijalizma nacionalizam i ideje o naciji proširiti i na druge kontinente.⁶⁷

⁶¹ Reynolds, „The idea of the nation“, 60-61.

⁶² Reynolds, „The idea of the nation“, 56; Reynolds, *Kingdoms and Communities*, 253-254.

⁶³ Bibliografske informacije o knjizi su navedene u bilješci 3.

⁶⁴ Hirschi, *The Origins*, 1-2.

⁶⁵ Isto, 2, 14.

⁶⁶ Citirano, prevedeno i prilagođeno iz Hirschi, *The Origins*, 2.

⁶⁷ Hirschi, *The Origins*, 44-47.

Značajnu ulogu u izgradnji tog predmodernog nacionalizma imali su srednjovjekovni intelektualci. Oni su bili vrsni znalci retorike i književnosti što im je omogućilo stvaranje nacionalnog diskursa. Razlog takvog djelovanja intelektualaca Hirschi vidi u ostvarivanju njihovih osobnih interesa i dolazak na pozicije moći. Stoga kreiranje nacija nije bio njihov cilj već nuspojava ostvarivanja vlastitih interesa.⁶⁸ Hirschi je u konačnici, na temelju svih svojih pretpostavki naciju definirao kao „apstraktnu zajednicu koja je stvorena multipolarnim i ravnopravnim odnosom prema ostalim zajednicama iste kategorije (npr. drugim nacijama), od kojih se odvaja tvrdnjama o posjedovanju jedinstvenih osobina, posebnim teritorijem, političkom i kulturnom neovisnošću i isključivom časti.“⁶⁹

Zbog proučavanja nacionalnog diskursa u kasnom srednjem vijeku, Hirschijevo djelo je najznačajnije za ovaj rad. Njegova teza da je imperijalna politička kultura suočena s političkom multipolarnošću srednjeg vijeka dovela do razvoja diskursa o nacijama može naći primjenu na primjeru četrnaestostoljetne Hrvatske i Škotske. Uz njega, određene spoznaje Anthonyja Smitha (kulturno-simbolički sadržaj zajednica) i Susan Reynolds (percepcija srednjovjekovnih ljudi o nacijama kao objektivno postojećih zajednica s kolektivnim političkim pravima i zajedničkom poviješću i kulturom kao i povezanosti koncepta nacije sa političkim fenomenom kraljevstva) će također biti uzete u obzir prilikom pisanja ovog rada. Zanimljivo je da se nijedan od gore navedenih istraživača nije osvrtao na dostignuća povjesničara koji su se bavili etnicitetom u ranom srednjem vijeku. To se prvenstveno odnosi na pripadnike tzv. Bečke škole i Patricka Gearyja. Unatoč tome neki njihovi koncepti i zaključci se mogu primijeniti i na kasnije razdoblje srednjeg vijeka uključujući i 14. stoljeće.⁷⁰

⁶⁸ Hirschi, *The Origins*, 15-16, 28, 49.

⁶⁹ Citirano, prevedeno i prilagođeno iz Hirschi, *The Origins*, 47.

⁷⁰ Tu se prvenstveno misli na koncept „tradicijske jezgre“ koji se prema mišljenju pripadnika Bečke škole sastoji od društvene elite povezane s vladarskom dinastijom i čija dužnost je očuvanje sjećanja o zajedničkom porijeklu, a time i očuvanje identiteta. Naravno o tome hoće li uspjeti sačuvati i prenijeti tu tradiciju na sljedeće generacije je ovisilo o njihovom uspjehu na političkom i vojnom polju. Zaključak Patricka Gearyja da je etnicitet zapravo situacijski konstrukt – promjenjiv ovisno o personalnoj lojalnosti pojedinaca ili grupa određenom etnički definiranom vladaru – se također može iskoristiti za proučavanje etničkih/nacionalnih identiteta u 14. stoljeću. O Bečkoj Školi i njihovoj teoriji etnogeneze vidi Andrew Gillett, „Ethnogenesis: A Contested Model of Early Medieval Europe“, *History Compass* 4/2 (2006): 241–246; Neven Budak, *Hrvatska povijest od 550. do 1100.* (Zagreb: Leykam, 2018), 86-87. O teoriji Patricka Gearyja vidi Patrick Geary, „Ethnic Identity as a Situational Construct in the Early Middle Ages“, *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien (MAGW)* 113 (1983): 15-26; Budak, *Hrvatska povijest*, 87.

3. Uloga vrhovne vlasti, plemstva i Crkve u oblikovanju nacionalnog diskursa

Razumijevanje šireg društvenopolitičkog konteksta je važno ako se želi razumjeti konstrukcija nacionalnih identiteta. Međutim, događaji političke i vojne prirode nisu sami po sebi neposredno utjecali na oblikovanje nacionalnih identiteta već se ti identiteti oblikuju kroz društvenu praksu utjelovljenu između ostalog i u institucionalni okvir tadašnjih kraljevstava. Zbog toga je nužno detaljnije sagledati ustroj obiju kraljevstava (Hrvatskog i Škotskog) kako bi se utvrdilo koje su institucije i staleži imali ulogu u izgradnji nacionalnog identiteta i kakva je ta uloga uopće bila.⁷¹

3.1. Vrhovna vlast

Hrvatska

Kraljevi su obnašali vrhovnu vlast i u Hrvatskoj i u Škotskoj, ali je u Hrvatskoj, za razliku od Škotske, kralj vladao posredstvom bana. Titula bana u Hrvatskom Kraljevstvu se javlja još u ranom srednjem vijeku, ali je položaj i teritorijalni opseg banske vlasti kroz naredna stoljeća bio promjenjiv. Uz to ugarsko-hrvatski kraljevi su mogli imenovati više banova koji bi djelovali ili neovisno jedan od drugog (ban Slavonije i ban Dalmacije i Hrvatske) ili u hijerarhijskom sustavu u kojemu bi jedan ban bio nadređen drugome banu (ban čitave Slavonije i primorski ban). Do titule bana krajem 13. stoljeća dolaze pripadnici Bribirskih Šubića. Period njihove vladavine se pokazao ključnim za konstruiranje hrvatskog nacionalnog identiteta.⁷²

Bribirski Šubići su uspjeli ostvariti praktičnu neovisnost od ugarskih kraljeva te su na temelju svoje dominantne pozicije na području Hrvatskog Kraljevstva formirali vlastito političko središte koje im je omogućilo da održavaju političko jedinstvo i sprječavaju veće sukobe među preostalim velikašima. Zahvaljujući takvom stabilnom ustrojstvu, dodatno je došla do izražaja i već ionako autonomna politička narav Kraljevstva Hrvatske u sklopu Zemalja krune svetog Stjepana. Međutim novoformirani „šubićevski“ društvenopolitički poredak je rezultirao i stvaranjem određenih društvenih tenzija. One su se s jedne strane očitovale u negodovanju

⁷¹ O načinu na koji se identiteti konstruiraju vidi Marko Pijović, „Pristupi proučavanju identiteta u prošlosti“, *Historijska traganja* 8 (2011): 12-15.

⁷² Ančić, „Dva teksta“, 166-167, 179, 180-181.

preostalih velikaša – zbog svoje podređenosti Šubićima – unutar Hrvatske, a s druge strane u nezadovoljstvu ugarskih kraljeva – zbog nedostatka autoriteta u Hrvatskoj. Istovremeno postojanje ovakvih vanjskih (nezadovoljstvo ugarskih kraljeva) i unutarnjih (nezadovoljstvo hrvatskih velikaša) tenzija je, po mišljenju Mladena Ančića, dovelo do izoštravanja etničkog identiteta u tadašnjoj Hrvatskoj.⁷³

Period vladavine Bribirskih Šubića je bio izrazito značajno razdoblje za razvoj nacionalnog diskursa. Njegovi začetci su već vidljivi i u samoj činjenici da je Pavao I. (oko 1245.-1312.) preimenovao svoju dotadašnju titulu primorskog bana u titulu bana Hrvata kao i da su dotičnu titulu legalizirali posredstvom kraljevskih darovnica te ju učinili nasljednom.⁷⁴ Uz kreaciju titule bana Hrvata, vladavina Pavla i Mladena II. je bila obilježena i sa „oživljavanjem“ uspomene na kralja Zvonimira. Uporaba kralja Zvonimira je u navedenom političkome kontekstu najvjerojatnije poslužila za dodatnu legitimizaciju šubićevske vlasti i popratnog političkog djelovanja.⁷⁵ O uspješnoj implementaciji „kralja Zvonimira“ u tadašnji korpus društvenog znanja svjedoči i činjenica o kasnijem nastanku legende o smrti kralja Zvonimira kao i njegovanje uspomene na dotičnog kralja u krugovima hrvatskog plemstva tijekom 14. stoljeća.⁷⁶

Inicijacija takvog diskursa nije bila nakana ni Pavla ni Mladena II. već je to bila nuspojava njihovog političkog djelovanja i popratnih pokušaja da legitimiraju novostečenu vlast. Taj nacionalni diskurs svoj će puni potencijal – sudeći prema vidljivosti u povijesnim izvorima – ostvariti tek polovicom 14. stoljeća. Takav razvoj proizlazi iz činjenice da su Pavao i Mladen II. tijekom svojeg vladanja vezali za sebe mnoge velikaše i plemiće koji su tijekom njihovog banovanja za njih obavljali razne funkcije (župani, kaštelani, sudski pristavi). Spomenuti velikaši

⁷³ Karbić, „Defining the Position“, 520-521; Karbić, „Šubići Bribirski“, 12-13; Ančić, „Dva teksta“, 193-194. Ančić svoju pretpostavku temelji na istraživanju Michaela Richtera o srednjovjekovnom velškom nacionalnom identitetu. Vidi Michael Richter, „National Identity in Medieval Wales“, u *Medieval Europeans: Studies in Ethnic Identity and National Perspectives in Medieval Europe*, ur. Alfred P. Smyth (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 1998), 71-84.

⁷⁴ Ančić, „Dva teksta“, 166-167; Karbić pretpostavlja da je naziv titule proizašao iz želje Pavla da ukaže na svoju neovisnost od banova cijele Slavonije. Vidi Karbić, „Defining the Position“, 521.

⁷⁵ O uporabi kralja Zvonimira kao legitimacijskog sredstva vladavine bribirskih Šubića vidi Karbić, „Šubići i dobri kralj Zvonimir“, 275-278.

⁷⁶ Za informacije o mogućim načinima nastanka legende o nasilnoj smrti kralja Zvonimira te o njezinim različitim verzijama (i historiografiji na tu temu) vidi Karbić, „Šubići i dobri kralj Zvonimir“, 272-275, 278-279; Ivo Goldstein, „Kako, kada i zašto je nastala legenda o nasilnoj smrti kralja Zvonimira? (Prinos proučavanju mehanizma nastajanja legendi u hrvatskom srednjovjekovnom društvu)“, *Radovi* 17/1 (1984): 35-54; Dražen Nemet, „Smrt kralja Zvonimira - problem, izvori i tumačenja“, *Radovi* 38/1 (2006): 78-89; o plemićkom njegovanju uspomene na „svetog“ kralja Zvonimira vidi Karbić, „Defining the Position“, 523-524; Majnarić, *Plemstvo zadarskog zaleđa*, 104-107.

i plemići su sudjelovali u donošenju sudskih odluka temeljenih, barem u pojedinim slučajevima, na hrvatskim običajima (*consuetudinem Croacie*). Padom Šubića će daljnji društvenopolitički razvoj u Hrvatskoj – kao i razvoj nacionalnog diskursa – uvelike ovisiti o djelovanju preostalih velikaša i plemića (posebice onih koji su bili prisnije povezani sa Šubićima).⁷⁷

Nakon pada Šubića i uspostave anžuvinske vlasti na funkciju bana (prvo bana čitave Slavonije i Hrvatske, a zatim bana Dalmacije i Hrvatske) su postavljeni kralju lojalni ljudi koji su inicijalno bili zaduženi za pregovore s hrvatskim plemstvom i za propagiranje kraljevskih reformi. Sjedište bana je bilo u Kninu koji je od tada etabliran kao bansko – a time i političko – sjedište Hrvatske. Zbog toga su u Knin postupno premještene i druge institucije vlasti Hrvatskoga Kraljevstva. Kralj Ludovik je sada zahvaljujući revitalizaciji kraljevske vlasti banove mogao lagano smjenjivati. Zahvaljujući tome i činjenici da je većina hrvatskih banova dolazila iz Ugarske, banska čast nije više mogla biti korištena za stvaranje lokalnog centra moći, a time nije bilo razloga za propagiranje ideja kakve su – s ciljem učvršćivanja vlasti – propagirali Šubići.⁷⁸

Jedini službenici koji su na području Hrvatskog Kraljevstva od tada, barem u teoriji mogli stvoriti centar vlasti su bili hercezi. Titula hercega se pojavila još krajem 13. stoljeća te je za vrijeme Arpadovića najčešće bila „rezervirana“ za kraljevog nasljednika tj. sina. Ludovik će, u nedostatku vlastitog sina, na ovu čast imenovati prvo svojeg brata Stjepana, a zatim Karla Dračkog. Međutim nijedan od njih neće uspjeti stvoriti vlastitu dinastiju što zbog bioloških a što zbog političkih razloga. Shodno tome nije moglo doći do formiranja dinastije koja bi od Hrvatskog Kraljevstva mogla napraviti relativno autonomno političko središte kao što su to napravili Šubići početkom 14. stoljeća.⁷⁹

⁷⁷ Karbić, „Defining the Position“, 521; Karbić, „Šubići Bribirski“, 12-13; Karbić, „Šubići i dobri kralj Zvonimir“, 272-274, 279; o odnosima Pavla i Mladena II. prema drugim velikašima i plemićima u Hrvatskoj i Bosni kao i o spomenu hrvatskih običaja (i običaja domovine) u jednoj Mladenovoj ispravi vidi Klaić, *Povijest Hrvata*, 442-450; o političkoj ulozi plemića povezanih sa Šubićima u kontekstu institucije „dvanaestero plemena“ vidi kasnije u ovom poglavlju.

⁷⁸ Karbić primjećuje da se podban Ivan Čuz nakon uspostave kraljevske vlasti u izvoru o saboru u Podbrižanima nazivao *vicebanus Croatorum*. Taj naziv podsjeća na titulu koju su koristili Pavao i Mladen II. Šubić (ban Hrvata) i zbog toga Karbić pretpostavlja da je ona možda korištena kako bi se stekla naklonost hrvatskih plemića. Kasnije je ta titula zamijenjena titulom *vicebanus regnorum Dalmatie et Croatiae*. Vidi Karbić, „Defining the Position“, 522, 524-525; Majnarić, *Plemstvo zadarskog zaleđa*, 31. O centralizacijskim uzročnicima koji su od Knina napravili administrativni, crkveni i gospodarski centar Hrvatske vidi Mladen Ančić, „Knin u razvijenom i kasnom srednjem vijeku“, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 38 (1996): 53-95.

⁷⁹ Ančić, „Dva teksta“, 176-177.

Škotska

U škotskoj su vrhovnu vlast većinu vremena obnašali kraljevi. Jedino su u slučajevima poput kraljeve odsutnosti, maloljetnosti ili nepostojanja jasnog nasljednika bili postavljeni zaštitnici kraljevstva (najčešće je bio samo jedan zaštitnik, ali nakon smrti kralja Aleksandra III. 1286. godine je parlament imenovao šest zaštitnika).⁸⁰ Za razliku od Hrvatske u Škotskoj je i tijekom razvijenog srednjeg vijeka na vlasti bila „narodna“ dinastija Canmore. Kraljevi iz te dinastije su bili ključni za konstruiranje srednjovjekovnog škotskog nacionalnog identiteta. Do kraja 13. stoljeća su u Škotskoj postojali gotovo svi elementi koji su tadašnjim kraljevima bili potrebni za legitimizaciju svojeg poretka. Tako je škotska imala vlastitog svetca povezanog s vladajućom dinastijom (sv. Margareta, žena kralja Malcolma III.), vlastito ceremonijalno središte za krunidbu kraljeva (Scone) i u sklopu njega i kraljevsko prijestolje. U 14. stoljeću za vrijeme vladavine Davida II. Edinburgh će postati sjedište vrhovne vlasti, a tu će ulogu zadržati i kasnije.⁸¹

S obzirom na prevladavajući reljef i klimu na područjima koja su do kraja 13. stoljeća potpala pod Škotsko Kraljevstvo, nije iznenađujuće što pojedini povjesničari tvrde da je uspješna formacija tog kraljevstva i pratećeg identiteta bila sama po sebi izvanredan događaj. Škotska je zemlja u kojoj prevladavaju planinska područja s obilnim padalinama zbog čega su komunikacije među naseljenim nizinskim mjestima povezanih teško prohodnim kopnenim putevima bile otežane. Takve su okolnosti omogućavale društvenu, ekonomsku i političku regionalizaciju te su stvarale poteškoće svakome tko bi dotični prostor želio politički ujediniti.⁸²

Shodno tome bilo je teško održavati kraljevski autoritet na takvom prostoru, međutim škotski kraljevi će u tome ipak uspjeti i to zahvaljujući kontaktima s Engleskom. Jedan od glavnih oslonaca škotskih kraljeva u provođenju njihove političke volje su bili anglo-normanski velikaši kojima su škotski kraljevi u zamjenu za njihovu potporu davali posjede. Istovremeno je u škotski sustav vlasti uvedena institucija šerifa (*vicecomites*) koja je originalno nastala u Engleskoj. Međutim, za razliku od onih engleskih, šerifi u Škotskoj su imali veći značaj za lokalno provođenje

⁸⁰ Webster, *Medieval Scotland*, 73.

⁸¹ Webster, *Medieval Scotland*, 4-5, 44-48; Wickham, *Medieval Europe*, 161; Barrell, *Medieval Scotland*, 43.

⁸² Webster, *Medieval Scotland*, 9-10, 20, 26; Barrell, *Medieval Scotland*, 1-2. Planinski reljef je također negativno utjecao na pokušaje političke integracije raznih dijelova Balkana. U skladu s time je i ugarskim kraljevima – čiji centar vlasti je bio u Panoniji – otežao komunikaciju s Hrvatskom koja je bila odsječena dinarskim planinskim lancem. O balkanskoj geografiji i njezinom utjecaju na politička zbivanja vidi John V. A. Fine, *The early medieval Balkans: a critical survey from the sixth to the late twelfth century* (Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1991), 1-4.

pravde (sudstvo).⁸³ To je bila prirodna posljedica slabe centraliziranosti Škotskog Kraljevstva. Stupanj centralizacije u Škotskoj je kroz cijeli srednji vijek bio na niskoj razini. Tako su i petnaestostoljetni škotski kraljevi poput Jakova IV. zbog limitiranog dosegâ vlasti morali konstantno putovati po svojem kraljevstvu kako bi ostvarili svoje političke ciljeve.⁸⁴

Jasno je da je, unatoč često nemogućnosti škotskog kralja da održi autoritet u svim dijelovima svoga kraljevstva, kralj i dalje bio jedan od stupova škotskog identiteta i razlog zbog kojeg se koncept škotske nacije uopće i razvio.⁸⁵ Međutim, s početkom englesko-škotskih ratova taj koncept nacije dobiva novi element – snažnu netrpeljivost prema Englezima. U skladu s takvom situacijom je i protuengleski diskurs postao istaknutim dijelom nacionalnog diskursa te su ga u sklopu toga škotski kraljevi uporabljivali podjednako i za jačanje vlastitog društvenog položaja unutar Škotskog Kraljevstva kao i za stvarno jačanje „nacionalne“ kohezije za borbu protiv Engleske.⁸⁶

Kralj Robert Bruce je koristio protuengleski diskurs u svrhu legitimiranja svoje ilegalno stečene kraljevske titule i poticanja na borbu protiv škotskih neprijatelja, a tek onda protiv Engleza. Time je navedeni diskurs istovremeno koristio i s ciljem obrane Škotske od engleskih nasrtaja i s ciljem ostvarivanja dinastijskih interesa. To je najuočljivije na primjeru neuspješne ekspedicije u Irskoj kojom je Robertov brat Edvard Bruce trebao postati Irskim kraljem, a time i otvoriti novi front protiv Engleske. Međutim, protuengleski diskurs je mogao biti i iskorišten protiv škotskog kralja. Tako je Robert Stewart, našavši se ugrožen zbog mogućnosti da izgubi status prestolonasljednika za vrijeme vladavine Davida II., počeo sebe prikazivati kao borca za škotsku nezavisnost i time pridonio tomu da planovi kralja Davidu II. propadnu.⁸⁷

Onovremeni izvori su ratove 14. stoljeća prikazivali kao internacionalne ratove između Engleske i Škotske, međutim u stvarnosti se uglavnom radilo o borbama između velikaških

⁸³ Webster, *Medieval Scotland*, 28-31; Institucija šerifa se inicijalno pojavila u anglosaksonskoj Engleskoj. Šerif je bio službenik čija ingerencija se prostirala na prostoru jedne grofovije (*shirereeve*). Engleski šerifi su bili zaduženi za sakupljanje kraljevskih poreza, nadgledavanje sudova i održavanje reda i mira u grofoviji, a mogli su i voditi vojne odrede u rat. Šerife je postavljao kralj te se od njih uvijek očekivala lojalnost u suprotnom ih je kralj mogao smijeniti. Vidi Ivo Goldstein i Borislav Grgin, *Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku* (Zagreb: Novi Liber, 2008), 216.

⁸⁴ Webster, *Medieval Scotland*, 33-34; Wickham, *Medieval Europe*, 220-221.

⁸⁵ Webster, *Medieval Scotland*, 4-5; Wickham, *Medieval Europe*, 220-221.

⁸⁶ King i Etty, *England and Scotland*, 184-185.

⁸⁷ Isto, 33-34, 54-55; 184-186.

frakcija u Škotskoj u koje je interveniralo Englesko Kraljevstvo.⁸⁸ U tim je ratovima bilo uobičajeno da pojedini škotski velikaši i plemići mijenjaju strane ovisno o vlastitim dinastijskim interesima bez puno obzira prema dobrobiti svoje „nacije“. Tako da su se i uspješni škotski kraljevi poput Roberta i Davida II., slično kao i Šubići, našli suočeni s domaćom opozicijom. Međutim, za razliku od Šubića, Robert Bruce je uspio osigurati nezavisnost Škotske i legitimirati svoju dinastiju na škotskom prijestolju, iako je inicijalno na tu poziciju došao nelegitimnim načinom.⁸⁹

Kraljevi iz dinastije Bruce (Robert i David II.) bili su sposobni vladari koji su uspjeli nametnuti svoj autoritet nad podanicima. Neizbježan rezultat takvog nametanja autoriteta bilo je formiranje domaće velikaške opozicije. Navedena se opozicija manifestirala u obliku urota ili pobuna. Tako je 1320. godine otkrivena i zaustavljena urota protiv kralja Roberta. Ova urota je u historiografiji poznata i pod imenom Soulesova urota (Soules je bio škotski velikaš i organizator urote).⁹⁰ Jedan od mogućih razloga za nezadovoljstvo Soulesa i ostalih velikaša je bio taj da ih je Robert natjerao na pečačenje Deklaracije iz Arbroatha, tj. upravo one deklaracije u kojoj se afirmira nezavisno podrijetlo i politička samostalnost škotske nacije.⁹¹ Robertov nasljednik David II. je 1363. godine morao savladati otvorenu velikašku pobunu u kojoj je sudjelovao Davidov nećak i nasljednik Robert Stewart te dva najznačajnija pogranična velikaša (grofovi Douglas i March). Glavni razlog zbog kojeg je došlo do pobune bila je neizvjesnost oko imenovanja Davidovog nasljednika na škotskom prijestolju.⁹²

David II. je, unatoč mnogim nevoljama tijekom svoje vlasti (egzil u Francuskoj, zarobljeništvo u Engleskoj, samovolja škotskih velikaša), uspio sve probleme nadvladati i vladati relativno uspješno. Njegov uspjeh je bio time veći što su njegovi suparnici koristili protuengleski diskurs da bi uzdrmali njegovu vlast i spriječili ostvarenje njegovog nauma da ga naslijedi sin engleskoga kralja Edvarda III.⁹³ Međutim, nakon dolaska prvog Stewarta na vlast autoritet kralja naglo opada. Robert II. Stewart se ponadao da bi postavljenje svoje vlastite djece na važne funkcije

⁸⁸ King i Etty, *England and Scotland*, 184.

⁸⁹ Isto, 29, 38, 184.

⁹⁰ Isto, 35.

⁹¹ King i Etty, *England and Scotland*, 185, Webster, *Medieval Scotland*, 87-89; Barrell, *Medieval Scotland*, 121-124.

⁹² Barrell, *Medieval Scotland*, 130.

⁹³ King i Etty, *England and Scotland*, 184; o vladavini Davida II. vidi navedeno djelo, 47-54.

i veleposjede moglo pomoći njegovoj vlasti, ali se u tome prevario jer su od tada upravo najveći kraljevi suparnici bili članovi njegove obitelji.⁹⁴

Zbog takvog aranžmana kraljevska je vlast u Škotskoj nastavila slabiti i za vrijeme Roberta III., a značajnije jačanje kraljevskog autoriteta će se dogoditi tek u drugoj četvrtini 15. stoljeća.⁹⁵ Paralelno s opadanjem kraljevskog autoriteta potencijalno je moglo doći i do opadanja svijesti o pripadnosti škotskoj naciji no do toga ipak nije došlo. Djelomično i zbog toga što je, unatoč relativnom „neredu“ koji je vladao u kraljevstvu za vrijeme prvih Stewarta (Robert II. i Robert III.), to isto razdoblje bilo obilježeno kreativnim poletom. Rezultat toga poleta bit će sastavljanje prve škotske kronike i prve škotske epske pjesme. Oba dijela će imati povelik utjecaj na formiranje tadašnjega nacionalnog diskursa.⁹⁶ U konačnici, slično kao u tadašnjoj Hrvatskoj, postojeći škotski identitet dodatno se izoštrio zahvaljujući istovremenom postojanju vanjskih i unutarnjih društvenih tenzija. Vanjsku tenziju su predstavljali engleski kraljevi i njihovi pokušaji podređivanja Škotskog Kraljevstva dok su unutarnju tenziju predstavljali škotski velikaši koji su bili spremni radi ostvarivanja vlastitih dinastijskih interesa ukloniti kralja.⁹⁷

3.2. Plemstvo

Hrvatska

U procesu oblikovanja nacionalnog diskursa u Hrvatskoj i Škotskoj nije sudjelovala isključivo vrhovna vlast nego je važnu ulogu u tome imalo i plemstvo.⁹⁸ Tijekom 14. stoljeća u Hrvatskoj je proces staleškog oblikovanja plemstva doveden do kraja. Do toga je došlo zahvaljujući reformama kralja Ludovika Anžuvinskog. On je odlučio zakonski izjednačiti svo plemstvo u Zemljama krune svetog Stjepana, što je podrazumijevalo i Hrvatsku. Pripadnost plemstvu se temeljila samo i isključivo na slobodnom uživanju zemlje (*plemenštine*). Drugi faktori poput bogatstva i društvene povezanosti nisu imali nikakav efekt na pravni status plemića iako su

⁹⁴ Za informacije o vladavini Roberta II. vidi Barrell, *Medieval Scotland*, 137-147.

⁹⁵ O vladavini Roberta III. vidi Barrell, *Medieval Scotland*, 147-151.

⁹⁶ Webster, *Medieval Scotland*, 94, 99-101.

⁹⁷ O utjecaju vanjskih i unutarnjih pritisaka na identitetno zaoštavanje na primjeru Hrvatske vidi Ančić, „Dva teksta“, 193, a za primjer Walesa vidi Richter, „National Identity“, 80

⁹⁸ Pojam „plemstvo“ je u historiografiji uglavnom korišten za označavanje društveno privilegiranih skupina koje su težile legitimizaciji i monopolizaciji svojeg društvenog položaja. Međutim skupine koje se tim pojmom označavalo su se u realnosti značajno razlikovale jedna od druge te je njihov razvoj bio po mnogočemu različit. Vidi Majnarić, *Plemstvo zadarskog zaleđa*, 11; Damir Karbić, „Plemstvo – definicija, vrste, uloga“, *Povijesni prilozi* 25/31 (2006): 15-20.

de facto uvjetovali postajanje stvarnih razlika u društvenom statusu između pojedinih pripadnika plemstva.⁹⁹

Iako je kraljevsko uplitanje u društvene odnose u Hrvatskoj imalo značajne posljedice za nacionalni diskurs, on time nije bio iniciran već je prirodni nastavak ranijeg diskursa započetog za vrijeme vladavine Bribirskih Šubića. Ista diskurzivna matrica zadržala je svoj značaj i za vrijeme tzv. „plemićke republike“ što je vidljivo iz tadašnje političke komunikacije koja u sebi ponekad sadrži elemente etničkog karaktera. Zbog toga je moguće i naići na izvor u kojemu se za Ugre koristi naziv *lingua extranea* (strani jezik).¹⁰⁰ Dokaz o društvenom prihvaćanju elemenata šubićevskog nacionalnog diskursa vidljiv je u preuzimanju i prilagođavanju uspomene na kralja Zvonimira. Vrhunac te prilagodbe se manifestirao u već spomenutom formiranju legende o smrti kralja Zvonimira čije narativno temelje proizlazi iz političkog djelovanja i iznenadne smrti Mladena III. Šubića.¹⁰¹

Ponovnom uspostavom kraljevske vlasti u Hrvatskoj dolazi i do sazivanja plemićkih skupština na kojima je kraljevska vlast pokušala ishoditi kolektivno priznanje svojih reformi i time ih automatski i legitimirati. Najvažnije mjesto na kojemu su se okupljali hrvatski plemići bio je sabor. On je prvi puta sazvan 1351. godine. Osim sabora su se sazivali i županijski zborovi koji su isto bili važni za provođenje kraljevskih reforma na lokalnoj razini. Na saborima i županijskim zborovima je plemstvu omogućeno da se u dijalogu s kraljevskim zastupnicima (banom i/ili kraljevskim pouzdanicima) postigne kompromis i na taj način obrani barem dio dotadašnjih običaja i tradicija Hrvatskog Kraljevstva. Navedeni običaji i tradicije su plemstvu poslužili i za obranu vlastitog društvenog položaja.¹⁰²

Tako su „običaji Hrvata“ postali sredstvo kojim je lokalno plemstvo moglo uspješno obraniti svoj društveni položaj u slučajevima kada je njihova plemenitost dovedena u pitanje.

⁹⁹ Majnarić, *Plemstvo zadarskog zaleđa*, 45-50; Tomislav Raukar, *Seljak i plemić hrvatskoga srednjovjekovlja* (Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta, 2002), 43-48; Karbić, „Plemstvo – definicija“, 18.

¹⁰⁰ Ančić, „Dva teksta“, 166, 193-194; CDCDS IX, nr. 251, 305-306. Iako je dotični dokument nastao u dalmatinskoj komuni (Trogir) a ne na području Hrvatske, ipak može donekle poslužiti kao svjedočanstvo o tadašnjim percepcijama Ugra na tim prostorima (Hrvatska i Dalmacija) i koje su posljedično bile prisutne i u tadašnjoj komunikaciji.

¹⁰¹ Ančić, „Dva teksta“, 166-167, 197-199; Majnarić, *Plemstvo zadarskog zaleđa*, 105-106; o čimbenicima koji upućuju na to da je legenda o nasilnoj smrti kralja Zvonimira nastala na temelju nesretne sudbine Mladena III. Šubića vidi Karbić, „Šubići i dobri kralj Zvonimir“, 278-279.

¹⁰² Majnarić, *Plemstvo zadarskog zaleđa*, 73-75; Karbić, „Defining the Position“, 524. Majnarić smatra da okupljanje plemstva 1351. godine u Podbrižanima nije bio sabor cjelokupnog plemstva Kraljevine Hrvatske i Dalmacije već da je riječ o županijskom zboru Lučke županije. Vidi Majnarić, *Plemstvo zadarskog zaleđa*, 73-74.

Međutim, „običaji Hrvata“ su istovremeno bili i sredstvo samoidentifikacije kojom su se Hrvati (uživaoci navedenih običaja) diferencirali od drugih zajednica. Značajno mjesto u plemićkoj samoidentifikaciji je imao i „dobri kralj“ Zvonimir. Kao i za vrijeme vladavine Šubića, Zvonimir je korišten sa svrhom legitimizacije vlastitog političkog statusa u Kraljevstvu. Time se htjelo ukazati na percipirani kontinuitet između aktualne situacije u kojoj su plemići bili politički subjekti u Kraljevstvu i vladavine „posljednjeg“ kralja iz „narodne“ dinastije. Ipak za razliku od Šubića kojima je kralj Zvonimir isključivo koristio kao ideološko temelje za legitimizaciju vlasti nad Hrvatskom, plemići su ga koristili i u sklopu dokazivanja svojih posjedovnih i drugih prava.¹⁰³

U istom tom razdoblju je – uz legendu o smrti kralja Zvonimira – konstruirana i priča o sklapanju ugovora između pripadnika dvanaest hrvatskih plemićkih rodova i kralja Kolomana 1102. godine. Tim tobožnjim ugovorom – čiji zapis se u hrvatskoj historiografiji naziva *Qualiter* ili *Pacta conventa*¹⁰⁴ – pripadnici zajednice „plemstva dvanaestero plemena Kraljevine Hrvatske“ uspjeli su osigurati pravo na nesmetano uživanje posjeda i ograničiti vojne i porezne obaveze prema kralju.¹⁰⁵

Navedeni narativ o ugovoru između kralja i pripadnika dvanaest rodova je u stvarnosti služio kao ideološka potpora političkim težnjama jednog dijela plemstva za očuvanjem svojih dotadašnjih društvenih pozicija i s njima povezanih prava. Te težnje su se manifestirale i u praksi i to u obliku staleške institucije „plemstva dvanaestero plemena Kraljevine Hrvatske“. Članovi te institucije su inicijalno bili plemići koji su u prethodnom razdoblju bili dijelom „šubićevskog“ društvenog kruga, a time i dijelom privilegirane grupe plemstva (elita Hrvatskog Kraljevstva).¹⁰⁶ Oni su sebe smatrali prvim, prirodnim i pravim plemićima Kraljevine Hrvatske te su se udruživanjem u instituciju „plemstva dvanaestero plemena Kraljevine Hrvatske“ htjeli diferencirati od plemića čija se plemenitost temeljila na kraljevskim darovnicama iz 13. i 14. stoljeća.¹⁰⁷

¹⁰³ Ivan Majnarić, „The Making of a Nation: Identities of the Croatian Nobility during the Second Half of the Fourteenth Century“, *Specimina Nova Pars Prima Sectio Mediaevalis* 11 (2021): 131-132, 135; Majnarić, *Plemstvo zadarskog zaleđa*, 90-98, 104-107.

¹⁰⁴ Latinski tekst isprave vidi CDCDS II, nr. 5, 8-9; za hrvatski prijevod isprave vidi Miho Barada, „Postanak hrvatskog plemstva“, *Časopis za hrvatsku povijest* 1/3 (1943): 203-205; usporedbu različitih prijevoda u hrvatskoj historiografiji vidi Stjepan Antoljak, *Pacta ili Concordia od 1102. godine* (Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, 1980), 104-108.

¹⁰⁵ Raukar, *Seljak i plemić*, 48-50.

¹⁰⁶ Majnarić, *Plemstvo zadarskog zaleđa*, 116-119; Majnarić, „The Making of a Nation“, 132-133.

¹⁰⁷ Majnarić, „The Making of a Nation“, 132-133.

Iako su nominalno bili privilegirana skupina hrvatskog plemstva, pripadnici institucije „plemstva dvanaestero plemena Kraljevine Hrvatske“ nisu – ako je suditi po informacijama iz sačuvanih izvora – imali neke izraženije ekonomske koristi.¹⁰⁸ Iz izvora je doduše vidljivo da su pripadnici te skupine često obavljali važne dužnosti unutar županijskih institucija (sudci) te se pripadnici tih rodova pojavljuju češće na tim funkcijama od ostalih plemića.¹⁰⁹

Međutim, u novim okolnostima kraljevskih reformi – uključujući i pravno izjednačavanje plemstva – njihovi pokušaji da se nametnu kao isključivi politički subjekti u Hrvatskom Kraljevstvu uglavnom nisu uspjeli. Dogodilo se upravo suprotno tj. zajednici su se tijekom vremena – s ciljem očuvanja vlastitih staleških prava – željeli pridružiti i drugi plemići Hrvatskoga Kraljevstva. Pridruživanje ostalih plemićkih rodova će se zaista i dogoditi te će tako s vremenom navedena zajednica izgubiti prvobitni značaj privilegirane skupine te postati zajednicom cjelokupnog hrvatskog plemstva. Tako da se egzistencija institucije „plemstva dvanaestero plemena Kraljevine Hrvatske“ i njeno postepeno obuhvaćanje cjelokupnog hrvatskog plemstva kroz 14. i 15. stoljeće može smatrati implicitnim dokazom postojanja zajednice kraljevstva u tadašnjoj Hrvatskoj.¹¹⁰

S obzirom na sve rečeno izgleda vjerojatnim da su četrnaestostoljetni nacionalni diskurs u Hrvatskoj inicirali¹¹¹ Bribirski Šubići s ciljem legitimizacije svoje vlasti u Hrvatskom Kraljevstvu. Međutim, padom Mladena II. Šubića u Hrvatskoj nastaje vakuum političke moći kojeg popunjava anžuvinski kralj polovicom stoljeća. Tada pripadnici hrvatskih plemićkih rodova – ponajviše onih bliskih Bribirskim Šubićima – prisvajaju postojeći nacionalni diskurs te ga prilagođavaju svojim

¹⁰⁸ Pri tome se misli da na temelju dostupnih izvora nije moguće utvrditi da su pripadnici navedene zajednice bili oslobođeni od plaćanja bilo kakvog poreza. Vidi Majnarić, *Plemstvo zadarskog zaleđa*, 117-118.

¹⁰⁹ Majnarić, *Plemstvo zadarskog zaleđa*, 118-119.

¹¹⁰ Majnarić, „The Making of a Nation“, 134-136. Pojam zajednica kraljevstva nije zapisan ni u jednom povijesnom vrelu iz srednjovjekovne Hrvatske, zapravo izričit spomen dotične zajednice nalazimo samo u izvorima iz srednjovjekovne Engleske, Francuske i Škotske. Unatoč tome ako uzmemo u obzir da je bit zajednice kraljevstva bila u iskazivanju kolektivne moći utemeljene na suprotstavljanju lokalnih prava plemića naspram asertivne kraljevske vlasti (vidi Wickham, *Medieval Europe*, 161) onda se i zajednica „plemstva dvanaestero plemena Kraljevine Hrvatske“ može smatrati jednom vrstom zajednice kraljevstva. Za više informacija o zajednicama kraljevstava vidi Reynolds, *Kingdoms and Communities*, 330-331.

¹¹¹ Iako u tekstu piše da su Šubići inicirali dotični diskurs treba napomenuti da autor ovoga rada ne smatra da su za iniciranje nacionalnog diskursa u potpunosti zaslužni Šubići. Itekako je moguće da su barem neki aspekti dotičnog diskursa preuzeti iz ranijeg razdoblja i možda s prostora Hrvatske koji nikada nisu bili pod vlašću Šubića (npr. područje vlasti knezova Krčkih). U ovom radu se proučava nacionalni diskurs u 14. stoljeću tako da su sva pitanja vezana uz njegovo ranije postojanje izvan opsega ovoga rada.

potrebama. Iskorištavajući tako elemente diskursa kako bi u novostvorenim uvjetima osigurali svoj društveni položaj.¹¹²

Škotska

Škotsko plemstvo se – unatoč tome što do kraja 14. stoljeća (a i kasnije) nije bilo jasno definirano¹¹³ – ugrubo dijelilo na velikaše ili magnate i na niže plemstvo. Velikaši su bili grofovi (*earls*) i baruni, dok su niže plemstvo sačinjavali mnogobrojni lordovi (*lairds*). Svi zajedno su sačinjavali oko 1% cjelokupne tadašnje škotske populacije. Jedna od dužnosti škotskog plemstva bio je dolazak na parlament gdje su zajedno sa škotskim kraljevima sudjelovali u upravljanju nad kraljevstvom. Svijest o pripadnosti škotskoj naciji je – zahvaljujući škotskim kraljevima i Crkvi – među plemstvom postojala i prije 14. stoljeća. Tako da se s početkom englesko-škotskih ratova svijest o tome samo dodatno intenzivirala.¹¹⁴

Nacionalna svijest škotskog plemstva se najbolje očitovala u razdobljima kada je škotski kralj bio odsutan iz kraljevstva te kada posljedično nije mogao imati integracijsku ulogu. Jedno takvo razdoblje je bila pobuna protiv Edvarda I. (kada je kralj kojega su škotski pobunjenici priznavali, Ivan Balliol, bio u egzilu u Francuskoj). Tada je zapovjednik utvrde Stirling, suočen s engleskom opsadom 1304. godine, izjavio da utvrdu drži „za lava“.¹¹⁵ Lav je bio životinja koja se nalazila na grbu Škotskog Kraljevstva te je stoga služio i kao njegov simbol. Svijest o pripadnosti škotskoj naciji nije bila prisutna samo među velikašima, što je vidljivo između ostaloga i na primjeru Williama Wallacea i Andrewa Murrayija. Obojica su bili pripadnici nižeg plemstva, ali ih to nije spriječilo da uz pomoć sljedbenika započnu pobunu protiv engleskog kralja Edvarda te da kasnije William Wallace čak bude imenovan zaštitnikom kraljevstva. Pripadnici plemstva su također mogli iskoristiti nacionalni diskurs i s njim povezani animozitet prema Engleskoj kako bi ostvarili vlastite interese – u tome se posebno iskazao Robert Stewart (prije nego što je postao kralj).¹¹⁶

¹¹² Karbić, „Defining the Position“, 523-524; Majnarić, *Plemstvo zadarskog zaleđa*, 117-119.

¹¹³ Nominalno je svatko tko je uživao slobodan posjed i imao nasljedno pravo na taj posjed bio plemić, što je u principu bilo isto kao i u Zemljama krune svetog Stjepana. Međutim u praksi je situacija bila po mnogočemu drugačija tako da škotski parlament u 14. stoljeću još uvijek nije imao stalne zastupnike koje bi se kontinuirano pozivalo na zasjedanja, a vojne obaveze i porezna davanja također nisu bila jasno definirana. Vidi Macquarrie, *Medieval Scotland*, 324-325.

¹¹⁴ Macquarrie, *Medieval Scotland*, 324-325; Webster, *Medieval Scotland*, 4-5; King i Etty, *England and Scotland*, 184-185.

¹¹⁵ Engleski citat: „for the Lion“. Vidi Macquarrie, *Medieval Scotland*, 277.

¹¹⁶ Macquarrie, *Medieval Scotland*, 274-277, 284; King i Etty, *England and Scotland*, 23-24, 55, 184-186.

Međutim nacionalna svijest nije bila jednaka na svim područjima Škotskog kraljevstva. Pojedini dijelovi tadašnje Škotske su relativno kasno došli pod vlast škotskih kraljeva te je zbog toga i stupanj lokalne političke autonomnije bio veći, a shodno tome je u tim dijelovima i stupanj svijesti o pripadnosti škotskoj naciji bio manji.¹¹⁷ Tako su na zapadnom otočju vlast imali pripadnici klana MacDonald. Njihovi teritoriji su pod vlast škotskih kraljeva došli tek u drugoj polovici 13. stoljeća, a prije toga je nad tim prostorima nominalno vladao norveški kralj. Zbog takvog razvoja je društvo ovog prostora bilo naviknuto na snažnu lokalnu političku autonomiju te stoga vladarima Otočja nije odgovarao snažan kralj na škotskom prijestolju. Shodno tome John MacDonald će tijekom englesko-škotskih ratova, točnije prilikom njihovog ponovnog izbijanja tijekom 1330-ih priznati vlast engleskog kralja Edvarda III. u zamjenu za priznanje njegove novostvorene titule gospodara Otočja (*Lord of the Isles*). Interesima Johna MacDonalda je u tom trenutku više odgovarala „daleka“ vlast engleskog kralja nego „bliska“ vlast škotskog kralja te je u skladu s tim i djelovao.¹¹⁸

Otočje nije bilo jedino područje gdje je odanost škotskoj kruni bila dovođena u pitanje. Mnogi plemići – posebice oni na graničnom području između Škotske i Engleske – su mijenjali svoje lojalnosti ovisno o vlastitim interesima. To se najbolje može vidjeti na primjeru pogranične pokrajine Teviotdale gdje su mnogobrojni lokalni plemići mijenjali svoju lojalnost ovisno o tome tko je imao vojnu prevlast u toj pokrajini. Razlog takvom ponašanju je bio strah od gubitka svojih dotadašnjih posjeda u slučajevima kada bi se našli na „gubitničkoj“ strani sukoba. Unatoč povremenom služenju engleskim kraljevima, škotski identitet stanovnika Teviotdalea nikada nije bio negiran ili dovođen u pitanje.¹¹⁹

Lojalnost se ponekad znala razlikovati i kod pripadnika iste plemićke obitelji. Tako je grof Malise od Straetherna nakon 1303. godine vjerno služio engleskom kralju. To je učinio kako bi sačuvao svoje posjede i spasio život svog sina i jedinog nasljednika koji je tada bio talac na engleskome dvoru. Međutim njegov sin je ubrzo nakon oslobađanja prešao na stranu Roberta

¹¹⁷ King i Etty, *England and Scotland*, 185-186.

¹¹⁸ King i Etty, *England and Scotland*, 186; o promjenjivoj lojalnosti gospodara Otočja kao i o načinima jačanja njihovog društvenog položaja za vrijeme vladavine dinastije Bruce u Škotskoj vidi Michael A. Penman, „The MacDonald Lordship and the Bruce Dynasty, c.1306-c.1371“, u *The Lordship of the Isles*, ur. Richard D. Oram (Leiden: Brill, 2014), 62-87.

¹¹⁹ O lojalnosti i identitetu stanovnika Teviotdalea te o pokušajima engleskih i škotskih kraljeva da privuku stanovnike te pokrajine u svoj „tabor“ vidi Michael Brown, „War, Allegiance and Community in the Anglo-Scottish Marches: Teviotdale in the Fourteenth Century“, *Northern History* 41 (2004): 219-38.

Brucea te je prilikom jednog sukoba s engleskim snagama zarobio vlastitog oca koji je potom bio razbaštinjen, a titula i posjedi predani njegovom sinu.¹²⁰ Ponekad je lojalnost ovisila i o postojećim rodovskim odnosima i animozitetima. To je bilo osobito izraženo u pokrajini Galloway gdje uvođenje feudalnih struktura nije uspjelo dezintegrirati rodovske strukture, zbog čega su rodovi na tom području u 14. stoljeću bili uobičajena pojava. Shodno tomu je i lojalnost pojedinih rodova jednim dijelom ovisila i o njihovim prijašnjim odnosima naspram velikaških obitelji Bruce i Balliol.¹²¹

Zanimljiv fenomen vezan uz škotsko plemstvo se počeo javljati u vrijeme vladavine kralja Davida II. To je bio razvoj tzv. pograničnih gospoštija (*border lordships*) u Škotskoj. Na području granice s Engleskom se zbog kombinacije konstantnog ratovanja i nedostatka centralne vlasti – što zbog maloljetnosti Davida II., što zbog njegovog egzila u Francuskoj – javljaju pripadnici nižeg plemstva (vitezovi) koji samostalno provode vojne akcije. Oni su tijekom višegodišnjeg vojevanja uspjeli samostalno (bez pomoći kralja ili namjesnika kraljevstva) narušiti teritorijalne dobitke engleske krune. To su činili prepadima na utvrde i zasjedama na neprijateljske vojnike kao i pustošenjima neprijateljskih teritorija. Paralelno s njihovim ratnim uspjesima raste i njihova reputacija, a posljedično se i povećala njihova naoružana pratnja.

Zahvaljujući tome pojedini inicijalno niže rangirani plemići s malim posjedima postaju jedni od najistaknutijih pripadnika škotskog društva, a u skladu s tim se i uzdižu na pozicije velikaša. Oslonac na vojevanje i obiteljske veze (pripadnici obitelji su sačinjavali jezgru naoružanih pratnji) razlikovao je vojno plemstvo od tradicionalnog visokog plemstva koje je svoju poziciju temeljilo na dodijeljenim titulama i velikim posjedima. Srednjovjekovni škotski kroničari su vojne plemiće, zbog njihovog djelovanja uperenog uglavnom protiv podanika engleskih kraljeva, smatrali simbolima otpora. Međutim, realnost je ipak bila drugačija jer su se pripadnici škotskog pograničnog vojnog plemstva često sukobljavali među sobom.

¹²⁰ Cynthia J. Neville, „The Political Allegiance of the Earls of Strathearn during the War of Independence“, *Scottish Historical Review* 65 (1986): 133-53.

¹²¹ Za pitanja vezana uz lojalnost žitelja Gallowaya vidi Stuart McCulloch, „Personal Allegiance in South West Scotland: 1286-1356“, *Transactions of the Dumfriesshire and Galloway Natural History and Antiquarian Society* 3/84 (2010): 57-71; Richard D. Oram, „Bruce, Balliol and the Lordship of Galloway: South-West Scotland and the Wars of Independence“, *Transactions of the Dumfriesshire and Galloway Natural History and Antiquarian Society* 3/67 (1992): 29-47.

Vojno plemstvo – kao i tradicionalno plemstvo – nije bilo motivirano isključivo „nacionalnim interesom“ (tj. interesom kraljevstva) nego je slijedilo i svoje dinastičke ambicije. Zbog toga su pripadnici tog plemstva bili spremni priznati vrhovništvo engleskih kraljeva ako je to odgovaralo njihovom interesu tj. ako su smatrali da škotski kraljevi ugrožavaju njihov društveni i ekonomski položaj. Zbog svoje novostečene reputacije pripadnici pograničnog vojnog plemstva će do kraja 14. (i kasnije u 15. stoljeću) imati veliki utjecaj na smjer politike Škotskog Kraljevstva. To se pogotovo odnosilo na pitanje rata s Engleskom jer su do svojeg položaja i došli zahvaljujući konstantom ratovanju te im zbog toga neće odgovarati duža razdoblja mira.¹²²

Prije izbijanja englesko-škotskih ratova škotsko-engleska granica nije bila značajno područje kulturnog razdvajanja. Naprotiv stanovništvo tog graničnog područja je pričalo istim jezikom (sjeverni dijalekt engleskog jezika), a u 13. stoljeću su kodificirani granični zakoni koji su omogućili mirno rješavanje međugraničnih prijepora. Posjedovanje imanja na obje strane granice je bila uobičajena pojava kao i sklapanje prekograničnih brakova. Međutim, izbijanjem englesko-škotskih ratova situacija se u potpunosti promijenila. Iako su određeni elementi graničnog društva i dalje opstali (granični zakoni), nekadašnje jedinstvo graničnog društva ipak je bilo uništeno.

Zbog izoštravanja nacionalne svijesti tijekom ratova pogranični prostori Škotske su postali snažnije povezani sa središtem Škotskog Kraljevstva u Lothianu, a paralelno s time su slabile i dotadašnje socioekonomske veze s prekograničnim engleskim područjima. Isti proces se odvijao i na engleskim pograničnim pokrajinama koja su jače vezane za kraljevsku vlast u Londonu. Prekogranično posjedovanje je postalo neodrživo zbog zapljenjivanja posjeda kojeg su provodili kraljevi i jednog i drugog kraljevstva. Iako je jedan dio pograničnih područja u Škotskoj došao pod vlast engleskog kralja identitet tamošnjeg stanovništva kao i pripadnost teritorija nikada nisu dovođeni u pitanje. Stanovništvo se smatralo Škotima a teritorij se smatrao dijelom škotskog gospodstva pod vlašću engleskoga kralja.¹²³

¹²² O razvitku pograničnih gospoštija u Škotskoj i ulogu koju je u tome imala dinastija Douglas u periodu od 1330-ih do kraja 1350-ih vidi Michael H. Brown, „The Development of Scottish Border Lordship, 1332-58“, *Historical Research* 70 (1997): 1-22; King i Etty, *England and Scotland*, 62, 152-154;

¹²³ O specifičnostima englesko-škotskog pograničnog područja prije i za vrijeme englesko-škotskih ratova vidi King i Etty, *England and Scotland*, 149-169; Andy King, „Best of Enemies: Were the Fourteenth-Century Anglo-Scottish Marches a ‘Frontier Society’?“, u *England and Scotland in the fourteenth Century: New Perspectives*, ur. Andy King, Michael A. Penman (Woodbridge: The Boydell Press, 2007), 116-135.

Jedna od sličnosti između Hrvatskog i Škotskog Kraljevstva bilo je i postojanje rodovski organiziranog plemstva.¹²⁴ Pojava takvih obiteljskih organizacijskih oblika (u škotskoj historiografiji se takav oblik obiteljske organizacije naziva klanom) je uobičajena u dijelovima Europe u kojima je postajala relativno slaba centralna vlast i redovita mogućnost izbijanja vojnog sukoba (zbog čega se javlja potreba mobiliziranja većeg broja ljudi). O hrvatskim rodovima je već rečeno da su od polovice 14. stoljeća bivali važnim – može se reći i ključnim – faktorom u razvoju nacionalnog diskursa, pripadnici rodova su bili plemići a istovremeno su bili i glavna potpora obnovljenoj kraljevskoj vlasti Anžuvina.¹²⁵

Klanovi su uglavnom obitali na području škotskog visočja (*Highlands*) u sjeverozapadnom dijelu kraljevstva. Stoga su vojni potencijal klanova, osim škotskih kraljeva, koristili i lokalni velikaši na sjeveru Škotske koji su pripadnike klanova često koristili kao vlastite trupe te su uz pomoć njih rješavali vlastite razmirice sa suparnicima unutar kraljevstva. Temeljem takvog djelovanja pripadnici sjevernih klanova ili gorštaci (*Highlanders*) došli su na loš glas te je o njima u južnim dijelovima kraljevstva stvorena negativna slika.¹²⁶

Škotski kraljevi, pogotovo za vrijeme dinastije Bruce, također su imali koristi od rodovskih zajednica tj. klanova. Pripadnici pojedinih klanova su bili stručni pomorci zbog čega se iz njihovih redova regrutirala škotska mornarica. Škotski kralj je klanovima zauzvrat za njihovu pomorsku službu darivao zemlju. Osim služenja škotskom kralju – kao jednom od stupova škotskog identiteta – i jačanju njegovog autoriteta u sjevernim krajevima Škotske, klanovi nisu imali značajniju ulogu na oblikovanje nacionalnog diskursa u Škotskoj.¹²⁷

Svijest o pripadnosti škotskoj naciji među plemstvom zasigurno je postojala te je neupitno da je u Škotskoj zaista postojala zajednica kraljevstva koja se između ostalog spominje i u

¹²⁴ Rod je „oblik obiteljske strukture koji se temelji na stvarnom ili izmišljenom podrijetlu od zajedničkog pretka čiji članovi zajednički posjeduju neku imovinu i žive u zajedničkom domaćinstvu. To je oblik proširene obitelji koja sadrži više generacija podijeljenih u više pobočnih ogranaka (bratći prema različitim stupnjevima srodstva i njihove uže obitelji)“, definicija preuzeta iz Damir Karbić, „Hrvatski plemićki rod i običajno pravo“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 16 (1998): 73.

¹²⁵ Karbić, „Hrvatski plemićki rod“, 73-74, 108-110; za više informacija o ulozi rodovskog plemstva vidi prethodnu sekciju ovoga poglavlja na str. 27-31.

¹²⁶ Steve Boardman, „Highland Scots and Anglo-Scottish Warfare, c.1300-1513“, u *England and Scotland at War, c.1296-c.1513*, ur. Andy King and David Simpkin (Leiden: Brill, 2012), 233-234, 240-242, 244-246, 253.

¹²⁷ Boardman, „Highland Scots“, 235-244; o značaju škotskih kraljeva za očuvanje srednjovjekovnog škotskog identiteta vidi prethodnu sekciju ovoga poglavlja na str. 24-27.

Deklaraciji iz Arbroatha.¹²⁸ Međutim takva zajednica nije bila ni približno toliko ujedinjena koliko su to izvori poput gore navedene deklaracije prikazivali. Borbe među škotskim plemićima kao i prelazak škotskih plemića na englesku stranu su bile uobičajena pojava te su dinastijski interesi uglavnom imali prednost pred nacionalnim interesima. Unatoč tome, plemićima u službi engleskih kraljeva nacionalni identitet uglavnom nije bio propitivan niti negiran – engleske vlasti su ih i dalje smatrale Škotima.¹²⁹

3.3. Crkva

Hrvatska

Uloga Crkve u stvaranju i oblikovanju nacionalnog diskursa je bila puno zamjetnija u Škotskoj nego u Hrvatskoj. Glavni razlog tome je činjenica da su velika crkvena središta često bila smještena u blizini centara vrhovne tj. kraljevske vlasti i/ili u znamenitijim gradovima. Na području četrnaestostoljetne Hrvatske nije bilo niti slobodnih niti izrazito velikih gradova. Jedina iznimka je bio Knin, međutim ni on se nije – ni po veličini ni po društvenom značaju – mogao mjeriti s dalmatinskim gradovima poput Zadra ili Splita. Centar vlasti hrvatskih (i ugarskih) kraljeva je od 12. stoljeća bio u Ugarskoj te su se shodno tome i važni crkveni centri nalazili na tom području.¹³⁰

Zbog takvog razvoja su se svi veći crkveni centri nalazili izvan Hrvatske tj. na području Ugarske i Slavonije ili Dalmacije. To naravno ne znači da Crkva nije imala nikakvu ulogu u nacionalnom diskursu, baš suprotno, Splitska metropolija je bila izrazito važna za razvoj nacionalnog diskursa u Hrvatskoj. Upravo je u dalmatinskom gradu Splitu – u okrilju tamošnje Crkve – nastao najveći broj izvora značajnih za nacionalni diskurs u Hrvatskoj. Razlog tomu je bila činjenica da se Splitska metropolija, zbog postepenog slabljenja kraljevske vlasti, našla pod

¹²⁸ King i Etty, *England and Scotland*, 184-186; Wickham, *Medieval Europe*, 220; Transcription and Translation of the Declaration of Arbroath, 6 April 1320. National Records of Scotland, SP13/7, <https://www.nrscotland.gov.uk/files/research/declaration-of-arbroath/declaration-of-arbroath-transcription-and-translation.pdf> (posjet 14.9.2022).

¹²⁹ King i Etty, *England and Scotland*, 155, 185-186. Iako je nacionalni identitet škotskih podanika engleskih kraljeva bio priznavan ipak su u dokumentima engleskih vlasti i engleskim kronikama i dalje često svi podanici engleskih kraljeva nazivani Englezima, vidi Andrea Ruddick, "National and Political Identity in Anglo-Scottish Relations, c.1286–1377: A Governmental Perspective", u *England and Scotland in the fourteenth Century: New Perspectives*, ur. Andy King, Michael A. Penman (Woodbridge: The Boydell Press, 2007), 196-215.

¹³⁰ O razvoju, demografiji i drugim karakteristikama dalmatinskih i hrvatskih gradova u srednjem vijeku te o pomaku vladarskog središta nakon dolaska Arpadovića na vlast u Hrvatskoj vidi Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, 64-65, 144-149, 169-173; za informacije o nastanku i ustroju kninske biskupije vidi Ančić, „Knin u razvijenom“, 72-81.

političkim i ideološkim utjecajem hrvatskih velikaša iz dinastije Bribirskih Šubića koji tada obnašaju bansku dužnost. Navedene ideološke postavke su zahvaljujući postojanju autonomne „plemičke republike“ i tamošnjem političkom utjecaju preostalih hrvatskih velikaša ostale utjecajne i nakon pada bana Mladena II.¹³¹

Značaj crkvenog priznanja za ostvarivanje legitimne vlasti je bila jasna i Šubićima, a pogotovo Pavlu. Zbog toga je Pavao Šubić počeo izgrađivati veze između Crkve i svoje dinastije. Šubići su bili pokrovitelji Franjevaca te je Pavao bio osnivač franjevačkih samostana na području Bribira i Skradina. Osim toga, na prijatne odnose između bana Pavla i Crkve ukazuje i pismo papi Bonifaciju VIII. u kojemu je Pavao istaknuo nužnost papinske potvrde prilikom imenovanja hrvatskoga kralja, što je doveo u vezu s činjenicom da je Hrvatska još od kralja Zvonimira bila papinsko leno.¹³²

Pavao i Mladen II. su također imali ulogu u oblikovanju crkvene organizacije na područjima pod svojom vlašću te je u sklopu takve politike osnovano nekoliko novih biskupija. Najznačajnija novoosnovana biskupija je bila u Šibeniku 1298. godine, čime je taj grad praktički bio izjednačen s drugim dalmatinskim komunama.¹³³ Dobri odnosi s papinstvom su bili ključni prilikom osnivanja ove biskupije, tim više što je trogirski biskup pokušavao spriječiti njezin nastanak.¹³⁴ Uz šibensku biskupiju su u ovom razdoblju također osnovane duvanjska i makarska biskupija. Razlog osnivanja biskupija na ovim lokacijama (Duvno i Omiš) je bila borba protiv hereze što je bilo u skladu s proklamiranom politikom Šubića.¹³⁵

¹³¹ O crkvenim središtima u Ugarskoj, Slavoniji i Dalmaciji vidi Engel, *The realm*, 42-43 i Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, 177-181; o značaju koji je Split imao za hrvatski nacionalni diskurs u 14. stoljeću i o razlozima zbog kojih je splitska metropolija uopće sudjelovala u oblikovanju navedenog diskursa vidi Ančić, „Dva teksta“, 156-167. Pretpostavka da su izvori značajne za afirmaciju hrvatskog identiteta pisali klerici je itekako utemeljena, ali s obzirom na to da autori tih izvora nisu poznati pojedini povjesničari smatraju da su neke izvori napisali pripadnici sekularne elite dalmatinskih gradova (Split i Trogir). Za raspravu o autorstvu pripisa Supetarskom kartularu vidi Ančić, „Dva teksta“, bilješka 42, a za raspravu o autorstvu *Hrvatske kronike* vidi Mladen Ančić, „Ljetopis kraljeva Hrvatske i Dalmacije: (vrijeme nastanka i autorstvo Hrvatske redakcije Ljetopisa popa Dukljanina)“, *Zgodovinski časopis* 44/4 (1990): 529-531.

¹³² Karbić, „Šubići i dobri kralj Zvonimir“, 275-278 i bilješke 25, 26, 29 i 30.

¹³³ Damir Karbić, „Crkvena politika Šubića Bribirskih do sloma kliške grane (1356.)“, u *Humanitas et litterae. Zbornik u čast Franje Šanjeka*, ur. Lovorka Čoralić i Slavko Slišković (Zagreb: Dominikanska naklada Istina; Kršćanska sadašnjost, 2009), 149; Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, 147.

¹³⁴ Karbić, „Crkvena politika Šubića Bribirskih“, 141-142, 146, 149.

¹³⁵ Isto, 146, 149.

Međutim, najintrigantnija tada osnovana biskupija je tzv. „Hrvatska biskupija“. Ona se spominje u jednom nedatiranom popisu crkvenih pristojbi. Povjesničar Damir Karbić pretpostavlja da se radilo o titularnoj biskupiji namijenjenoj dvorskom biskupu hrvatskoga bana i da su se u pozadini njezinog nastanka nalazili politički razlozi. Nažalost zbog „šutnje“ izvora detalje vezane uz nastanak i postojanje navedene biskupije nije moguće saznati.¹³⁶

Još jedan, uz Crkvu vezan, element nacionalnog diskursa u Hrvatskoj su bili svećenici glagoljaši. Njihovo djelovanje na području Hrvatske i Dalmacije je od kraja 13. stoljeća značajno doprinijelo širenju hrvatskoga identiteta.¹³⁷ To je prije svega vidljivo iz činjenice da se u glagoljaškim tekstovima iz tog razdoblja postupno mijenja naziv njihovog jezika iz „slovenskog“ u „hrvatski“. Shodno tome, Mladen Ančić smatra da je takav razvoj posljedica uspješne diseminacije ondašnjeg „šubićevskog“ nacionalnog diskursa među društvenom elitom – a posebice glagoljaškim klerom – Hrvatskoga Kraljevstva.¹³⁸

Škotska

U Škotskoj je situacija s Crkvom bila u mnogočemu drugačija od one u Hrvatskoj. Crkva u Škotskoj je bila jedan od glavnih „čuvara“ škotskoga identiteta kroz razvijeni srednji vijek i u tome je aktivno surađivala s kraljevima vladajuće dinastije. U sklopu te borbe za očuvanje identiteta Crkva u Škotskoj je uspjela do kraja 12. stoljeća uvjeriti papinstvo, nasuprot tvrdnjama engleskog klera, u svoju autonomiju čime je osigurala direktnu podređenost papi. Specifičnost Crkvene organizacije u Škotskoj se očitovala u nedostatku metropolita ili nadbiskupa. Zbog toga je vrhovništvo nad škotskom Crkvom imalo provincijalno vijeće uspostavljeno u 13. stoljeću. Škotsko Kraljevstvo je unatoč nedostatku nadbiskupije/metropolije ipak imalo značajna crkvena središta. Najvažnije središte je bio St Andrews, nazvano po istoimenom svetcu koji se već do kraja 13. stoljeća profilirao kao svetac zaštitnik Škotskog Kraljevstva.¹³⁹

Škotska crkva je i u 14. stoljeću bila ključna za očuvanje škotskog identiteta. U jednu ruku su iz krila Crkve dolazili klerici koji su u drugoj polovici stoljeća pisali djela koja su afirmirala dotični identitet. Zbog toga je razdoblje vladavine prvih Stewarta, unatoč mnogim političkim

¹³⁶ Karbić, „Crkvena politika Šubića Bribirskih“, 150.

¹³⁷ Ančić, „Ljetopis kraljeva“, 537-538.

¹³⁸ Ančić, „Dva teksta“, 192-197.

¹³⁹ Webster, *Medieval Scotland*, 54-57, 62-70.

nevoljama ipak zapamćeno i po bogatoj kulturnoj produkciji. U tom razdoblju je aberdeenski arhiđakon John Barbour napisao prvu škotsku epsku pjesmu nazvanu *The Bruce*. U njoj se opisuju događaji iz englesko-škotskih ratova od 1286. do 1329. godine, a shodno tome služi i za veličanje tadašnjeg škotskog kralja Roberta Brucea. Tada također nastaje i prva škotska kronika. Napisao ju je aberdeenski kapelan John od Forduna. U svojoj kronici ispisuje povijest škotske nacije od njezinog začetka u dalekoj (i mitskoj) prošlosti pa sve do svojeg vremena.¹⁴⁰

U drugu ruku, pripadnici klera su škotskim kraljevima mogli poslužiti kao diplomatski predstavnici na papinskom dvoru. Diplomatska borba koja se početkom 14. stoljeća vodila na papinskom dvoru je bila rezultat toga da su oba kralja – i kralj Robert I. i kralj Edvard I. – htjeli dokazati papama da su njihove političke i dinastijske težnje legitimne i povijesno utemeljene. U sklopu tog sukoba su škotski klerici sastavljali dokumente čiji cilj je bilo opravdavanje škotskih težnji. Jedan od tih dokumenata je bila i već spomenuta Deklaracija iz Arbroatha. Deklaracija međutim nije bila prvi dokument takve vrste. Dva desetljeća prije nastanka deklaracije, škotski klerik Baldred Bisset je papi Bonifaciju VIII. predstavio dokument u kojemu se također pojavljuju slični motivi.¹⁴¹

Usprkos trudu škotskih klerika odnosi papa prema Škotskoj su velikim dijelom ovisili o postojećim političkim odnosima između papa i sekularnih vladara uključenih u navedene sukobe (škotski, francuski i engleski kraljevi).¹⁴² U konačnici se može reći da je škotska Crkva tijekom 14. stoljeća nastavila služiti škotskim kraljevima u njihovoj borbi protiv engleskih kraljeva i njihovih pokušaja da nametnu svoju vlast. Škotski klerici su u toku tih borbi generirali iznimno

¹⁴⁰ Webster, *Medieval Scotland*, 98-101.

¹⁴¹ King i Etty, *England and Scotland*, 184-185, 187-188; Murray G. H. Pittock, *Scottish Nationality* (London: Macmillan Education UK, 2001), 28; Barrell, *Medieval Scotland*, 109-110; Dokument koji je Baldred Bisset predstavio papi se naziva *Processus*. U njemu Bisset pokušava opovrgnuti tadašnji engleski narativ – temeljen na njihovoj kroničarskoj tradiciji – po kojemu je engleski kralj imao povijesno utemeljeno pravo primata u Britaniji (a time i na škotsko prijestolje). Bisset stoga u dokumentu donosi kratki prikaz povijesti škotske nacije kojom želi ukazati da Škoti imaju povijesno pravo na nezavisno kraljevstvo. Vidi Katherine H. Terrell, *Scripting the Nation: Court Poetry and the Authority of History in Late Medieval Scotland* (Columbus: Ohio State University Press, 2021), 45-50 i bilješka 33.

¹⁴² To se najbolje može vidjeti na primjeru pape Bonifacija VIII. koji je svoj odnos prema Škotskoj mijenjao ovisno o prevladavajućim odnosima između njega i francuskog kralja Filipa IV. Zbog toga je papa krajem 13. stoljeća, u skladu s tadašnjim prijatnim odnosima između njega i Filipa IV. bio pozitivno nastrojen prema škotskim zahtjevima. Međutim početkom 14. stoljeća se odnos između francuskog kralja i pape pogoršao zbog čega je Bonifacije odlučio pridobiti Edvarda I. na svoju stranu i u skladu s time prestati podržavati Škotsku. Vidi King i Etty, *England and Scotland*, 26-27.

značajne zapise koji nam danas mogu poslužiti kao izvori o nacionalnoj i povijesnoj samopredodžbi jednog dijela tadašnjeg škotskog društva.¹⁴³

¹⁴³ Webster, *Medieval Scotland*, 98-101; Terrell, *Scripting the Nation*, 45-50.

4. Uloga imperijalne političke kulture u oblikovanju nacionalnog diskursa

Izgradnja identiteta nije proces koji se odvija isključivo unutar određene zajednice. Sam identitet je relativan pojam te se uspostavlja ovisno o relaciji naspram drugih identiteta.¹⁴⁴ Zbog toga je za izgradnju određene nacionalne zajednice i s njom povezanog diskursa potrebno postojanje druge zajednice koju će pripadnici prve zajednice percipirati kao prijetnju. Upravo je osjećaj ugroženosti – nastao zbog straha od percipirane ili stvarne prijetnje drugih zajednica – bio jedan od najznačajnijih uzroka formiranja nacija i s njima povezanih diskursa, kako u Hrvatskoj i Škotskoj tako i u drugim srednjovjekovnim kraljevstvima. Zbog toga će se u ovom poglavlju sagledati i uloga koju su u procesu oblikovanja hrvatskog i škotskog nacionalnog identiteta (i diskursa) imali oni „drugi“ tj. oni koji su u datom trenutku predstavljali glavne „neprijatelje“ (Ugarska i Engleska). Njihovo djelovanje je ponajviše odgovorno za osjećaj ugroženosti kod pripadnika proučavanih kraljevstava i za posljedičnu relevantnost nacionalnog diskursa u tim kraljevstvima.¹⁴⁵

4.1. Ugarska

Početak 1320-ih godina, nakon višedesetljetne borbe protiv ugarskih oligarha, kralj Karlo Robert je konačno nakon dužeg perioda opadanja kraljevskog autoriteta ponovno u Ugarskoj uspostavio snažnu kraljevsku vlast. Novi ugarski vladari iz anžuvinske dinastije su imali drugačije ideje o ovlastima koje bi trebao imati kralj. Te ovlasti – najvjerojatnije temeljene na političkoj praksi Napuljskog Kraljevstva – su naglašavale puninu kraljevske vlasti (*plenitudo potestatis*). Dio tog sklopa je bila i ideja o pravu kralja da posjeduje (i slobodno raspolaže) svom zemljom u kraljevstvu osim onom koju je kralj darovao plemstvu ili Crkvi (*ius regium*).¹⁴⁶

Anžuvinci se neće zadovoljiti samo s uspostavom vlasti u Ugarskoj. Njihovi politički ciljevi će u jednu ruku uključivati uspostavu ugarske dominacije na Balkanu, a u drugu ruku održavanje prisnih diplomatskih odnosa s dinastijama srednje Europe (prvenstveno s vladarskim

¹⁴⁴ Pijović, „Pristupi proučavanju identiteta“, 14-15.

¹⁴⁵ Hirschi smatra da do nastanka nacionalizma i posljedične konstrukcije nacionalnih identiteta dolazi zbog neuspjelih imperijalnih stremjenja različitih političkih središta koja se međusobno konstantno sukobljavaju i sprječavaju u ostvarenju imperijalnih ciljeva. Vidi Hirschi, *The Origins*, 2, 14 i str 19-20 u ovom radu; Geary smatra da do konstrukcije etničkog identiteta dolazi zbog pojave političke opozicije naspram postojećih i identitetno definiranih grupa. Vidi Geary, „Ethnic Identity“, 25.

¹⁴⁶ Engel, *The realm*, 133-134, 148-149; Majnarić, *Plemstvo zadarskog zaleđa*, 44.

dinastijama Bohemije i Poljske). Drugim riječima, anžuvinski kraljevi su težili održavanju mira na svojim sjevernim i zapadnim granicama dok su istovremeno – pretežno vojnim akcijama – širili granice svoje vlasti na jugu i istoku. Uz to će se povremeno i javljati i pitanje povratka napuljske krune, za koju je Karlo Robert tvrdio da mu je nepravедno oduzeta i na koju će i Karlov sin Ludovik polagati pravo.¹⁴⁷

Sve ove političke pothvate i osvajačke pohode – pogotovo za vrijeme Ludovika – omogućilo je veliko bogatstvo kraljevske riznice. Proliferacijom rudarstva i kraljevskom uspostavom kontrole nad rudnicima dolazi do značajnog bogaćenja ugarske krune. Štoviše u 14. stoljeću je Ugarska imala najveći udio u rudarenju zlata u Europi.¹⁴⁸ Uz takvu ekonomsku i političku vlast Anžuvinci su mogli zaista ostvariti većinu svojih dinastijskih ciljeva. U sklopu svega toga se našlo i pitanje ponovne uspostava kraljevske vlasti u Hrvatskoj koja se pod Šubićima *de facto* odmetnula od vlasti ugarskih kraljeva.¹⁴⁹

Kralj Karlo Robert je uspio poraziti Mladena II. Šubića, ali ipak nije uspio i uspostaviti kraljevsku vlast u Hrvatskoj.¹⁵⁰ Karlov sin i nasljednik – kralj Ludovik – je imao više sreće te je u konačnici uspio uspostaviti vlast, utvrditi kraljevska prava i reformirati upravu i zakone Hrvatskoga Kraljevstva. Razlog njegovog uspjeha je jednim dijelom bila njegova volja da svoje reformne pothvate prilagodi postojećim običajima u kraljevstvu ili da te iste barem tolerira. Njegova tolerancija prema navedenim običajima je najvjerojatnije bila potaknuta i činjenicom da oni nisu sputavali njegove vladarske ambicije, štoviše neke ideološke postavke hrvatskoga plemstva su se kralju Ludoviku čak mogle činiti korisnima.¹⁵¹

Zbog svega navedenog su Ludovik i njegovi službenici, unatoč prevlasti, svoj novi sustav vlasti uspjeli prilagoditi postojećim običajima koji su se razvijali u prethodnim razdobljima. Pravni običaji poznati pod nazivom „običaji Hrvata“ (*consuetudinem Chroatorum*) su imali izrazit značaj

¹⁴⁷ Engel, *The realm*, 134-138, 159-170.

¹⁴⁸ Isto, 155-156, 186.

¹⁴⁹ Isto, 161-162.

¹⁵⁰ Isto, 135.

¹⁵¹ Narativ o sporazumu između kralja Kolomana i hrvatskih rodova (*Pacta conventa*) je kralju Ludoviku najvjerojatnije odgovarao zbog isticanja odanosti hrvatskih plemića prema kralju dok mu je uspomena na kralja Zvonimira odgovarala zbog toga što je Zvonimir bio i kralj Dalmacije – što je išlo u korist Ludoviku koji se tada pripremao za osvajanje Dalmacije. Uz to je i Zvonimirova privrženost Rimu također mogla odgovarati Ludoviku s obzirom na to da je papinstvo bilo jedan od glavnih pobornika njegove dinastije. Vidi Karbić, „Defining the Position“, 523-524.

za niže plemstvo kojemu je kralj Ludovik povjerio veću ulogu u lokalnoj vlasti. Navedeni običaji su jedna od ideoloških ostavština iz vremena banovanja bribirskih Šubića, a to potvrđuje i naziv običaji „plemića Bribirskih i Karinskih“ koji se u još u 15. stoljeću javlja kao sinonim za običaje Hrvata.¹⁵²

Još jedan mogući razlog zbog kojeg je kralj Ludovik tolerirao postojeće običaje je nužnost pridobivanja hrvatskog plemstva na svoju stranu i to pogotovo u vremenima kada su Mlečani još vladali Dalmacijom (do 1358. godine) i dok je jedan dio bribirskih Šubića (čiji otpor će trajati do 1356. godine) još uvijek odbijao prihvatiti anžuvinsku vlast.¹⁵³ Na održavanje relativno prisnih odnosa između većine hrvatskog plemstva i kralja Ludovika upućuje i činjenica da u posjedovnim odnosima – s iznimkom oduzimanja velikaških utvrda – nije bilo značajnih promjena. Lojalnim plemićima i velikašima je kralj Ludovik potvrdio stare i/ili dodijelio nove posjede dok su nelojalnim plemićima i velikašima posjedi oduzimani.¹⁵⁴

Kralj Ludovik je bio svjestan posebnog položaja kojeg je Hrvatska imala u sklopu Zemalja krune svetog Stjepana tj. bio je svjestan da je Hrvatska zasebno kraljevstvo i tu činjenicu nije pokušavao silom promijeniti. Tako da je Hrvatska i nakon uspostave njegove vlasti zadržala svoj status kraljevstva koje je s Ugarskom povezivala jedino osoba vladara.¹⁵⁵ Engleski kraljevi, počevši od Edvarda I., nisu imali takav stav prema Škotskoj.

4.2. Engleska

Kada se Ludovik odlučio na osvajanje Hrvatske on je samo težio obnovi autoriteta i vlasti na prostorima na kojima su njegovi prethodnici – ugarski kraljevi – legitimno vladali već više od dva stoljeća. Međutim, Škotska nikada nije bila pod vlašću engleskih vladara niti se na prostoru Velike Britanije ikada uspio nametnuti samo jedan vladar. Velika Britanija još od ranog srednjeg

¹⁵² Karbić, „Defining the Position“, 522-523; o običajima Hrvata i običajima plemića Bribirskih i Karinskih vidi Majnarić, *Plemstvo zadarskog zaleđa*, 82-90, 105-107 i Ivan Majnarić, „Vazda ljublaše pravdu s našimi pr'vimi: združivanje plemstva u Kraljevini Hrvatskoj anžuvinskog doba“, u *Zadarski mir: prekretnica anžuvinskog doba*, ur. Mladen Ančić i Antun Nekić (Zadar: Sveučilište u Zadru, 2022), 293-305

¹⁵³ Karbić, „Defining the Position“, 522; Klaić, *Povijest Hrvata*, 602, 605-606.

¹⁵⁴ Majnarić, *Plemstvo zadarskog zaleđa*, 70-71, 90-98. Bilo je naravno i slučajeva u kojima se pojedinim plemićima propitkivala plemenitost – a time i njihovo pravo na uživanje posjeda – zbog čega su svoju plemenitost bili prisiljeni braniti na županjskim zborovima ili saborima Kraljevstva.

¹⁵⁵ Engel, *The realm*, 35-37.

vijeka bila je izrazito politički fragmentirana.¹⁵⁶ S vremenom se ta politička fragmentacija smanjivala sve dok na čitavom otoku nisu ostale tri političke formacije: Engleska, Škotska i Wales. Od tri navedene političke formacije, Englesko Kraljevstvo će se ekonomski, administrativno i vojno najbrže razvijati. Jedan od uzroka bržeg administrativnog razvoja Engleske je ležao u geografski široko rasprostranjenim političkim interesima engleske krune koji su proizlazili iz činjenica da su engleski kraljevi držali teritorije i u Velikoj Britaniji (i Irskoj) i na europskom kontinentu.¹⁵⁷

Razvijeniji administrativni sustav Engleske engleskim je kraljevima omogućavao efikasnije prikupljanje i distribuiranje poreznog novca što je rezultiralo i efikasnijim sustavom za regrutiranje vojnika. Zbog toga će tijekom sljedećih stoljeća englesko-škotskih ratova Englezi uglavnom uvijek imati brojčano veće vojske, a time i prednost prilikom otvorenih bitaka i opsada. Unatoč tomu engleska ekonomija neće biti dovoljno snažna da omogući držanje povećane stajaće vojske u Škotskoj kao ni za vođenje duljih vojnih pohoda u Škotskoj. Taj problem će posebno doći do izražaja nakon početka stogodišnjeg rata kada će Engleska biti prisiljena voditi ratove na dvije fronte. Zahvaljujući tome Škotska koja je administrativno, ekonomski i vojno zaostajala za Engleskom je ipak mogla ostvariti određene vojne uspjehe, a time osigurati vlastiti opstanak u obliku samostalnog kraljevstva.¹⁵⁸

Još jedna specifičnost Engleske bila je i u tome što je tamo još od 12. stoljeća postojala historiografska tradicija po kojoj je vrhovnu vlast nad cijelom Velikom Britanijom – u dalekoj prošlosti – imao engleski kralj. Ta tradicija se pretežito temeljila na saznanjima zapisanima u kronici Geoffreya od Monmoutha nazvanoj *Historia Regnum Britannie*.¹⁵⁹ U njoj je zapisan mit o Trojancu Brutu koji je nakon pada Troje došao do Britanije koja je tada bila naseljena isključivo divovima. Brut je pobijedio divove i osvojio zemlju za svoj narod. Brut je imao tri sina kojima je podijelio svoje kraljevstvo – najstariji sin *Locrinus* je vladao Engleskom, *Camber* je vladao

¹⁵⁶ Za političku fragmentaciju u ranom srednjem vijeku na području Velike Britanije vidi Goldstein i Grgin, *Europa i Sredozemlje*, 61 i karta 4. na str. 62.

¹⁵⁷ Michael Brown, *Disunited Kingdoms: Peoples and Politics in the British Isles 1280-1460* (Harlow: Pearson, 2013), 12-13.

¹⁵⁸ Škotska vojska je zbog ograničenih resursa bila prisiljena utvrde zauzimati iznenadnim prepadima, otvorene bitke je uglavnom izbjegavala, a napadi na Englesku su se uglavnom svodili na pustošenje i pljačku. Utvrde koje Škoti nisu mogli zadržati su radije sami uništili. O vojnom djelovanju Engleske i Škotske u periodu kasnog srednjeg vijeka vidi King i Etty, *England and Scotland*, 47, 137-148.

¹⁵⁹ King i Etty, *England and Scotland*, 186-187; Webster, *Medieval Scotland*, 86.

Walesom a najmlađi sin *Albanactus* je vladao Škotskom. Unatoč ovakvoj podijeli, kraljevska titula je bila određena samo za *Locrinusa*. Shodno tomu su *Camber* i *Albanactus* bili podređeni svome starijem bratu čime su i svoja područja vlasti (Wales i Škotska) podredili Engleskom vladaru.¹⁶⁰

Političke težnje engleskih kraljeva nisu zaostajale za onim historiografskim. Već su tijekom razvijenog srednjeg vijeka pojedini engleski kraljevi pokušali natjerati škotske kraljeve na priznavanje njihovog primata. Takve težnje su nakratko i ostvarene nakon sklapanja sporazuma u Falaiseu, međutim taj je sporazum bio kratkog trajanja.¹⁶¹ Prvi vladar koje će ozbiljnije pristupiti ostvarivanju primata na području Velike Britanije je Edvard I. Prva Edvardova meta je bio Wales, čiji tadašnji princ je priznavao Edvardovu prevlast. Međutim, zbog sistematskog potkopavanja lokalnih prava i zakona s ciljem isticanja svojeg suvereniteta, Edvard je natjerao velške prinčeve da se ujedine i pokrenu otvorenu pobunu protiv engleskoga kralja. Pobunjeni Velšani su ubrzo poraženi te je Wales tretiran kao osvojeno kraljevstvo zbog čega je i apsorbiran u engleski politički sustav.¹⁶²

Sada je jedino još Škotska stajala na putu Edvardovom političkom primatu u Britaniji. Smrću škotskog kralja Aleksandra III. Edvardu se otvorila prilika da na škotsko prijestolje postavi svojeg nasljednika što je ipak propalo zbog smrti maloljetne kraljice Margarete. Unatoč tome, želeći spriječiti izbijanje rata između dvije škotske velikaške obitelji, Edvard je bio pozvan kao arbitar u određivanju budućeg škotskog kralja.¹⁶³

Nova uloga omogućila mu je da zatraži podređivanje svih kraljevskih kandidata. Moguće je da je Edvard i nagovarao druge pojedince da se „prikluče“ arbitraži i da istaknu svoje pravo na škotsko prijestolje. Veći broj kraljevskih kandidata Edvardu je olakšao kontrolu nad svim kandidatima. Uz to je priključivanjem dodatnih kandidata Edvard politički neutralnu arbitražu

¹⁶⁰ King i Etty, *England and Scotland*, 186-187; Terrell napominje da je u kronici *Albanactus* (vladar Škotske) bio najmlađi brat, ali je u pismu papi Bonifaciju VIII. kralj Edvard I. odlučio promijeniti narativ zbog čega je sada *Camber* (vladar Walesa) „postao“ najmlađi brat. Takva promjena je najvjerojatnije odgovarala tadašnjem prestižu Kraljevine Škotske koji je bio veći od prestiža Walesa. Vidi Terrell, *Scripting the Nation*, 44-45. Edvardovo pismo papi je bilo dijelom diplomatskog sukoba koji se vodio između Engleske i Škotske početkom 14. stoljeća. Vidi navedeno djelo, 44-50.

¹⁶¹ Barrell, *Medieval Scotland*, 73.

¹⁶² Edvard je pripojio nekolicinu velških teritorija engleskoj kruni dok je pogranična područja dodijelio lojalnim engleskim podanicima. Kako bi lakše vladao Walesom Edvard je počeo s izgradnjom mnogobrojnih utvrda. Velško stanovništvo i njihovi zakoni i običaji su smatrani inferiornima. Shodno tome je i sudstvo funkcioniralo isključivo na temelju engleskih zakona. Vidi Brown, *Disunited Kingdoms*, 19-21.

¹⁶³ King i Etty, *England and Scotland*, 14-15.

između dva škotska velikaša pretvorio u izricanje presude što mu je omogućilo nametanje svog autoriteta nad budućim škotskim kraljem.¹⁶⁴ Shodno tome je Edvardov konačni odabranik Ivan Balliol nakon svoje krunidbe morao dati vazalsku prisegu Edvardu. To je engleskom kralju omogućilo da u Škotskoj ističe svoj suverenitet i da se miješa u pravne i vojne poslove Škotskog Kraljevstva.¹⁶⁵

Nakon što je uklonio Ivana Balliola sa škotskog prijestolja te potom ugušio pobunu protiv svoje vlasti Edvard je kratkoročno uspio sebe postaviti na čelo Škotske. Samo što, za razliku od ugarskih vladara u Hrvatskoj, Edvard Škotskoj više nije priznavao status kraljevstva. Edvard je ipak nakon gušenja pobune bio prisiljen priznati većinu lokalnih zakona i običaja i postavljati škotske plemiće barem na neke administrativne funkcije, što prije pobune nije činio.¹⁶⁶

Edvardovo osvajanje Škotske su priželjkivali mnogi u Engleskoj zbog toga što bi time engleski kralj končano bio jedini kralj na britanskom otoku. Takvo stanje Edvard je mogao dodatno legitimirati pozivajući se na povijesno pravo koje se temeljilo na spomenutoj kroničarskoj tradiciji. Stoga nije iznenađujuće da su pojedinci ovakav ishod smatrali sudbonosnim i da su kralja Edvarda nazivali novim kraljem Arthurom.¹⁶⁷

Do promjene engleskog stajališta vezanog za status Škotske dolazi tek za vrijeme vladavine Edvarda III. On je uvidio da neće moći ovladati Škotskom osim ako joj ne prizna status kraljevstva i na čelo tog kraljevstva postavi sebi podređenog kralja. To mu je 1333. godine pošlo za rukom nakon što je pomogao Edvardu Balliolu da postane škotski kralj.¹⁶⁸ Međutim vlast Edvarda Balliola nikada nije zaživjela u cijeloj Škotskoj te je otpor protiv njega progresivno jačao sve dok konačno nije bio natjeran na abdikaciju. Do tada je Edvard III. uspio sklopiti dogovor sa škotskim kraljem Davidom II. uz čiju pomoć je pokušao postaviti svojeg sina za nasljednika u Škotskoj.¹⁶⁹

¹⁶⁴ "In legal terms, arbitration required an impartial arbitrator to arrange a settlement between two (and no more than two) disputing parties. Judgement, on the other hand, required the disputing parties to recognize the jurisdiction and authority of the judge, who would then impose a settlement. An arbitration was politically neutral; but a judgement was an exercise of lordship." Vidi King i Etty, *England and Scotland*, 16-17.

¹⁶⁵ Webster, *Medieval Scotland*, 75.

¹⁶⁶ King i Etty, *England and Scotland*, 27-28.

¹⁶⁷ King i Etty, *England and Scotland*, 28, 189-190; Webster, *Medieval Scotland*, 86.

¹⁶⁸ Brown, *Disunited Kingdoms*, 60.

¹⁶⁹ King i Etty, *England and Scotland*, 44, 52-55.

Međutim taj naum mu nije uspio jer je otpor škotskih plemića bio prevelik. Protuengleski sentimentali su do tada već bili preveliki da bi takvo rješenje – gdje sin engleskoga kralja postaje škotskim kraljem – bilo prihvatljivo kao što je bilo krajem 13. stoljeća kada je Edvard I. htio oženiti svog sina za škotsku kraljicu Margaretu.¹⁷⁰ Tako je Edvardovo nametanje suvereniteta – koji se svodio na netoleriranje škotskih običaja i posljedično miješanje u poslove škotskih kraljeva – u Škotskoj bilo uzrokom formiranja trajnog otpora protiv engleske krune.¹⁷¹ Taj otpor je, unatoč engleskoj vojnoj i ekonomskoj dominaciji, uspio u konačnici održati samostalnost i neovisnost Škotskog Kraljevstva.

¹⁷⁰ King i Eddy, *England and Scotland*, 14-15, 55.

¹⁷¹ Brown, *Disunited Kingdoms*, 61.

5. Prikazi nacija u izvorima 14. stoljeća

Jasno je da je na temelju ranije napisanog nacionalni identitet itekako imao ulogu u usmjeravanju društvenopolitičkih događaja u Hrvatskoj i Škotskoj i to unatoč postojanju drugih identiteta – poput religijskog ili dinastijskog/rodovskog – koji su u srednjovjekovnom kontekstu mogli imati puno veći društveni značaj.¹⁷² Međutim najjasnije iskaze hrvatskog i škotskog nacionalnog identiteta ipak nalazimo na diskurzivnoj razini tj. u nekolicini pisanih izvora koji će ovdje biti detaljnije proučeni. Zahvaljujući tim izvorima možemo spoznati kakvu su percepciju njihovi autori, a najvjerojatnije i elitni slojevi tadašnjeg hrvatskog i škotskog društva imali o svojim nacijama.

5.1. Izvori

Hrvatska

Nacionalni identitet u Hrvatskoj je posvjedočen u nizu sadržajno povezanih izvora čiji su idejne smjernice nastale u razdoblju vladavine Bribirskih Šubića.¹⁷³ Navedeni izvori su: *Pacta conventa* (ili *Qualiter*), pripisi Supetarskom kartularu, legenda o smrti kralja Zvonimira i *Hrvatska kronika* (ili *Hrvatska redakcija Ljetopisa popa Dukljanina*). U njima možemo pronaći većinu relevantnih informacija o percepciji koju je tadašnje društvo (barem elitni slojevi tog društva) gajilo o hrvatskoj naciji.¹⁷⁴

Sadržaj isprave nazvane *Pacta conventa* govori o tobožnjem ugovoru sklopljenom 1102. godine između pripadnika „plemstva dvanaestero plemena Kraljevine Hrvatske“ i ugarskoga kralja Kolomana nakon njihovog susreta na rijeci Dravi. Sklapanjem ugovora je Koloman postao hrvatski kralj, a zauzvrat je pripadnicima „plemstva dvanaestero plemena Kraljevine Hrvatske“ garantirao nesmetano uživanje zemlje i ograničio njihove vojne dužnosti.¹⁷⁵ Iako svjedoči o političkom dogovoru, *Pacta* je narativno, a ne diplomatski vrelo.¹⁷⁶ Upravo je zbog tog narativa *Pacta*

¹⁷² Hirschi, *The Origins*, 3.

¹⁷³ Ančić, „Ljetopis kraljeva“, 523; Ančić, „Dva teksta“, 164-167.

¹⁷⁴ Ančić, „Dva teksta“, 192.

¹⁷⁵ Za latinski tekst *Pacta conventa* vidi CDCDS II, nr. 5, 8-9; za hrvatski prijevod *Pacta conventa* vidi Barada, „Postanak hrvatskog plemstva“, 203-205; Antoljak, *Pacta ili Concordia*, 104-108.

¹⁷⁶ Majnarić, „The Making of a Nation“, 129.

conventa često bila u središtu historiografskih rasprava koje su započele krajem 19. i trajale do kraja 20. stoljeća.¹⁷⁷

Pripisi Supetarskom kartularu¹⁷⁸ se svojim sadržajem nadovezuju na *Pacta conventa*. U prvom pripisu se ukratko opisuje tobožnje političko ustrojstvo Kraljevine Hrvatske. Iz njega doznajemo da se Hrvatsko Kraljevstvo navodno sastojalo od sedam banovina i da su pripadnici „plemstva dvanaestero plemena“ bili politički subjekti u tom kraljevstvu jer su iz njihovih redova dolazili banovi i župani. Također se poimence navode imena rodova iz čijih redova je mogao biti izabran jedan od sedam banova Kraljevine Hrvatske. Važnost banova je proizlazila iz toga što su u slučaju kraljeve smrti bez nasljednika bili dužni izabrati novoga kralja.¹⁷⁹ U drugom pripisu nalazimo popis banova koji su dužnost obnašali od vremena vladavine kralja Svetopelega do vladavine kralja Zvonimira.¹⁸⁰

Pripisi svoje ime duguju tome što su naknadno zapisani u kartular samostana svetog Petra u Selu kojeg je krajem 11. stoljeća dao osnovati splitski građanin Petar Crni.¹⁸¹ Kartulari su služili popisivanju imovine koje je neka crkvena ustanova poput samostana mogla posjedovati. Zbog toga se pripisi sa svojim sadržajem nikako ne uklapaju u jedan kartular, a uz to i njihovo zapisivanje u

¹⁷⁷ Glavno pitanje zbog kojeg su rasprave vođene je bilo pitanje autentičnosti dotičnog izvora tj. je li *Pacta conventa* zaista vjerodostojno svjedočanstvo u njoj navedenih događaja ili je „falsifikat“ napravljen u kasnijim stoljećima. Pitanje autentičnosti isprave je za sobom povlačilo i pitanje razdoblja oblikovanja hrvatskog plemstva zbog čega je navedena debata potaknula hrvatske povjesničare na pisanje niza radova na temu formiranja hrvatskog plemstva. Najvažnija osoba u razrješavanju ovoga pitanja je bila Nada Klaić koja je na temelju svojih istraživanja ustvrdila da je *Pacta conventa* nastala polovicom 14. stoljeća i da je trebala poslužiti kao ideološki oslonac novog staleški formiranog nižeg plemstva na području Lučke županije. O zaključcima do kojih je tijekom svojih istraživanja došla Nada Klaić vidi Nada Klaić, „Plemstvo dvanaestero plemena kraljevine Hrvatske“, *Historijski zbornik* 9 (1956): 83-100; Nada Klaić, „Postanak plemstva „dvanaestero plemena Kraljevine Hrvatske““, *Historijski zbornik* 11-12/1, (1959): 121-163; Klaić, *Povijest Hrvata*, 602-606. Za više informacija o dotičnim debatama (u kontekstu proučavanja plemstva) i njihovim sudionicima vidi Raukar, *Seljak i plemić*, 25-33; Majnarić, *Plemstvo zadrarskog zaleđa*, 20-25; 107-110.

¹⁷⁸ Riječ je o dva pripisa tj. o dvije bilješke koje su u 14. stoljeću zapisane na posljednji list Supetarskog kartulara. Vidi Ančić, „Dva teksta“, 164-165.

¹⁷⁹ Za izvorni latinski tekst vidi *Supetarski kartular*, uredio i uvodnim studijama popratio Viktor Novak, lingvističku analizu proveo Petar Skok (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1952), 230 ili Držislav Švob, „Pripis Supetarskog kartulara o izboru starohrvatskog kralja i popis onodobnih banova“, *Historijski zbornik* 9 (1956): 103; Ančić je sažeto prepričao sadržaj oba pripisa u Ančić, „Dva teksta“, 165-166.

¹⁸⁰ *Supetarski kartular*, 231; Švob, „Pripis Supetarskog kartulara“, 104; Sadržaj pripisa je prepričan u Ančić, „Dva teksta“, 165-166.

¹⁸¹ Budak, *Hrvatska povijest*, 27, 265; Ančić, „Dva teksta“, 164-165.

14. stoljeću ne odgovara razdoblju tijekom kojeg je većina kartularskog sadržaja bila unesena (12. stoljeće).¹⁸²

Legenda o smrti kralja Zvonimira se ističe po tome što je u razdoblju od 14. pa sve do 16. stoljeća zapisano čak nekoliko njezinih verzija.¹⁸³ U osnovi legende uvijek se nalazila nasilna smrt kralja Zvonimira kojega ubijaju njegovi podanici. Kontekst legende se ponešto razlikovao od verzije do verzije te je djelomično ovisio o problemima koji su zaokupljali autora pojedine verzije.¹⁸⁴ Uz to legenda o Zvonimirovoj nasilnoj smrti je jedini ovdje spomenuti izvor koji je zapisan i izvan teritorija Hrvatske i Dalmacije.¹⁸⁵

U ovom radu će se prvenstveno sagledati najstarija verzija legende (14. stoljeće) zapisana u *Anonimnoj splitskoj kronici*¹⁸⁶ i najdetaljnija verzija legende zapisana u *Hrvatskoj kronici*.¹⁸⁷ Iako je verzija u Hrvatskoj kronici najvjerojatnije nastala tek u 15. stoljeću, idejno temelje zapisanog narativa o smrti kralja Zvonimira je produkt 14. stoljeća.¹⁸⁸ Pažnju također treba posvetiti i legendi zapisanoj u *Historia Salonitana Maior*.¹⁸⁹ Ova kronika je napisana u 16. stoljeću ali je u sklopu njezine legende o smrti kralja Zvonimira zapisan i tobožnji Zvonimirov epitaf. Dotični epitaf je pisan vaganatskim stihom korištenim – isključivo na području Trogira – tijekom 14. stoljeća, a uz to i stilski i frazeološki nalikuje epitafu Mladena III. Šubića (umro 1348. godine u Trogiru).¹⁹⁰

Posljednji relevantni izvor za hrvatski nacionalni diskurs je *Hrvatska kronika*.¹⁹¹ Konsenzus o vremenu nastanka ove kronike još uvijek ne postoji. Pojedini povjesničari smatraju

¹⁸² Budak, *Hrvatska povijest*, 27; Švob, „Pripis Supetarskog kartulara“, 105.

¹⁸³ Nemet, „Smrt kralja Zvonimira“, 78-83; Karbić, „Šubići i dobri kralj Zvonimir“, 274-275.

¹⁸⁴ Goldstein, „Kako, kada i zašto“, 50; Nemet, „Smrt kralja Zvonimira“, 85-87. Kralja Zvonimira u svim verzijama legende ubijaju podanici jer nisu htjeli ići u križarski rat. Iznimka je Ugarsko-poljska kronika u kojoj se ne spominje križarski rat, ali je zato u njoj kralj Zvonimir predstavljen kao Kristov izabranik, Nemet, „Smrt kralja Zvonimira“, 78-83.

¹⁸⁵ Ovo se odnosi na Ugarsko-poljsku kroniku koja je najvjerojatnije nastala na području Male Poljske. Vidi Nemet, „Smrt kralja Zvonimira“, 79.

¹⁸⁶ Za izvorni latinski tekst vidi Hrvoje Morović, *Anonimna splitska kronika* (Split: Muzej grada Splita, 1962), 7; Za Morovićev prijevod dotične legende o Zvonimirovoj smrti na hrvatski vidi Nemet, „Smrt kralja Zvonimira“, 81-82.

¹⁸⁷ *Ljetopis popa Dukljanina: latinski tekst sa hrvatskim prijevodom i „Hrvatska kronika“*, priredio Vladimir Mošin, preveli Stjepan Mencinger i Vjekoslav Štefanić (Zagreb: Matica Hrvatska, 1950), 67-68.

¹⁸⁸ Karbić, „Šubići i dobri kralj Zvonimir“, 274.

¹⁸⁹ Za latinski tekst legende o kraljevoj smrti vidi Stjepan Gunjača, *Historija Salonitana Maior* (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1951), 204-207; Za prijevod Nade Klaić na hrvatski vidi Nemet, „Smrt kralja Zvonimira“, 80-81.

¹⁹⁰ Nemet, „Smrt kralja Zvonimira“, 79-81.

¹⁹¹ Za bibliografske podatke o djelu vidi bilješku 187.

da je kronika nastala u 14. stoljeću dok drugi tvrde da je napisana tek u 15. stoljeću.¹⁹² Kronika je nastala prevođenjem i preradom prva dvadeset i tri poglavlja iz *Ljetopisa popa Dukljanina*, nakon kojih slijedi pet poglavlja u kojima se donosi priča o vladavini i nasilnoj smrti kralja Zvonimira.¹⁹³ Unatoč tome što pojedini povjesničari tvrde da je kronika napisana u 15. stoljeću, dodatak legende o smrti kralja Zvonimira ipak ukazuje na to da su pojedini motivi koje nalazimo u njoj nastali u 14. stoljeću zbog čega se kronika ipak može smatrati relevantnom i za razumijevanje hrvatskog nacionalnog diskursa u 14. stoljeću.¹⁹⁴

U kronici nepoznati autor donosi narativ o gotskom osvajanju Dalmacije nakon čega nabraja većinom imaginarne gotske/hrvatske kraljeve i njihova postignuća. U kronici je autor odlučio gotske kraljeve, s kojima započinje svoju priču, odjednom bez ikakvog objašnjenja pretvoriti u hrvatske kraljeve. Ovakva kroatizacija Gota najvjerojatnije proizlazi iz činjenice da je autor poznavao i usvojio verziju etnogeneze Hrvata iz kronike Tome Arhiđakona po kojoj su Hrvati bili starosjedioci na ovom prostoru. Shodno tome novopridošli Goti su se nakon osvajanja dotičnog prostora s vremenom stopili s Hrvatima.¹⁹⁵ Provođenje kroatizacije je jedan od značajnijih elemenata po kojem se *Hrvatska kronika* razlikuje od *Ljetopisa popa Dukljanina* gdje su Goti bez objašnjenja pretvoreni u Slavene.¹⁹⁶

Na kraju kronike se nalazi – već spomenuti – najdetaljniji poznati zapis o ubojstvu kralja Zvonimira u kojem se također spominje i kletva koju je kralj izrekao prije svoje smrti.¹⁹⁷ Ovime je nepoznati autor kronike na temelju vlastitih shvaćanja društvenopolitičke realnosti u tadašnjoj Hrvatskoj (kraj 14. i početak 15. stoljeća) htio čitateljima objasniti zašto je došlo do potpadanja Hrvata pod tuđinsku vlast.¹⁹⁸

¹⁹² Budak, *Hrvatska povijest*, 21; Ančić, „Ljetopis kraljeva“, 521-522. Također treba napomenuti da pojedini povjesničari smatraju da je *Hrvatska kronika* prethodila *Ljetopisu popa Dukljanina*. Za jedan recentniji primjer takvog stajališta vidi Solange Bujan, „Orbinijevo izdanje „Ljetopisa popa Dukljanina“: povijesni falsifikat“, *Radovi* 43/1 (2011): 65-80.

¹⁹³ Ančić, „Ljetopis kraljeva“, 522; Vladavina i smrt kralja se opisuju u poglavlju 27, dok se potpadanje Hrvatskog Kraljevstva pod vlast Ugarskog kralja opisuje u poglavlju 28 (posljednje poglavlje). U poglavljima 24, 25 i 26 se u veoma kratkim crtama opisuju vladavine kraljeva Radoslava, Kolomana i Krešimira (Krišimira). Vidi Mošin, *Ljetopis*, 66-68.

¹⁹⁴ Karbić, „Šubići i dobri kralj Zvonimir“, 274.

¹⁹⁵ Ančić, „Ljetopis kraljeva“, 524-526.

¹⁹⁶ Budak, *Hrvatska povijest*, 20-21.

¹⁹⁷ Nemet, „Smrt kralja Zvonimira“, 78-79.

¹⁹⁸ Ančić, „Ljetopis kraljeva“, 527, 529.

Škotska

Iskustvo kontinuiranih englesko-škotskih ratova u 14. stoljeću je imalo presudan utjecaj na oblikovanje nacionalnog diskursa u Škotskoj.¹⁹⁹ S obzirom na to da je opstojnost Škotskog Kraljevstva zbog tih ratova dovedena u pitanje nije iznenađujuće da tadašnji izvori teže afirmaciji škotskog identiteta i prikazivanju povijesti škotske nacije.²⁰⁰ Relevantni izvori za škotski nacionalni diskurs su: Deklaracija iz Arbroatha, *Chronica Gentis Scotorum* i *The Bruce*.

Najstariji škotski izvor je Deklaracija iz Arbroatha.²⁰¹ Deklaracija je sastavljena 6. travnja 1320. godine kao diplomatski dokument koji je trebao poslužiti uvjeravanju tadašnjeg pape Ivana XXII. u pravednost škotske borbe protiv Engleske. Papa Ivan XXII. je aktivno pokušavao zaustaviti rat između Škotske i Engleske i smatrao je da Robert Bruce opstruira njegove pokušaje zbog čega je dotičnom kralju zaprijetio ekskomunikacijom.²⁰² U deklaraciji se ističe da je Škotska oduvijek bila samostalno kraljevstvo kojim su vladali isključivo „narodni“ vladari i da se škotska zajednica kraljevstva zajedno s kraljem Robertom bori kako bi tu samostalnost i održali. U deklaraciji se također ukratko donose informacije o tobožnjoj najranijoj prošlosti škotske nacije.²⁰³

U deklaraciji je poimence potpisano 39 baruna škotskog kraljevstva te je deklaracija sadržavala njihove pečate. Pribavljanje barunskih pečata nije prošlo bez razmirica te su se pojedini baruni protivili njihovom dodavanju deklaraciji.²⁰⁴ Zanimljivo je da je deklaracija, iako sastavljena na zahtjev kralja, značajnu političku ulogu pripisala zajednici kraljevstva koja bi škotskog kralja Roberta bila spremna ukloniti s prijestolja u slučaju da prestane braniti njezine interese.²⁰⁵

¹⁹⁹ Webster, *Medieval Scotland*, 5-6, 98-99.

²⁰⁰ Isto, 98-99.

²⁰¹ Za izvorni latinski tekst i engleski prijevod deklaracije vidi Transcription and Translation of the Declaration of Arbroath, 6 April 1320. National Records of Scotland, SP13/7, <https://www.nrscotland.gov.uk/files//research/declaration-of-arbroath/declaration-of-arbroath-transcription-and-translation.pdf> (posjet 14.9.2022).

²⁰² Papa Ivan XXII. je htio pokrenuti novi križarski rat, ali da bi to postigao prvo je morao pomiriti zaraćene kršćane. U skladu s tim ciljem je pokušao i zaustaviti rat između Engleske i Škotske. Vidi Webster, *Medieval Scotland*, 87.

²⁰³ Webster, *Medieval Scotland*, 87-88, 100; Transcription and Translation of the Declaration of Arbroath, 6 April 1320. National Records of Scotland, SP13/7, <https://www.nrscotland.gov.uk/files//research/declaration-of-arbroath/declaration-of-arbroath-transcription-and-translation.pdf> (posjet 14.9.2022).

²⁰⁴ Webster, *Medieval Scotland*, 87, 89; King i Etty, *England and Scotland*, 185.

²⁰⁵ Prijevod relevantnog odlomka deklaracije se može vidjeti u Webster, *Medieval Scotland*, 88.

Sljedeći izvor je *Chronica Gentis Scottorum*²⁰⁶ koju je aberdeenski kapelan John od Forduna pisao u drugoj polovici 14. stoljeća.²⁰⁷ Ovo je najstarija sačuvana škotska kronika, napisana je na latinskom jeziku i prikazuje povijest škotske nacije od njezinih početaka pa sve do 14. stoljeća. Kronika se sastoji od pet knjiga i *Gesta Annalia*.²⁰⁸ Kasnije istraživanje je utvrdilo da je John od Forduna napisao samo prvih pet knjiga u kronici i da nije autor *Gesta Annalia*.²⁰⁹ Ovom kronikom je John od Forduna htio dokazati da su Škoti od davnina pa sve do njegova vremena (14. stoljeće) bili slobodni i da shodno tome nikada nisu bili podređeni stranim vladarima.²¹⁰

U skladu s tim John je morao opovrgnuti „historijske“ tvrdnje iznesene u kronici Geoffreya od Monmoutha (*Historia Regnum Britannie*). U njoj se sugerira da su u dalekoj povijesti nad cijelim britanskim otokom vrhovnu vlast imali vladari Engleske.²¹¹ John od Forduna je stoga odlučio razraditi i proširiti postojeći mit o porijeklu škotske nacije.²¹² Dotičnim mitom o porijeklu je John mogao istovremeno i opovrgnuti gore navedeni engleski narativ i istaknuti superiornost škotske nacije nad engleskom nacijom.²¹³

Posljednji izvor relevantan za škotski nacionalni diskurs 14. stoljeća je epska pjesma *The Bruce*²¹⁴ koju je napisao John Barbour 70-ih godina 14. stoljeća. John Barbour je također bio

²⁰⁶ Za izvorni latinski tekst kronike vidi Johannis de Fordun, *Chronica Gentis Scottorum*, ur. William F. Skene (Edinburgh: Edmonston and Douglas 1871). Za engleski prijevod kronike vidi John of Fordun, *Chronicle of the Scottish Nation*, ur. William F. Skene, s latinskog na engleski preveo Felix J. H. Skene (Edinburgh: Edmonston and Douglas 1872).

²⁰⁷ Bruce Webster, „John of Fordun and the Independent Identity of the Scots“, u *Medieval European Studies in Ethnic Identity and National Perspectives in Medieval Europe*, ur. Alfred P. Smyth (London: Palgrave Macmillan UK, 1998), 85-86; Webster, *Medieval Scotland*, 99-100.

²⁰⁸ Webster, „John of Fordun“, 85.

²⁰⁹ Dugo se smatralo da je cijeli sadržaj kronike napisao John od Forduna, ali je istraživanje Dauvita Brouna dokazalo da to nije slučaj. Vidi, James E. Fraser, „A Swan from a Raven“: William Wallace, Brucean Propaganda and Gesta Annalia II“, *Scottish Historical Review* 81 (2002): 1-2.

²¹⁰ Webster, „John of Fordun“, 93.

²¹¹ Webster, „John of Fordun“, 91; Terrell, *Scripting the Nation*, 44-45. Vidi str. 44-45 u ovom radu za više informacija o dotičnoj temi.

²¹² Mit o porijeklu škotske nacije se prvi put javlja u Bissetovom *Processusu* (vidi bilješku 141 u ovom radu), a u nešto kraćem obliku je i spomenut u Deklaraciji iz Arbroatha. Temeljem toga se može reći da kronika nadopunjuje postojeći mit, a dotične isprave (*Processus* i Deklaracija iz Arbroatha) su potvrđivale narativ kronike. Vidi Terrell, *Scripting the Nation*, 50-51.

²¹³ Jedan od načina na koji John od Forduna implicitno ističe superiornost Škota nad Englezima se može iščitati iz činjenice da je jedan od glavnih heroja škotskog mita Grk *Gaythelos* dok je u Geoffreyevoj kronici glavni heroj Trojanac Brutus. Time je John htio naglasiti da njegova nacija vuče porijeklo od naroda koji je pobijedio u Trojanskom ratu dok Englezi svoje porijeklo vuku od Trojanaca koji su taj isti rat izgubili. Vidi Terrell, *Scripting the Nation*, 52-53.

²¹⁴ John Barbour, *The Bruce*, ur. W. M. Mackenzie (London: 1909). Kindle.

aberdeenski kapelan.²¹⁵ Barbourova pjesma je napisana na engleskom jeziku i smatra se prvim značajnijim djelom škotske književnosti.²¹⁶ Iz naslova djela je jasno da pjesma služi veličanju ratnih pothvata škotskog kralja Roberta Brucea (i njegovih pristaša) za vrijeme englesko-škotskih ratova u prvoj četvrtini 14. stoljeća.²¹⁷

Pjesma je napisana u razdoblju nakon smrti kralja Davida II. kada ponovno dolazi do zahlađenja odnosa između Škotske i Engleske. S obzirom na to da je razdoblje vladavine Davida II. bilo obilježeno značajnim vojnim neuspjesima u ratu protiv Engleske, Barbour se nadao da će nove generacije škotskog plemstva oponašati likove prikazane u njegovoj pjesmi i tako osigurati pobjedu u predstojećim ratovima protiv Engleske.²¹⁸ Zbog toga je u pjesmi i nastojao povezati viteštvo (i njemu pripadajuće vrline) s borbom protiv Engleskoga Kraljevstva.²¹⁹

5.2. Aspekti hrvatske i škotske nacije

Iz gore spomenutih izvora se može saznati kakve su predodžbe njihovi autori, a najvjerojatnije i elitni dijelovi društva gajili o hrvatskoj i škotskoj naciji u 14. stoljeću. „Nacionalni“ aspekti na koje sam se usredotočio u ovome radu (i za koje postoje podatci u izvorima) su: mit o porijeklu, političko ustrojstvo, nacionalni heroji, teritorij i jezik.²²⁰

Mit o porijeklu

Najopširniji mit o porijeklu Hrvata nalazimo u *Hrvatskoj kronici*. Međutim autor kronike inicijalno uopće ne spominje Hrvate nego isključivo Gote²²¹ koji se tijekom 4. stoljeća „pojavljuju na sceni“ predvođeni trojicom braće:

²¹⁵ Webster, *Medieval Scotland*, 99.

²¹⁶ *Encyclopedia Britannica*, s. v. „John Barbour“, <https://www.britannica.com/biography/John-Barbour> (posjet 7.1.2023); kasnosrednjovjekovni Škoti koji su obitavali u južnim dijelovima Škotske (*Lowlands*) su do posljednjeg desetljeća 15. stoljeća jezik kojim su komunicirali nazivali engleskim (*Inglis*). Vidi Steve Boardman, „A People Divided? Language, History and Anglo-Scottish Conflict in the Work of Andrew of Wyntoun“, u *Ireland and the English World in the Late Middle Ages: Essays in Honour of Robin Frame*, ur. Brendan Smith (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009), 115-116.

²¹⁷ Webster, *Medieval Scotland*, 99; King i Etty, *England and Scotland*, 184.

²¹⁸ Steve Boardman, „„Thar nobill eldrys gret bounte“: The Bruce and Early Stewart Scotland“, u *Barbour's Bruce and its Cultural Contexts: Politics, Chivalry and Literature in Late Medieval Scotland*, ur. Steve Boardman and Susan Foran (Woodbridge: Boydell Press, 2015), 192-193, 211-212.

²¹⁹ King i Etty, *England and Scotland*, 184.

²²⁰ Navedeni aspekti (porijeklo, politički ustroj, nacionalni heroji, teritorij i jezik) spadaju pod karakteristike (ili barem potkategorije karakteristika) koje nacijama pripisuju Anthony Smith (vidi str. 16-18 u ovome radu) i Susan Reynolds (vidi str. 18-19).

²²¹ Autor kronike Gote kasnije pretvara u Hrvate. Vidi str. 50-51 u ovome radu.

„... i tada izide niki puk i mnoštvo ljudi od istoka, ki se zovihu Goti, ... tim ljudem bihu gospoda tri bratinci, ki bihu sinove kralja Sviholada, kim bratincem biše ime: prvomu Bris, drugomu Totila, tretomu Stroil.“²²²

S obzirom na to da je najstariji brat Bris naslijedio očevu vlast preostala dva brata su se odlučila uz Brisovu pomoć osvojiti teritorije nad kojima bi oni mogli samostalno vladati. Totila i Stroil su prvo napali i pokorili Ugarsko Kraljevstvo. Nakon toga su se morali sukobiti s dalmatinskim i istarskim kraljevima, a poslije ostvarivanja pobjede su odlučili podijeliti vojske i poći odvojenim putevima. Totila je krenuo osvajati Italiju dok je Stroil osvojio „kraljevstvo od Ilirije“, Bosnu i Dalmaciju.²²³

Ubrzo potom Stroil pogiba u bitci protiv bizantskoga cara, ali njegov sin Sviolad nastavlja vladati osvojenim teritorijama te se novouspostavljena gotska/hrvatska vladarska dinastija na tim prostorima nastavlja sve do smrti kralja Zvonimira.²²⁴ Ubojstvo kralja Zvonimira i popratna kletva koju je prije smrti izrekao su autoru kronike poslužili da objasni zašto su Hrvatskom u autorovo vrijeme (14. i 15. stoljeće) vladali strani kraljevi.²²⁵

Škotski mit o porijeklu se javlja u više škotskih izvora iz 14. stoljeća. Tako njegove fragmente nalazimo u Deklaraciji iz Arbroatha dok cjelovitu verziju mita nalazimo u kronici Johna od Forduna (*Chronica Gentis Scotorum*).²²⁶ Glavni heroj tog mita je Gaythelos, sin grčkog princa, koji je prognan iz Grčke te zajedno sa svojom družinom ratnika odlazi u Egipat. Nakon dolaska u Egipat Gaythelos pomaže egipatskom faraonu u ratu, zbog čega mu je faraon kasnije dopustio da se oženi njegovom kćeri Scotom.²²⁷

Faraon, progoneći Židove kroz Crveno more, biva utopljen a Gaythelos, iako se inicijalno nadao da će naslijediti faraona na prijestolju Egipta, mora ubrzo zajedno sa ženom Scotom zbog političkih intriga pobjeći iz Egipta. Gaythelos i Scota stoga prelaze sjevernu Afriku i dolaze do

²²² Mošin, *Ljetopis*, 40.

²²³ Mošin, *Ljetopis*, 40-43.

²²⁴ Isto, 43.

²²⁵ Mošin, *Ljetopis*, 67-68; Budak, *Hrvatska povijest*, 21; Ančić, „Ljetopis kraljeva“, 529.

²²⁶ Webster, „John of Fordun“, 85, 91-92.

²²⁷ Fordun I, 8; Webster, „John of Fordun“, 85; Bartosz Klusek, „The Law as an Element Organizing and Identifying a Community in the Narratives of the Origins of the Kingdoms of Britain, (Geoffrey of Monmouth, *Historia Regum Britanniae*, John of Fordun, *Chronica Gentis Scotorum*)“, u *Imagined Communities: Constructing Collective Identities in Medieval Europe*, ur. Andrzej Pleszczyński, Joanna Sobiesiak, Michał Tomaszek, Przemysław Tyszka (Leiden: Brill, 2018), 131.

Španjolske gdje Gaythelos osniva prvi grad i kraljevstvo, a za svoju zajednicu stvara prve zakone.²²⁸

Nezadovoljan konstantnim ratovanjem sa španjolskim starosjediocima Gaythelos se odlučuje poslati izviđače sa zadatkom da pronađu nenastanjenu zemlju. Izviđači su otkrili nenastanjeni otok (Irska) nakon čega su se vratili i o svome otkriću obavijestili Gaythelosa.²²⁹ Međutim Gaythelos je već bio na samrti te je nagovarao svoje sinove da napuste Španjolsku i nasele Irsku gdje će moći živjeti slobodno:

„... cum sit hominum summa nobilitas, et cordis cujusque generosi desideratissima rerum jocunditas, ymmo gemma cunctis mundi merito praeferenda jocalibus, nullius alienigenae dominantis imperium pati, sed successione solummodo propriae nationis uti spontaliter potestate.“²³⁰

Sljedeće generacije Škota, počevši od Gaythelosovog sina, su postupno počele napuštati Španjolsku i naseljavati Irsku.²³¹ Tijekom boravka Škota u Irskoj, do njih dolaze Pikti koji traže da im se dopusti naseljavanje u Irsku. Škoti to odbijaju i šalju Pikte da se nasele na sjever Velike Britanije (*Albion*). Mnogi Škoti su pošli s Piktima te je broj Škota s vremenom bio sve veći. Takav razvoj nije odgovarao Piktima zbog čega su počeli proganjati Škote. Zgrožen takvim tretmanom svojih sunarodnjaka, Škot Fergus zajedno s pratnjom dolazi u Veliku Britaniju i stavlja se na čelo tamošnjih Škota čime postaje njihov kralj.²³²

Tako je nakon dugog lutanja i mnogih selidba škotska nacija napokon dospjela na područje Velike Britanije (*Albion*) i tamo nastavila živjeti podređena „narodnim“ vladarima. Upravo se tijekom tog dugotrajnog lutanja iz Gaythelosovih Grka i Scotinih Egipćana formirala škotska nacija.²³³ John od Forduna je u kronici posebno isticao da Škoti od svojih početaka u sjevernoj Africi pa sve do njegovog vremena nisu bili nikada podređeni stranim vladarima. Isticanje

²²⁸ Fordun I, 10-16; Webster, „John of Fordun“, 85; Klusek, „The Law“, 131-132.

²²⁹ Fordun I, 15-16.

²³⁰ Fordun I, 16. Engleski prijevod navedenog citata glasi: „... for it is the highest nobleness of man, and the one delight, of all things most desired by every gentle heart, nay, the one gem which deserves to be preferred to all the jewels in the world, to endure the sway of no foreign ruler, but to submit voluntarily to a hereditary power of one's own nation.“

²³¹ Fordun I, 17, 21, 26, 28.

²³² Fordun I, 29-34.

²³³ Interesantno je primijetiti da eponim nacije nije potjecao od muškarca i prvog škotskog kralja Gaythelosa nego od njegov žene Scote. Vidi Fordun I, 5; Klusek, „The Law“, 132.

permanentne nezavisnosti škotske nacije je bila očekivana posljedica nepovoljnog političkog konteksta u kojem se Škotska našla od kraja 13. stoljeća.²³⁴

Iz navedenog je jasno da u svojim temeljnim motivima oba mita o porijeklu zapravo zrcale brige njihovih autora. Tako škotski mit o porijeklu naglašava nevolje koje je škotska nacija morala prebroditi kako bi sačuvala svoju neovisnost. Kako bi to postigli Škoti su morali u nekoliko navrata migrirati. U konačnici Škoti dolaze do Irske (i kasnije do Velike Britanije) gdje nastavljaju uspješno čuvati svoju slobodu i nezavisnost. Iz značaja koji je u mitu pridavan nezavisnosti škotske nacije je jasno da je upravo to bio i glavni motiv cjelokupnog mita (i kronike u kojoj je mit zapisan).²³⁵

U hrvatskom mitu o porijeklu nezavisnost nije dovođena u pitanje – iako su se i gotski/hrvatski kraljevi suočavali s vanjskim neprijateljima – sve do momenta kada Hrvati izdaju i ubijaju kralja Zvonimira. Ubojstvo kralja je bio zločin (griješ) zbog kojeg su Hrvati bili kažnjeni tako što su podvrgnuti pod strane vladare (Ugre). Razlog njihovog potpadanja pod strane vladare je bilo i glavno pitanje na koje je nepoznati autor *Hrvatske kronike* pokušao dati odgovor.²³⁶

Političko ustrojstvo

O percipiranom političkom uređenju u Hrvatskoj iz izvora dobivamo oprečne informacije. Nepoznati autor *Hrvatske kronike* tvrdi da je kralj Budimir svoje kraljevstvo administrativno podijelio na četiri pokrajine.²³⁷ Pokrajinama su vladali banovi i hercezi (duži). Svakom banu je kralj dodijelio sedam satnika, a svakom hercegu pet knezova²³⁸ uz pomoć kojih su morali obnašati sudsku vlast:

„I svakomu mistu postavi mejaše i svakomu tih mist postaviše bana, a nigdi duža. ...
I učiniše satnike, ki satnici biše nad stotinu ljudi, i te satnike učiniše svake zemlje ljudi.
I daše svakomu banu sedam satnikov, i da budu rečeni satnici z bani puku suditi, a s duži, aliti s hercezi, pet knezov i da s njimi pravo sude puku.“²³⁹

²³⁴ Webster, „John of Fordun“, 91-93.

²³⁵ Webster, „John of Fordun“, 93-94.

²³⁶ Goldstein, „Kako, kada i zašto“, 43-46; Ančić, „Ljetopis kraljeva“, 529.

²³⁷ Mošin, *Ljetopis*, 53-55

²³⁸ Knezovima je također dodijeljen jedan satnik. Vidi Mošin, *Ljetopis*, 55.

²³⁹ Mošin, *Ljetopis*, 55.

Navedenim službenicima je kralj Budimir odredio „časti i dohotke“ i utvrdio da „svaki sudac ima kralju davati treći dil dohotka“. Na kraju je i kralj kreirao i „mnoge dobre zakone“ za svoje kraljevstvo.²⁴⁰

Nasuprot takvome prikazu stoji nepoznati autor pripisa Supetarskom kartularu koji pak tvrdi da je Hrvatsko Kraljevstvo bilo podijeljeno na sedam banovina te su banovi u slučaju kraljeve smrti bez nasljednika birali novoga kralja. Banovi su pak dolazili iz redova šestero hrvatskih rodova: Kačići, Kukari, Snačići, Čudomirići, Mogorovići i Šubići. Pripadnici preostalih šest rodova nisu mogli obnašati bansku dužnost ali ih se zato postavljalo na pozicije župana. Po imenima rodova znamo da se radi o pripadnicima „plemstva dvanaestero plemena Kraljevine Hrvatske“.²⁴¹

Slične ideološke premise koje ističu političku ulogu „plemstva dvanaestero plemena“ pronalazimo u *Pacta conventa*. Tamo su upravo ti isti pripadnici dvanaest hrvatskih rodova (šest rodova se poimence spominje i u pripisima) navodno 1102. godine sklopili dogovor s ugarskim kraljem Kolomanom.²⁴² Tako su si pripadnici dotičnih rodova osigurali svoja prava koja su uključivala slobodno uživanje zemlje i ograničenu vojnu dužnost (deset konjanika do Drave na vlastiti trošak, a od Drave na dalje troškove snosi ugarski kralj).²⁴³

S obzirom na sadržajnu podudarnost između pripisa Supetarskom kartularu i *Pacta conventa* može se pretpostaviti da njihov narativ reflektira interese plemićke elite povezane sa Šubićima, koja je u promijenjenim uvjetima nakon ponovne uspostave kraljevske vlasti pokušavala osigurati svoj društveni položaj.²⁴⁴

O zamišljenom političkom ustrojstvu Škotskog Kraljevstva saznajemo iz 19. poglavlja *Chronica Gentis Scotorum*. U njemu se John od Forduna osvrće na zakone koje je prvi škotski kralj Gaythelos dodijelio svome narodu za vrijeme njihovog boravka u Španjolskoj. Ti zakoni su bili isti oni koje je kralj Phoroneus stvorio za Grke:

²⁴⁰ Isto, 55-56.

²⁴¹ Švob, „Pripis Supetarskog kartulara“, 103-104; Ančić, „Dva teksta“, 164-166; John V. A. Fine, *When ethnicity did not matter in the Balkans: a study of identity in pre-nationalist Croatia, Dalmatia, and Slavonia in the medieval and early-modern periods* (Ann Arbor: The University of Michigan Press, 2006), 68-69.

²⁴² Ančić, „Dva teksta“, 165-166.

²⁴³ Barada, „Postanak hrvatskog plemstva“, 204-205; Fine, *When ethnicity*, 67-68.

²⁴⁴ Majnarić, „The Making of a Nation“, 130, 132-133 i bilješka 15.

„Docuit autem populum suum leges servare Gaythelos, quas rex Phoroneus Graecis dedit. ... Phoroneus, filius Ynachi et Nioles, primus Graeciae leges dedit, et sub iudice causas agi, locumque iudicis destinatum instituit. Locum commerciis forum a suo nomine appellavit.“²⁴⁵

Vidimo da se na temelju tih zakona morala uspostaviti dužnost suca pred kojim bi se rješavala pravna pitanja. Uz to je Gaythelos, po uzoru na Phoroneusa, mjesto na kojem se odvijala trgovina nazvao forumom.²⁴⁶ Zakoni su u srednjovjekovnim društvima smatrani jednim od glavnih elemenata identiteta neke zajednice, stoga nije iznenađujuće da obje kronike (*Hrvatska kronika* i *Chronica Gentis Scotorum*) posebnu pažnju posvećuju zakonodavstvu relevantnih vladara (Budimira i Gaythelosa).²⁴⁷

U Hrvatskoj je postojao i gore navedeni narativ koji je umanjivao ulogu kraljeva te se prvenstveno fokusirao na političku ulogu zajednice „plemstva dvanaestero plemena Kraljevine Hrvatske“. Taj narativ je prenosio političke želje dijela hrvatskog plemstva koje je dotada – najvjerojatnije na temelju društvene povezanosti s Bribirskim Šubićima – uživalo povlašteni položaj.²⁴⁸ Njihovi napori zbog kraljevskih reformi Ludovika Anžuvina nisu u konačnici urodili plodom te su njihovi politički ciljevi (zadržavanje društvene privilegiranosti) ostali samo na razini političkog programa.²⁴⁹ Takav alternativni plemićki narativ u Škotskoj nije postojao. Razlog tomu je najvjerojatnije činjenica da Škotska tijekom 14. stoljeća nije imala tako dugačko razdoblje bez direktne vlasti kraljeva kao što je to bio slučaj u Hrvatskoj (razdoblja vlasti banova iz dinastije Bribirskih Šubića i „plemićke republike“).²⁵⁰

²⁴⁵ Fordun I, 19. Engleski prijevod navedenog citata glasi: „Gaythelos taught his people to observe the laws which King Phoroneus gave to the Greeks. ... Phoroneus, son of Inachus and Niole, first gave Greece laws, appointed that causes should be pleaded before a judge, and established a distinct office of judge. He called the place of traffic forum, from his own name.“

²⁴⁶ Klusek, „The Law“, 136.

²⁴⁷ Isto, 142.

²⁴⁸ Majnarić, „The Making of a Nation“, 133; Majnarić, „Vazda ljublaše pravdu“, 305-307.

²⁴⁹ Majnarić, „The Making of a Nation“, 129, 136; Majnarić, „Vazda ljublaše pravdu“, 306, 308.

²⁵⁰ Za više informacija o gore navedenim razdobljima hrvatske povijesti vidi str. 6 u ovom radu i literaturu navedenu pod bilješkama 15, 16 i 17.

Nacionalni heroji

Iz izvora je jasno da je najznačajniji nacionalni heroj u očima hrvatske elite bio kralj Zvonimir. Verzija legende o njegovoj smrti u *Hrvatskoj kronici* ga predstavlja kao vladara u toku čije vladavine je Hrvatska doživjela svoje zlatno doba:

„I osta kraljem Zvonimir, koji počteni kralj, sin dobrog spomenutja [kralja Krišimira], poče crikve veoma čtovati i ljubiti. I poče dobre pomagati, a progoniti zale. ... I za dobrog kralja Zvonimira biše vesela sva zemlja, jere biše puna i urešena svakoga dobra, i gradovi puni srebra i zlata. ... I tako veliko bogactvo biše, tako u Zagorje, kako u Primorje, za pravednog kralja Zvonimira.“²⁵¹

Zvonimir je i u drugim verzijama legende predstavljan kao pošten, pravedan i pobožan vladar zbog čijeg su ubojstva Hrvati bili kolektivno kažnjeni dolaskom strane dinastije na vlast.²⁵² S obzirom na naglašenost Zvonimirove pobožnosti u izvorima moguće je da su ga pripadnici hrvatskoga plemstva u 14. stoljeću zaista smatrali svetim kraljem iako on službeno nikada nije bio kanoniziran.²⁵³ Takva predodžba nije iznenađujuća ako se uzme u obzir činjenica da je u prethodna tri stoljeća srednjeg vijeka – od 11. do 14. stoljeća – kanoniziran velik broj europskih kraljeva. Tako je već u razdoblju Zvonimirove vladavine (1075/6.-1089.) bio kanoniziran i prvi ugarski kralj Stjepan (1083. godine).²⁵⁴

Zvonimirov lik i sudbina u legendama o njegovoj smrti su vjerojatno – barem djelomično – bili inspirirani životom i smrću Mladena III. Šubića. On je unatoč svojoj mladosti uspio ponovno uspostaviti političku dominaciju Šubića Bribirskih u Hrvatskoj i otvoreno se pobunio protiv ugarskoga kralja – surađujući pri tome s Mlečanima – s ciljem ovladavanja nad Hrvatskom.²⁵⁵

²⁵¹ Mošin, *Ljetopis*, 66-67.

²⁵² U Ugarsko-poljskoj kronici je Zvonimir prikazan kao Kristov izabranik, a *Historia Salonitana maior* donosi tobožnji Zvonimirov epitaf u kojem se veliča Zvonimirova pobožnost i poštenje. Vidi Nemet, „Smrt kralja Zvonimira“, 79-81.

²⁵³ Karbić, „Defining the Position“, 523.

²⁵⁴ Wickham, *Medieval Europe*, 161-162; Engel, *The realm*, 27.

²⁵⁵ Kada je kralj Ludovik I. Anžuvina odlučio povratiti vlast nad Hrvatskom i Dalmacijom, Mlečani su odlučili podržati Mladena III. u njegovim političkim nastojanjima. On je tada bio jedini otvoreni pobunjenik protiv kraljevske vlasti te su mu na temelju toga mletačke vlasti planirale dodijeliti titulu „markiza Slavonije“. Mladen se nadao da će uz pomoć Mlečana uspjeti ostvariti prevlast u Hrvatskoj i suprotstaviti se anžuvinskom kralju. Iako je imao određenog uspjeha te je po svemu sudeći bio karizmatičan vođa (o čemu svjedoči i njegov epitaf na kojem ga se naziva „štitom Hrvata“), njegova prerana smrt 1348. godine je zaustavila njegove ambicije. Vidi Karbić, „Šubići i dobri kralj Zvonimir“, 278-279 i bilješka 35; Ančić, „Dva teksta“, 167.

Njegova prerana smrt 1348. godine kada je imao oko 35 godina je bila neočekivana, a da bi ju racionalizirali su suvremenici izmislili priču o kletvi kralja Zvonimira koja je trebala objasniti Mladenovu nesretnu sudbinu.²⁵⁶

Mladen III. Šubić je za razliku od Zvonimira, bio suvremenik hrvatskog plemstva, zbog čega im je mogao ostati u sjećanju. To pogotovo vrijedi za plemstvo koje je bilo u bliskim odnosima sa Šubićima i koje je kasnije pripadalo instituciji „plemstva dvanaestero plemena Kraljevine Hrvatske“. Stoga nije iznenađujuće da se upravo u okrilju toga plemstva čuvalo sjećanje na kralja Zvonimira.²⁵⁷

Osim Zvonimira, status nacionalnog heroja je imao – sudeći po zapisu iz *Hrvatske kronike* – i kralj Budimir. Kralj Budimir je prihvatio kršćansko učenje te se zajedno s podanicima odlučio krstiti:

„I u svem kralj virova i krsti se sa svimi, ki još u kraljevstvu njegovu bihu nekršćani.“²⁵⁸

Uz to je i tijekom njegove vladavine sazvan sabor „na planini, ka se diše Hlivaj“ gdje je proveo crkvenu i administrativnu organizaciju kraljevstva.²⁵⁹ S obzirom na učestalost spominjanja u izvorima – i ne samo u narativnim već i u diplomatskim izvorima – izvjesno je da je značaj Zvonimira u tadašnjem društvu ipak bio znatno veći.²⁶⁰

Prvi značajniji nacionalni heroj za Škote je bio njihov tobožnji prvi kralj Gaythelos. On je prvo oženio faraonovu kćer Scotu, a potom i ujedinio svoje grčke i Scotine egipatske podanike u jednu novu naciju – Škote. Zahvaljujući vlastitim sposobnostima Gaythelos je svoj narod, unatoč brojnim neprijateljima, uspješno naselio na područje Španjolske gdje je izgradio grad i svojem

²⁵⁶ Karbić, „Šubići i dobri kralj Zvonimir“, 279. U prilog argumentu da je legenda o smrti kralja Zvonimira povezana sa životom i smrću Mladena III. Šubića ide i činjenica da je tobožnji epitaf kralja Zvonimira koji donosi *Historia Salonitana maior* stilski i izražajno sličan epitafu Mladena III. Šubića. Za više informacija vidi str. 50 u ovom radu.

²⁵⁷ Majnarić, „The Making of a Nation“, 130-132.

²⁵⁸ Mošin, *Ljetopis*, 49-50.

²⁵⁹ Mošin, *Ljetopis*, 51-56.

²⁶⁰ Kralj Budimir se spominje isključivo u Hrvatskoj kronici (vidi Mošin, *Ljetopis*, 48-57) dok se Zvonimir, osim u legendama o nasilnoj smrti, spominje i u diplomatskoj ispravi koja svjedoči o sudskom procesu u kojem su plemići Lapčani uvjerali sudske prisežnike i kraljicu Elizabetu da drže Karin na temelju povijesnog prava i da je njihovom pretku taj posjed darovao upravo kralj Zvonimir. Vidi Majnarić, „The Making of a Nation“, 132; Majnarić, *Plemstvo zadarskog zaleđa*, 104-105.

narodu dao prve zakone.²⁶¹ Nezadovoljan situacijom u kojoj je njegovom narodu, zbog konstantnih napada španjolskih starosjedioca, bila ugrožena sloboda (nezavisnost) pred smrt nagovara sinove da napuste Španjolsku i nasele dotada nenaseljenu Irsku.²⁶²

Unatoč „povijesnom“ značaju kojeg je imao Gaythelos, najznačajniji škotski nacionalni heroj je ipak bio kralj Robert Bruce. Iako je za života imao mnogo neprijatelju unutar Škotskog Kraljevstva, zahvaljujući uspješnoj borbi protiv Engleske i pobjedi u bitci kod Bannockburna, kralj Robert ubrzo nakon smrti postaje nacionalnim herojem.²⁶³ O zaslugama i junaštvu kralja Roberta Brucea najviše saznajemo iz istoimene epske pjesme *The Bruce*.

John Barbour također naglašava da je Robert Bruce vodio pravedan rat kojim je htio osloboditi Škotsku²⁶⁴ i ponovno osigurati nepravedno oduzeta prava i posjede svojih škotskih podanika:

„Yhe knaw all weill, and wele may se,
How we ar out off oure cuntre
Banyst, throu Inglis mennys mycht;
And that, that ouris suld be of richt,
Throu thair mastrice thai occupy“²⁶⁵

John Barbour je kralju Robertu (ili nekom njegovom značajnijem podaniku poput Jamesa Douglasa) često pripisivao najvjerojatnije izmišljene govore kako bi ukazao na činjenicu da se dobrim vodstvom može „probuditi“ hrabrost i odlučnost podanika i tako, unatoč nepovoljnim okolnostima, ostvariti pobjeda.²⁶⁶

²⁶¹ Fordun I, 27; Klusek, „The Law“, 132.

²⁶² Fordun I, 15-16; Webster, „John of Fordun“, 93. O Gaythelosovim postignućima se može saznati više iz ranijih dijelova ovog poglavlja.

²⁶³ O postignućima kralja Roberta za vrijeme njegove vladavine vidi King i Etty, *England and Scotland*, 29-38.

²⁶⁴ Susan Foran, „A Nation of Knights? Chivalry and the Community of the Realm in Barbour’s Bruce“, u *Barbour’s Bruce and its Cultural Contexts: Politics, Chivalry and Literature in Late Medieval Scotland*, ur. Steve Boardman i Susan Foran (Woodbridge: Boydell Press, 2015), 144; Boardman, „„Thar nobill eldrys gret bounte““, 202.

²⁶⁵ *The Bruce* IV, 520-524.

²⁶⁶ Boardman, „„Thar nobill eldrys gret bounte““, 197-198.

Barbourova pjesma kralja Roberta predstavlja kao „heroja utemeljitelja“ čime odvlači pozornost s vremenski dalekog i mitskog Gaythelosa i uzor za političko djelovanje Škotske elite postavlja u blisku prošlost.²⁶⁷ Deklaracija iz Arbroatha Roberta Brucea također prikazuje kao osobu koja će svoju naciju – unatoč svim neprilikama koje će ga pritom zadesiti – izbaviti iz nevolja i osigurati joj slobodu:

„A quibus Malis innumeris, ipso Juuante qui post uulnera medetur et sanat, liberati sumus per strenuissimum Principem, Regem et Dominum nostrum, Dominum Robertum, ... cui tanquam illi per quem salus in populo nostro facta est pro nostra libertate tuenda tam Jure quam meritis tenemur et volumus in omnibus adherere.“²⁶⁸

William Wallace je još jedna osoba koja se može donekle smatrati nacionalnim herojem u Škotskoj 14. stoljeća. Idealizirani prikaz njegovog djelovanja nalazimo u *Chronica Gentis Scotorum*, točnije u djelu kronike nazvanom *Gesta Annalia* II. Međutim narativ o njegovim postignućima je autoru prvenstveno poslužio samo kako bi nagovijestio kasniji politički uspon kralja Roberta Brucea. Tako da je djelovanje Williama Wallacea u kronici oblikovano pod utjecajem propagande škotskog kraljevskoga dvora koja je težila tome da legitimira Robertov uspon na škotsko prijestolje.²⁶⁹

Ostavljajući u ovom razmatranju Williama Wallacea nakratko po strani, može se primijetiti da obje nacije veličaju jednog imaginarnog vladara iz daleke prošlosti (Budimir, Gaythelos) i jednog stvarnog vladara (Zvonimir, Robert Bruce). Glavna razlika je u tome što kralj Zvonimir, za razliku od Roberta Brucea nije suvremenik društvenopolitičkih zbivanja 14. stoljeća. Međutim, ako se prihvati gore navedena pretpostavka, po kojoj je priča o smrti kralja Zvonimira inspirirana životom i smrću Mladena III. Šubića, onda se ipak može zaključiti da je ondašnje hrvatsko plemstvo (ili barem jedan dio tog plemstva okupljen u instituciju „plemstva dvanaestero

²⁶⁷ Foran, „A nation of Knights?“, 146.

²⁶⁸ Transcription and Translation of the Declaration of Arbroath, 6 April 1320. National Records of Scotland, SP13/7, <https://www.nrscotland.gov.uk/files/research/declaration-of-arbroath/declaration-of-arbroath-transcription-and-translation.pdf> (posjet 14.9.2022). Engleski prijevod navedenog citata glasi: „But from these countless evils we have been set free, by the help of Him who though He afflicts yet heals and restores, by our most tireless prince, King and lord, the lord Robert. ... To him, as to the man by whom salvation has been wrought unto our people, we are bound both by his right and by his merits that our freedom may be still maintained, and by him, come what may, we mean to stand.“

²⁶⁹ O tome kako je kroničarski narativ o Williamu Wallaceu oblikovan pod utjecajem kraljevske propagande vidi Fraser, „„A Swan from a Raven““, 1-22.

plemena²⁷⁰) barem posredno – preko kralja Zvonimira – veličalo svojega suvremenika. Društveni status Mladena III. Šubića je bio niži od Zvonimirovog jer je potonji ipak bio hrvatski kralj dok je Mladen bio samo velikaš. K tome su upravo i Mladenovi preci – prvenstveno ban Pavao Šubić – zaslužni za „oživljavanje“ uspomene na kralja Zvonimira kao i za stvaranje ideološke poveznice između kralja Zvonimira i svoje dinastije (Šubići Bribirski).²⁷¹

Uz sve navedeno ne treba ni smetnuti s uma da je kralj Ludovik na kraju uspio uspostaviti kontrolu nad cijelom Hrvatskom, a shodno tome veličanje glavnog pobunjenika protiv kraljevske vlasti tada više nije bilo poželjno.²⁷² Stoga i nije iznenađujuće što je Hrvatima možda bilo prihvatljivije veličati već odavno pokojnog kralja Zvonimira, umjesto da direktno veličaju svog suvremenika Mladena III. Šubića.

Teritorij

Percepcija teritorija koju je tijekom 14. stoljeća gajila elita Hrvatskog Kraljevstva je bila u potpunoj nesuglasici s političkom realnošću. U izvorima nailazimo na nekoliko teritorijalnih opisa Hrvatskog Kraljevstva. Prvi i najdetaljniji opis donosi *Hrvatska kronika* koja kraljevstvo – na temelju organizacije provedene tijekom vladavine kralja Budimira – dijeli na četiri dijela:

„I primorje (sic!) razdili na dvoje počamše od mista [i] grada ki po poganih bi razrušen, ki se zove Dalma, gdi sa [s]hodom biše, deri do mista, ko se zove Valdemin. Od Dalme do Valdemina prozva Hrvate Bile, što su Dalmatini Nižnji. I još od mista Dalme do Bandalona grada, ča se sada zove Drač, dotla prozva Gornju Dalmaciju i to[li]koje Surbiju, ča jest Zagorje. I tuj na dvoje razdiliše: počamše od gornje strane Drine, ča jest na zahod sunčeni do gore Borave, a toj prozva Bosnu, i od Drine do Lipa prozva Ras, ča je Raška zemlja.“²⁷³

Ovaj opis nudi razgraničenja četiri oblasti (Hrvati Bili/Dalmatini Nižnji i Donja Dalmacija u Primorju i Bosna i Raša u Zagorju) koja pripadaju zamišljenom kraljevstvu²⁷⁴ ali vanjske granice tj. granice naspram drugih kraljevstava se uopće u kronici ne spominju.

²⁷⁰ Majnarić, „Vazda ljublaše pravdu“, 306-307.

²⁷¹ Karbić, „Šubići i dobri kralj Zvonimir“, 275-279; Majnarić, „The Making of a Nation“, 131.

²⁷² Karbić, „Šubići i dobri kralj Zvonimir“, 278.

²⁷³ Mošin, *Ljetopis*, 54-55.

²⁷⁴ Ančić, „Ljetopis kraljeva“, 526.

Drugi, još šturiji opis teritorija nalazimo u pripisima Supetarskom kartularu, tamo se spominje sedam banovina (Hrvatska, Bosna, Slavonija, Požega, Podravlje, Albanija i Srijem) kojima upravljaju banovi iz redova šest hrvatskih rodova. Ovdje nisu spominjane ni unutarnje (između banovina) ni vanjske granice kraljevstva. Međutim cilj ovog zapisa nije bio pobliže opisivanje teritorijalne organizacije Hrvatskog Kraljevstva već veličanje tzv. plemićke republike „uspostavljene“ nakon kraljevskog uklanjanja bana Mladena II. Šubića 1322. godine.²⁷⁵

Jedini izvor u kojemu se spominje vanjska granica Hrvatskoga Kraljevstva je *Pacta conventa*. U njoj se rijeka Drava spominje kao granica između Hrvatske i Ugarske zbog čega su se upravo na njenim obalama susreli pripadnici „plemstva dvanaestero plemena Kraljevine Hrvatske“ i ugarski kralj Koloman.²⁷⁶ Sva tri izvora ukazuju na to da su tadašnje teritorijalne percepcije Hrvata potpuno odudarale od realnog stanja. Stoga se može reći da je tadašnja percepcija hrvatskog teritorija odgovarala onome što Anthony Smith naziva domovinom tj. teritorij koji neka zajednica smatra „svojim“, bez da nužno bude i u „vlasništvu“ tog teritorija.²⁷⁷ Uzrok takve percepcije je možda i taj što tadašnje granice Hrvatskog Kraljevstva i u realnosti nisu bile do kraja definirane.²⁷⁸

Razlog za ovakvo poimanje granica možda također leži i u činjenici da su autori gore spomenutih izvora prilikom svog pisanja koristili jedan raniji izvor koji se doticao pitanja teritorija ovih prostora. Taj izvor je bio *Ljetopis popa Dukljanina* napisan u 12. stoljeću. Međutim, dotična kronika nije bila u skladu s kasnosrednjovjekovnom društvenopolitičkom realnošću. Zbog toga je geografsko poimanje *Ljetopisa popa Dukljanina* u gore navedenim izvorima (*Hrvatska kronika*,

²⁷⁵ Ančić, „Dva teksta“, 165-166. Ančić smatra da je autor pripisa informacije za imena banovina crpio iz tadašnjeg političkog okruženja (14. stoljeće) jer „... (u svijetu koji poznaje autor doista postoje Hrvatska, Bosna i Slavonija kao banovine; Požega, Podravlje i Srijem nisu međutim zasebna teritorijalno-upravna područja, ali jesu krajevi s jasnom slavenskom većinom; Albanija, pak, ulazi na tu listu najvjerojatnije kao rezultat utjecaja čitanja Ljetopisa popa Dukljanina, ili jednoga njegova dijela, koji se kao vrelo znanja i spoznaja o prošlosti razabire ponajprije u spominjanju kralja Svetoplega [sic!]).“ Vidi navedeno djelo, 178.

²⁷⁶ Barada, 203-205; Ančić napominje da autor *Pacta conventa* rijeku Dravu ne promatra kao stvarnu lokaciju razgraničenja dvaju kraljevstava već mu služi kao obični *topos*. Vidi Ančić, „Dva teksta“, 168.

²⁷⁷ Smith, *The Ethnic Origins*, 28.

²⁷⁸ Dugotrajan i postepen proces razgraničenja slavonske i hrvatske banovine koji je konačno završen tek u 15. stoljeću u vrijeme vladavine kralja Žigmunda je možda najbolji primjer koji ukazuje na nedefiniranost vanjskih granica Hrvatske tijekom srednjeg vijeka. Vidi Ančić, „Dva teksta“, 181-183.

pripisi Supetarskom kartularu) moralo biti prilagođeno da odgovara novonastaloj kasnosrednjovjekovnoj političkoj i religijsko-kulturnoj situaciji.²⁷⁹

Englesko-škotska granica je bila gotovo u potpunosti definirana sporazumom u Yorku 1237. godine te su obje strane takvo stanje prihvaćale čak i nakon izbijanja englesko-škotskih ratova krajem 13. stoljeća.²⁸⁰ Zahvaljujući definiranom teritoriju njihovog kraljevstva, Škoti nisu gajili nerealne percepcije vlastitog teritorija na području Velike Britanije. Teritorijalno pitanje oko kojeg su ipak postojale nedoumice se ticalo imena otoka na kojemu su Škoti živjeli (Velika Britanija).²⁸¹ Zbog toga je John od Forduna tvrdio da:

„... Albion insula post gigantes, obmisso nomine primo, duobus consequenter nominibus, secundum has duas divisiones, Britannia, videlicet, et Scotia, fruebatur.“²⁸²

John od Forduna naglašava kako su se na južni dio otoka naselili Britanci (te se po njima otok naziva Britanija) dok su sjeverni dio otoka naselili Pikti i Škoti (a po njima se otok naziva Škotska).²⁸³ Ovakav narativ je iznimno važan i koristan za Johna od Forduna jer mu služi za opovrgavanje engleskoga narativa po kojemu su Britanci – koje su Englezi smatrali svojim prethodnicima – predvođeni Trojancem Brutom bili prvi narod koji je naselio otok.²⁸⁴ Navodeći svoj narativ, John od Forduna ukazuje na to da su Škoti svojevolumeno naselili otok i da su na njemu organizirali autonomno kraljevstvo neovisno od Britanaca/Engleza na jugu.²⁸⁵ Iz navedenoga je moguće ponovno zamijetiti već postavljeni obrazac u kojemu je glavna briga škotskoga kroničara Johna od Forduna bilo dokazivanje škotske nezavisnosti koja je po njemu bila neprekinuta i za vrijeme doseljavanja Škota na područje Velike Britanije.

²⁷⁹ Ančić, „Ljetopis kraljeva“, 526-527.

²⁸⁰ King i Etty, *England and Scotland*, 149-150.

²⁸¹ Terrell, *Scripting the Nation*, 59.

²⁸² Fordun II, 1. Prijevod navedenog citata na engleski glasi: „This island of Albion, therefore, after the giants, having lost its first name, had, consequently, two names, according to these two divisions, that is, Britannia and Scotia.“

²⁸³ Fordun II, 1.

²⁸⁴ Brutusovi sinovi su podijelili vlast nad otokom, ali je primat pripao vladaru Engleske. Vidi Terrell, *Scripting the Nation*, 44-45.

²⁸⁵ Terrell, *Scripting the Nation*, 59.

Jezik

Jedan od važnijih aspekata nacionalnog identiteta u srednjem vijeku je bio jezik. Njegov značaj prilikom definiranja nacionalnih grupa je vidljiv iz činjenice da su barem od 12. stoljeća riječi jezik i narod/nacija bili sinonimi.²⁸⁶ Međutim, u Hrvatskoj 14. stoljeća jezik još uvijek nije imao ključnu ulogu u definiranju hrvatske nacije. Shodno tome ni autori relevantnih izvora nisu u njima spominjali ništa vezano za jezik. Iznimka je *Hrvatska kronika* u kojoj se hrvatski jezik spominje u kontekstu prevođenja vjerskih spisa:

„I tako sveti muž Kostanc naredi popove i knjigu harvacku i istumači iz grčkoga knjigu harvacku: istumači evanjelja i sve pistule crikvene ...“²⁸⁷

Mogući razlog zbog kojeg jezik nije imao istaknutu ulogu u oblikovanju hrvatskog identiteta je činjenica da se govorni jezik Hrvata nazivao i slavenskim. Druge nacionalne ili političke zajednice su Hrvate često identificirale kao govornike slavenskog jezika.²⁸⁸ Takvo stanje će se postepeno početi mijenjati zahvaljujući radu svećenika glagoljaša. Oni će u svojim radovima korišteni jezik početi nazivati hrvatskim te tako jezik učiniti značajnim elementom hrvatskoga nacionalnoga identiteta.²⁸⁹ Međutim ta promjena naziva nikada neće biti kompletna tj. naziv „hrvatski“ nikada neće u potpunosti zamijeniti naziv „slovenski“, ali ova promjena ipak upućuje na tadašnje izmjene u predodžbama vezanim za nacije u određenim društvenim krugovima (zajednica svećenika glagoljaša).²⁹⁰

S obzirom na takva promijenjena shvaćanja, nije iznenađujuće da je autor Hrvatske kronike – koja najvjerojatnije potječe s kraja 14. ili s početka 15. stoljeća – napisao da Hrvati zbog izdaje

²⁸⁶ Hirschi, *The Origins*, 12.

²⁸⁷ Mošin, *Ljetopis*, 54-55.

²⁸⁸ To se nadovezivalo na činjenicu da su pripadnici drugih zajednica (Dalmatinci, Mlečani, Mađari) stanovništvo Hrvatske (uključujući i pripadnike elite) često nazivali Slavenima. Shodno tome su te zajednice i lokalni jezik nazivale slavenskim, a često je i za naziv teritorija umjesto riječi Hrvatska korištena riječ Slavonija. Utjecaj „strane“ nomenklature je bio takav da su i pripadnici hrvatske elite poput bana Pavla Šubića u vlastitim ispravama znali koristiti isto nazivlje (Slavonija umjesto Hrvatska). Vidi Fine, *When ethnicity*, 82-85, 89, 93, 103, 124-125, 150. Također se ne smije smetnuti s uma da samo zato što se Hrvate teško mogli jezično razlučiti od okolnih slavenskih grupacija to ne znači da oni sami nisu mogli koristiti jezik kao sredstvo kojim su definirali druge jezično specifične nacije. Na ovu pojavu nam ukazuje već spomenuti primjer s jednog sastanka hrvatskih plemića održanog 1326. godine na kojemu se za Ugre koristi naziv *lingua extranea* (strani jezik). Vidi Ančić, „Dva teksta“, 194.

²⁸⁹ Ančić, „Ljetopis kraljeva“, 537-538; Ančić, „Dva teksta“, 192-193; Zapis glagoljaškog popa Martinca pruža odličan primjer iz kojeg se jasno može vidjeti kako je sintagma „jazik hrvatski“ krajem 15. stoljeća postala sinonim za hrvatsku naciju. Vidi Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, 97 i Fine, *When ethnicity*, 148.

²⁹⁰ Ančić, „Dva teksta“, 192-197.

vlastitog kralja neće više nikad biti podložni vladaru „od svoga jezika“.²⁹¹ Također u tom istom razdoblju profesor na pariškoj Sorbonni i kanonik i penitencijar crkve u Toursu Juraj iz Slavonije zapisuje u jednom kodeksu da je glagoljica hrvatsko pismo (*alphabet est chrawaticum*).²⁹²

U Škotskoj jezik također nije imao ključnu ulogu u definiranju nacionalnog identiteta. Razlog tome je taj što su Škoti koristili dva jezika tj. nisu imali zajednički jezik zbog čega nije ni moglo doći do izjednačavanja jezika i nacije.²⁹³ Jezičnu situaciju nam поблиže opisuje John od Forduna koji u svojoj kronici tvrdi:

„Mores autem Scotorum secundum diversitatem linguarum variantur; duabus enim utuntur linguis, Scotica, videlicet, et Theuthonica, cujus linguae gens maritimas possidet et planas regiones, Scotiae vero [linguae] montanas inhabitat et insulas ulteriores.“²⁹⁴

Iz ovog opisa proizlazi da su nizinski i primorski Škoti govorili tzv. teutonskim jezikom dok su Škoti s visoravni i vanjskih otoka pričali škotskim jezikom, a uz to su i običaji ove dvije lingvističke skupine bili drugačiji. Škotski kroničari, počevši od Johna od Forduna su prvenstveno bili zaokupljeni isticanjem karakternih razlika između ta dva dijela Škotske nacije.²⁹⁵ Tako su nizinski i primorski Škoti, govornici teutonskog²⁹⁶ jezika, iz čijih redova je potjecao i John od Forduna, bili „civilizirani“ dio škotske nacije dok su gorštaci, govornici škotskog jezika, pripadali „barbarskom“ dijelu škotske nacije.²⁹⁷ Unatoč njihovoj „barbarskoj“ naravi i drugačijem jeziku, gorštaci su ipak mogli uvažavati zakone i biti odani škotskom kralju u slučaju da on nad njima

²⁹¹ Mošin, *Ljetopis*, 68; Ančić, „Ljetopis kraljeva“, 521-522.

²⁹² Ančić, „Dva teksta“, 196-197; Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, 308, 311.

²⁹³ Reynolds, *Kingdoms and Communities*, 276.

²⁹⁴ Fordun II, 9. Engleski prijevod navedenog citata glasi: „The manners and customs of the Scots vary with the diversity of their speech. For two languages are spoken amongst them, the Scottish and the Teutonic ; the latter of which is the language of those who occupy the seaboard and plains, while the race of Scottish speech inhabits the highlands and outlying islands.“

²⁹⁵ Martin Macgregor, „Gaelic barbarity and Scottish identity in the later Middle Ages“, u *Miorun mòr nan Gall, 'The great ill-will of the Lowlander'? Lowland perceptions of the Highlands, medieval and modern*, ur. Dauvit Broun i Martin MacGregor (Glasgow: Centre for Scottish and Celtic Studies; University of Glasgow, 2009), 11-13.

²⁹⁶ Zapravo je riječ o engleskom jeziku, ali ga John od Forduna najvjerojatnije zbog svog „lingvističkog nacionalizma“ odbija tako zvati. Vidi Macgregor, „Gaelic barbarity“, 13.

²⁹⁷ John od Forduna gorštačke Škote opisuje kao neukrotive, neotesane, neugodne, lijene i sklone krađi dok nizinske i primorske Škote opisuje kao poslušne, pristojne, miroljubive i pobožne. Ovakvim opisom je John od Forduna preuzeo klasični topos koji suprotstavlja civiliziranog i barbarskog čovjeka. Vidi Macgregor, „Gaelic barbarity“, 7, 11.

pravilno vlada.²⁹⁸ Ta odanost škotskom kralju je i razlog zbog kojeg ih je John od Forduna ipak smatrao pripadnicima škotske nacije.²⁹⁹

Na temelju dvojezičnosti škotske nacije, jezik nije mogao biti upotrebljavan kao sredstvo za definiciju dotične nacije, barem ne u srednjovjekovnom razdoblju. U skladu s time, nizinski Škoti su sve do kraja 15. stoljeća svoj govorni jezik nazivali engleskim jezikom (*Inglis*) i time u svojim očima nisu umanjili svoju pripadnost škotskoj naciji. Ovo će se promijeniti tek krajem 15. stoljeća, ali do tada uopće neće predstavljati problem jer je glavni kriterij pripadnosti škotskoj naciji bila politička privrženost škotskom kralju i život unutar – teritorijalno dobro definiranog – Škotskog Kraljevstva.³⁰⁰

²⁹⁸ Fordun II, 9.

²⁹⁹ Macgregor, „Gaelic barbarity“, 13.

³⁰⁰ Boardman, „A People Divided?“, 114-115.

6. Zaključak

Na temelju ranije proučenih društvenopolitičkih okolnosti je vidljivo da su gotovo svi elitni slojevi društva u oba kraljevstva tijekom 14. stoljeća bili uključeni u oblikovanje nacionalnog diskursa. Vrhovna vlast oba kraljevstva – bili to kraljevi iz dinastije Bruce ili Stewart u Škotskoj ili banovi iz dinastije Šubić u Hrvatskoj – je imala najveći utjecaj na oblikovanje nacionalnog diskursa. To je razumljivo s obzirom na to da su vladari često bili nositelji dotičnih nacionalnih identiteta i da im je stoga nacionalni diskurs služio kao vrsta ideološkog potpornja za legitimizaciju vlasti.

Odnos hrvatskog i škotskog plemstva prema nacionalnim idejama koje su uglavnom promovirali njima nadređeni vladari bio je ambivalentan. Općenito uzevši plemstvo je bilo svjesno svoje nacionalne pripadnosti. Međutim ta svijest je mogla biti različitog intenziteta, kao što je to bio slučaj u Škotskoj gdje je razina nacionalne samosvijesti u pojedinim slučajevima ovisila o količini vremena provedenim pod vlašću škotskih kraljeva. Što je vlast škotskih kraljeva na nekom području trajala kraće to je i škotska nacionalna samosvijest bila slabija. Pojedine skupine plemstva su nacionalne ideje mogle iskoristiti kako bi pokušale očuvati svoj prijašnji privilegirani društveni položaj kao što je bio slučaj s pripadnicima institucije „plemstva dvanaestero plemena Kraljevine Hrvatske“ prilikom ponovne uspostave kraljevske vlasti u Hrvatskoj. U slučajevima kada su „nacionalni“ (tj. interesi kraljevstva) bili suprotstavljeni osobnim i dinastičkim interesima pojedinog plemića onda bi taj isti plemić bez puno zadržke napustio svoje „sunarodnjake“ i djelovao s ciljem osiguravanja vlastitih interesa. Shodno tome pobune, izdaje i prelasci na stranu „neprijatelja“ nisu bili neviđena pojava ni u Hrvatskoj ni u Škotskoj.

Crkva je također imala ulogu u oblikovanju nacionalnog diskursa, prvenstveno zato što su iz njenog okrilja dolazile pismene osobe koje su to svoje znanje koristile za pisanje o nacijama i njihovom formiranju, povijesti i drugim karakteristikama. Time su istovremeno – svjesno ili nesvjesno – pridonijele širenju diskursa o nacijama (većinu u ovom radu korištenih izvora su napisali upravo pripadnici klera). Uz to je i Crkva često djelovala kao „desna ruka“ vrhovne vlasti što je posebice vidljivo u Škotskoj gdje su klerici djelovali u ulozi škotskih diplomata na papinskom dvoru. U Hrvatskoj nije bilo većih crkvenih središta zbog čega je hrvatski diskurs

oblikovan u okrilju dalmatinske Crkve (prvenstveno Splitske metropolije) koja se stjecajem povijesnih okolnosti krajem 13. i početkom 14. stoljeća našla pod ideološkim utjecajem Šubića.

Oba kraljevstva su tijekom 14. stoljeća napadali „strani“ kraljevi. Hrvatskoj su prijetili ugarski vladari iz dinastije Anžuvina dok su Škotima još od kraja 13. stoljeća – počevši od Edvarda I. – prijetili engleski kraljevi. Međutim krajnji ishod je bio različit. Ugarski kralj Ludovik Anžuvina je polovicom stoljeća uspješno uspostavio, a potom i učvrstio svoju vlast u Hrvatskoj. Jedan od razloga anžuvinskog uspjeha je taj što je poštvao zasebnost Hrvatske u sklopu zemalja krune svetog Stjepana te je surađivao s plemstvom prilikom provođenja kraljevskih reformi, uglavnom poštvujući njihove običaje i tradicije. Edvard I. je postupao upravo suprotno zbog čega je izazvao otpor Škotske. U konačnici ni Edvard I. ni njegovi nasljednici neće uspjeti zavladatai Škotskom. Bez obzira na uspješnost pojedinog osvajanja, ovakvi ratni susreti sa „strancima“ i „neprijateljima“ su zasigurno kod pripadnika hrvatske i škotske nacije doprinijeli daljnjem jačanju nacionalne samosvijesti.

Proučavanjem izvora – a koristeći se pri tome pojedinim teoretskim postavkama Anthonyja Smitha, Susan Reynolds i Caspara Hirschija – su se iz njih mogle izvući informacije koje ukazuju na postojanje pojedinih elemenata pripisivanih nacijama. Shodno tome su u ovom radu proučeni i komparirani mit o porijeklu, političko ustrojstvo, nacionalni heroji, teritorij i jezik hrvatske i škotske nacije.

Škotski mit o porijeklu se poziva na grčko-egipatsko porijeklo škotske nacije te nastanak škotske nacije postavlja u vrijeme Mojsijevo bijega iz Egipta. Hrvatski mit o porijeklu navodi da su Hrvati potekli od Gota koji se na „povijesnoj sceni“ pojavljuju u 4. stoljeću. Političko ustrojstvo škotske nacije se temeljilo na neprekinutom nizu „narodnih“ vladara, ali i dobrom vodstvu tih vladara zbog čega John od Forduna u svojoj kronici ističe Gaythelosovu ulogu u izgradnji prvog grada u Španjolskoj i kreiranja – na temelju grčkog uzora – prvih zakona za Škotske. O političkom ustrojstvu su među Hrvatima postojala dva različita narativa. Jedan se također temeljio na zakonodavstvu vladara tj. u ovom slučaju zakonodavstvu kralja Budimira, dok je drugi narativ – najvjerojatnije nastao pod utjecajem pripadnika institucije „plemstva dvanaestero plemena Kraljevine Hrvatske“ – isticao politički značaj koji su u Hrvatskom Kraljevstvu imali pripadnici dvanaest hrvatskih plemićkih rodova.

I Hrvati i Škoti su svoje kraljeve smatrali nacionalnim herojima. Škoti su veličali svog (mitskog) prvog kralja i osnivača škotske nacije Gaythelosa, ali ništa manji značaj nije pridavan kralju Robertu Bruceu koji je još tada bio u sjećanju ondašnjih Škota i o čijim djelima je John Barbour napisao cijelu pjesmu (*The Bruce*). Hrvati su veličali kralja Zvonimira čiji narativ o nasilnoj smrti je najvjerojatnije nastao pod dojmom života i smrti sposobnog i karizmatičnoga Mladena III. Šubića – koji je sudeći po epitafu na njegovom grobu također do neke mjere bio smatram nacionalnim herojem.

Teritorij Škotskog Kraljevstva je bio temeljito definiran već u 13. stoljeću zbog čega Škoti, nisu gajili nerealne percepcije o veličini Škotskog Kraljevstva. Jedina značajnija stvar vezana uz percepciju škotskog teritorija je bilo ime otoka na kojemu su Škoti (i Englezi) živjeli. Stoga John od Forduna u svojoj kronici napominje da je otok na kojemu Škoti žive nekada imao dva imena – Škotska i Britanija. Hrvati su pak, djelomično zbog nedostataka čvrsto definiranih granica i jezične sličnosti populacija okolnih političkih entiteta (Bosna, Slavonija), a djelomično i zbog ograničenog povijesnog „znanja“, smatrali da je njihovo kraljevstvo puno prostranije nego što je ono zaista i bilo. Jezik, iako je u europskom srednjovjekovnom kontekstu imao izrazit značaj za definiranje nacija, u oblikovanju škotskog i hrvatskog nacionalnog identiteta u 14. stoljeću nije imao značajnu ulogu. Doduše u hrvatskom diskursu je jezik protokom stoljeća postupno dobio na značaju zahvaljujući djelovanju svećenika glagoljaša.

Iz svega navedenog je jasno da je u sklopu hrvatske i škotske nacionalne samopredodžbe bilo sadržano „znanje“ o mnogim identičnim nacionalnim elementima (mit o porijeklu, političko ustrojstvo, nacionalni heroji, teritorij i jezik) koji su se u svojim detaljima snažno razlikovali (npr. grčko-egipatsko porijeklo Škota u biblijskim vremenima naspram gotskog porijekla Hrvata u kasnoj antici). Isto tako su i društvenopolitičke silnice koje su oblikovale nacionalni diskurs bile u svojim detaljima po mnogočemu različite, ali kada se promotri šira slika može se vidjeti da su i u Hrvatskoj i u Škotskoj djelovale po istim principima. To možda i nije iznenađujuće ako uzmemo u obzir da su oba kraljevstva bila dijelom kasnosrednjovjekovne Europe te su zbog toga bila „izložena“ istim ili sličnim intelektualnim i idejnim strujanjima.

Sažetak

Ovaj rad proučava i komparira nastanak, oblikovanje i razvoj nacionalnog diskursa u Hrvatskoj i Škotskoj tijekom 14. stoljeća. Oblikovanje hrvatskog i škotskog nacionalnog identiteta se proučava u sklopu analitičkog okvira stvorenog na temelju teorijskih pretpostavki Anthonyja Smitha, Susan Reynolds i Caspara Hirschija. U središtu analize se nalaze unutarnji i vanjski čimbenici koji su tijekom 14. stoljeća utjecali na stvaranje i/ili zaoštavanje hrvatske i škotske nacionalne autopredodžbe. U skladu s tim se unutar oba kraljevstva sagledavaju uloge koje su u oblikovanju nacionalnog diskursa u danom društvenopolitičkom kontekstu imale društvene elite (vrhovni vladari, plemstvo i Crkva). Uz to se i sagledava uloga koju su u oblikovanju hrvatskog i škotskog nacionalnog diskursa imale zajednice koje su tadašnji Hrvati i Škoti smatrali najvećom prijetnjom za svoje „nacionalne“ interese (Ugarska i Engleska). Na kraju se promatraju i relevantni izvori za nacionalni diskurs u oba kraljevstva. Iz tih izvora se izvlače i kompariraju informacije o nekim značajnijim aspektima dotičnih nacija. Te informacije nam omogućuju da sagledamo kakve su percepcije autori tih izvora, a najvjerojatnije i pripadnici elite obiju kraljevstva, gajili o svojoj naciji.

Ključne riječi: Nacionalni diskurs, Hrvatska, Škotska, kralj, plemstvo, Crkva, Ugarska, Engleska.

Summary

This thesis examines and compares the emergence, formation, and development of the national discourse in Croatia and Scotland during the 14th century. The formation of Croatian and Scottish national identity is examined within the analytical framework created on the basis of the theoretical assumptions of Anthony Smith, Susan Reynolds, and Caspar Hirschi. The analysis focuses on the internal and external factors that influenced the emergence and/or strengthening of the Croatian and Scottish national self-image in the 14th century. Accordingly, the role played by the social elites (rulers, nobility, and Church) in shaping the national discourse in the respective socio-political contexts is examined in both kingdoms. In addition, the role played in shaping Croatian and Scottish national discourse by the communities considered by the Croats and Scots of the time to be the greatest threat to their “national” interests (Hungary and England) will also be analyzed. Finally, relevant sources for national discourse in both kingdoms are considered. From these sources, information about some important aspects of the respective nations will be extracted and compared. Based on this information, we can see what ideas the authors of these sources, and most likely the members of the elites of both kingdoms, had about their nation.

Key words: National discourse, Croatia, Scotland, king, nobility, Church, Hungary, England.

Popis karata

Karta 1. Hrvatska na početku 14. stoljeća: uspon Bribiraca. (Preuzeto i prilagođeno iz Raukar, Tomislav. *Hrvatsko srednjovjekovlje: prostor, ljudi, ideje*. Zagreb: Školska knjiga, 1997).

Karta 2. Grofovije i značajne gospoštije u srednjovjekovnoj Škotskoj. (Preuzeto i prilagođeno iz Barrell, A. D. M. *Medieval Scotland*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000).

Bibliografija

Izvori

Johannis de Fordun. *Chronica Gentis Scottorum*. Uredio William F. Skene. Edinburgh: Edmonston and Douglas 1871.

John Barbour. *The Bruce*. Uredio i književnim i povijesnim uvodom, bilješkama, priložima i pojmovnikom popratio W. M. Mackenzie. London: 1909. Kindle.

John of Fordun. *Chronicle of the Scottish Nation*. Uredio William F. Skene, s latinskog na engleski preveo Felix J. H. Skene. Edinburgh: Edmonston and Douglas 1872.

Ljetopis popa Dukljanina: latinski tekst sa hrvatskim prijevodom i „Hrvatska kronika“. Priredio, napisao uvod i komentar Vladimir Mošin, hrvatski prijevod latinske redakcije Stjepan Mencinger i Vjekoslav Štefanić. Zagreb: Matica Hrvatska, 1950.

Smičiklas, Tadija, ur. *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*. Sv. II. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1904.

Smičiklas, Tadija, ur. *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*. Sv. IX. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1911.

Supetarski kartular. Uredio i uvodnim arheološkim, historijsko-topografskim, paleografskim, diplomatskim i kronološkim studijama popratio Viktor Novak. Lingvističku analizu proveo Petar Skok. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1952.

Transcription and Translation of the Declaration of Arbroath, 6 April 1320. National Records of Scotland, SP13/7. <https://www.nrscotland.gov.uk/files//research/declaration-of-arbroath/declaration-of-arbroath-transcription-and-translation.pdf> (posjet 14.9.2022).

Literatura

Ančić, Mladen. „Ljetopis kraljeva Hrvatske i Dalmacije: (Vrijeme nastanka i autorstvo Hrvatske redakcije Ljetopisa popa Dukljanina)“. *Zgodovinski časopis* 44 (1990): 521-546.

- Ančić, Mladen. „Knin u razvijenom i kasnom srednjem vijeku“. *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 38 (1996): 53-95.
- Ančić, Mladen. „Dva teksta iz sredine 14. stoljeća. Prilog poznavanju „društvenog znanja“ u Hrvatskom Kraljevstvu“. *Starohrvatska prosvjeta* 3/40 (2013): 155-200.
- Anderson, Benedict. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London; New York: Verso, 2006.
- Antoljak, Stjepan. *Pacta ili Concordia od 1102. godine*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, 1980.
- Barada, Miho. „Postanak hrvatskog plemstva“. *Časopis za hrvatsku povijest* 1/3 (1943): 193-218.
- Barrell, A. D. M. *Medieval Scotland*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Berger, Stefan. „Moć nacionalnih povijesti: pisanje nacionalne povijesti u Europi 19. i 20. stoljeća“. *Pro tempore: časopis studenata povijesti* 10-11 (2016): 467-493.
- Beuc, Ivan. *Povijest institucija državne vlasti Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije: pravnopovijesne studije*. Zagreb: Pravni fakultet: Centar za stručno usavršavanje i suradnju s udruženim radom, 1985.
- Boardman, Steve. „A People Divided? Language, History and Anglo-Scottish Conflict in the Work of Andrew of Wyntoun“. U *Ireland and the English World in the Late Middle Ages: Essays in Honour of Robin Frame*, ur. Brendan Smith, 112-129. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009.
- Boardman, Steve. „Highland Scots and Anglo-Scottish Warfare, c.1300-1513“. U *England and Scotland at War, c.1296-c.1513*, ur. Andy King i David Simpkin, 231-253. Leiden: Brill, 2012.
- Boardman, Steve. „„Thar nobill eldrys gret bounte“: The Bruce and Early Stewart Scotland“. U *Barbour's Bruce and its Cultural Contexts: Politics, Chivalry and Literature in Late Medieval Scotland*, ur. Steve Boardman and Susan Foran, 191-212. Woodbridge: Boydell Press, 2015.

- Brown, Michael. „The Development of Scottish Border Lordship. 1332-58“. *Historical Research* 70 (1997): 1-22.
- Brown, Michael. „War, Allegiance and Community in the Anglo-Scottish Marches: Teviotdale in the Fourteenth Century“. *Northern History* 41 (2004): 219-238.
- Brown, Michael. *Disunited Kingdoms: Peoples and Politics in the British Isles 1280-1460*. Harlow: Pearson, 2013.
- Budak, Neven i Tomislav Raukar. *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*. Zagreb: Školska knjiga, 2006.
- Budak, Neven. *Hrvatska povijest od 550. do 1100*. Zagreb: Leykam, 2018.
- Bujan, Solange. „Orbinijevo izdanje „Ljetopisa popa Dukljanina“: povijesni falsifikat“. *Radovi* 43/1 (2011): 65-80.
- Davies, Rees. „Nations and National Identities in the Medieval World: An Apologia“. *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis* 4 (2004): 567-579.
- Duncan, A.A.M. „*Honi soit qui mal y pense*: David II and Edward III, 1346-52“. *Scottish Historical Review* 67 (1988): 113-141.
- Encyclopedia Britannica*, s. v. „John Barbour“, <https://www.britannica.com/biography/John-Barbour> (posjet 7.1.2023).
- Engel, Pal. *The realm of St Stephen: a history of medieval Hungary, 895-1526*. London; New York: I. B. Tauris, 2001.
- Fine, John V. A. *The early medieval Balkans: a critical survey from the sixth to the late twelfth century*. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1991.
- Fine, John V. A. *When ethnicity did not matter in the Balkans: a study of identity in pre-nationalist Croatia, Dalmatia, and Slavonia in the medieval and early-modern periods*. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 2006.

- Foran, Susan. „A Nation of Knights? Chivalry and the Community of the Realm in Barbour’s *Bruce*“. U *Barbour’s Bruce and its Cultural Contexts: Politics, Chivalry and Literature in Late Medieval Scotland*, ur. Steve Boardman i Susan Foran, 137-148. Woodbridge: Boydell Press, 2015.
- Fraser, James E. „„A Swan from a Raven“: William Wallace, Brucean Propaganda and Gesta Annalia II“. *Scottish Historical Review* 81 (2002): 1-22.
- Gál, Judit. *Dalmatia and the Exercise of Royal Authority in the Árpád-Era Kingdom of Hungary*. Budapest: Research Centre for the Humanities, 2020.
- Geary, Patrick. „Ethnic Identity as a Situational Construct in the Early Middle Ages“. *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien (MAGW)* 113 (1983): 15-26.
- Gellner, Ernest. *Nacije i nacionalizam*. Zagreb: Politička kultura, 1998.
- Gillett, Andrew. „Ethnogenesis: A Contested Model of Early Medieval Europe“. *History Compass* 4/2 (2006): 241–260.
- Goldstein, Ivo i Borislav Grgin. *Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku*. Zagreb: Novi Liber, 2008.
- Goldstein, Ivo. „Kako, kada i zašto je nastala legenda o nasilnoj smrti kralja Zvonimira? (Prinos proučavanju mehanizma nastajanja legendi u hrvatskom srednjovjekovnom društvu)“. *Radovi* 17/1 (1984): 35-54.
- Gunjača, Stjepan. *Historija Salonitana Maior*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1951.
- Hirschi, Caspar. *The Origins of Nationalism: An Alternative History from Ancient Rome to Early Modern Germany*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.
- Hobsbawm, Eric J. i Terence Ranger, ur. *The Invention of Tradition*. Cambridge; New York: Cambridge University Press, 1983.
- Hrvatska enciklopedija*, s. v. „Hrvatsko-Ugarsko Kraljevstvo“, <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=26525> (posjet 12.12.2022).

- Karbić, Damir. „Hrvatski plemićki rod i običajno pravo“. *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 16 (1998): 73-117.
- Karbić, Damir. „Defining the Position of Croatia During the Restauration of Royal Power (1345-1361). An Outline“. U ... *The Man of Many Devices, Who Wandered Full Many Ways ... Festschrift in Honor of János M. Bak*, ur. Marcell Sebök i Balázs Nagy, 520-526. Budimpešta: CEU Press, 1999.
- Karbić, Damir. „Šubići i dobri kralj Zvonimir. Prilog proučavanju upotrebe legendi u politici hrvatskih velikaških obitelji“. U *900 godina Bašćanske ploče/Krčki zbornik 42/Posebno izdanje 36*, ur. Petar Strčić, 271-180. Baška: Primorsko-goranska županija; Općina Baška i dr., 2000.
- Karbić, Damir. „Šubići Bribirski do gubitka nasljedne banske časti (1322.)“. *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 22 (2004): 1-26.
- Karbić, Damir. „Plemstvo – definicija, vrste, uloga“. *Povijesni prilozi* 25/31 (2006): 11-21.
- Karbić, Damir. „Crkvena politika Šubića Bribirskih do sloma kliške grane (1356.)“. U *Humanitas et litterae. Zbornik u čast Franje Šanjeka*, ur. Lovorka Čoralčić i Slavko Slišković, 137-158. Zagreb: Dominikanska naklada Istina; Kršćanska sadašnjost, 2009.
- King, Andy i Claire Etty. *England and Scotland, 1286-1603*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2015. Kindle.
- King, Andy. „Best of Enemies: Were the Fourteenth-Century Anglo-Scottish Marches a ‘Frontier Society’?“. U *England and Scotland in the fourteenth Century: New Perspectives*, ur. Andy King, Michael A. Penman, 116-135. Woodbridge: The Boydell Press, 2007.
- Klaić, Nada. „Plemstvo dvanaestero plemena kraljevine Hrvatske“. *Historijski zbornik* 9 (1956): 83-100.
- Klaić, Nada. „Postanak plemstva „dvanaestero plemena Kraljevine Hrvatske““. *Historijski zbornik* 11-12/1 (1959): 121-163.

Klaić, Nada. *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*. Zagreb: Školska knjiga, 1976.

Klusek, Bartosz. „The Law as an Element Organizing and Identifying a Community in the Narratives of the Origins of the Kingdoms of Britain, (Geoffrey of Monmouth, *Historia Regum Britanniae*, John of Fordun, *Chronica Gentis Scottorum*)“. U *Imagined Communities: Constructing Collective Identities in Medieval Europe*, ur. Andrzej Pleszczyński, Joanna Sobiesiak, Michał Tomaszek, Przemysław Tyszka, 127-143. Leiden: Brill, 2018.

Macdonell, Daine. *Theories of Discourse: An Introduction*. Oxford; Cambridge, MA: Blackwell, 1986.

MacGregor, Martin. „Gaelic barbarity and Scottish identity in the later Middle Ages“. U *Mìorun mòr nan Gall, 'The great ill-will of the Lowlander'? Lowland perceptions of the Highlands, medieval and modern*, ur. Dauvit Broun i Martin MacGregor, 7-48. Glasgow: Centre for Scottish and Celtic Studies; University of Glasgow, 2009.

Macquarrie, Alan. *Medieval Scotland: Kingship and Nation*. Stroud: The History Press, 2004. Kindle.

Majnarić, Ivan. *Plemstvo zadarskog zaleđa u XIV. i XV. stoljeću*. Zadar: Sveučilište u Zadru, 2018.

Majnarić, Ivan. „The Making of a Nation: Identities of the Croatian Nobility during the Second Half of the Fourteenth Century“. *Specimina Nova Pars Prima Sectio Mediaevalis* 11 (2021): 127-144.

Majnarić, Ivan. „Vazda ljublaše pravdu s našimi pr'vimi: združivanje plemstva u Kraljevini Hrvatskoj anžuvinskog doba“. U *Zadarski mir: prekretnica anžuvinskog doba*, ur. Mladen Ančić i Antun Nekić, 289-319. Zadar: Sveučilište u Zadru, 2022.

McCulloch, Stuart. „Personal Allegiance in South West Scotland: 1286-1356“. *Transactions of the Dumfriesshire and Galloway Natural History and Antiquarian Society*, 3/84 (2010): 57-72.

Morović, Hrvoje. *Anonimna splitska kronika*. Split: Muzej grada Splita, 1962.

- Nemet, Dražen. „Smrt kralja Zvonimira - problem, izvori i tumačenja“. *Radovi* 38/1 (2006): 73-91.
- Neville, Cynthia J. „The Political Allegiance of the Earls of Strathearn during the War of Independence“. *Scottish Historical Review* 65 (1986): 133-153.
- Oram, Richard D. „Bruce, Balliol and the Lordship of Galloway: South-West Scotland and the Wars of Independence“. *Transactions of the Dumfriesshire and Galloway Natural History and Antiquarian Society*, 3/67 (1992): 29-47.
- Penman, Michael A. „The MacDonald Lordship and the Bruce Dynasty, c.1306-c.1371“. U *The Lordship of the Isles*, ur. Richard D. Oram, 62-87. Leiden: Brill, 2014.
- Pijović, Marko. „Pristupi proučavanju identiteta u prošlosti“. *Historijska traganja* 8 (2011): 9-60.
- Pittock, Murray G. H. *Scottish Nationality*. London: Macmillan Education UK, 2001.
- Popić, Tomislav. „Oblikovanje srednjovjekovne stvarnosti – sociologija znanja i povijest“. *Povijesni prilozi* 26/33 (2007): 239-248.
- Raukar, Tomislav. *Hrvatsko srednjovjekovlje: prostor, ljudi, ideje*. Zagreb: Školska knjiga, 1997.
- Raukar, Tomislav. *Seljak i plemić hrvatskoga srednjovjekovlja*. Zagreb: FF press, 2002.
- Reynolds, Susan. *Kingdoms and Communities in Western Europe, 900-1300*, 2. izd. New York: Clarendon Press 1997.
- Reynolds, Susan. „The idea of the nation as a political community“. U *Power and the Nation in European History*, ur. Len Scales i Oliver Zimmer, 54-66. New York: Cambridge University Press, 2005.
- Richter, Michael. „National Identity in Medieval Wales“. U *Medieval Europeans: Studies in Ethnic Identity and National Perspectives in Medieval Europe*, ur. Alfred P. Smyth, 71-84. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 1998.

- Ruddick, Andrea. „National and Political Identity in Anglo-Scottish Relations, c.1286–1377: A Governmental Perspective“. U *England and Scotland in the fourteenth Century: New Perspectives*, ur. Andy King, Michael A. Penman, 196-215. Woodbridge: The Boydell Press, 2007.
- Smith, Anthony David. *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford: Basil Blackwell, 1988.
- Smith, Anthony David. „National Identities: Modern and Medieval“. U *Concepts of National Identity in the Middle Ages*, ur. Simon Forde, Lesley Johnson i Alan V. Murray, 21-46. Leeds: Leeds Texts and Monographs, 1995.
- Smith, Anthony David. *The nation in history: historiographical debates about ethnicity and nationalism*. Cambridge: Polity Press, 2000.
- Struna. *Hrvatsko strukovno nazivlje*, s. v. „diskurs“, <http://struna.ihjj.hr/naziv/diskurs/25343/#naziv> (posjet 8.7.2022).
- Struna. *Hrvatsko strukovno nazivlje*, s. v. „primordijalizam“, <http://struna.ihjj.hr/naziv/primordijalizam/25320/#naziv> (posjet 5.12.2021).
- Subotić, Milan. „Imaju li nacije pupak? Gelner i Smit o nastanku nacija“. *Filozofija i društvo XXV* (2004): 177-211.
- Švob, Držislav. „Pripis Supetarskog kartulara o izboru starohrvatskog kralja i popis onodobnih banova“. *Historijski zbornik* 9 (1956): 101-117.
- Terrell, Katherine H. *Scripting the Nation: Court Poetry and the Authority of History in Late Medieval Scotland*. Columbus: Ohio State University Press, 2021.
- Webster, Bruce. *Medieval Scotland: The Making of an Identity*. London: Macmillan Education UK, 1997.
- Webster, Bruce. „John of Fordun and the Independent Identity of the Scots“. U *Medieval Europeans Studies in Ethnic Identity and National Perspectives in Medieval Europe*, ur. Alfred P. Smyth, 85-102. London: Palgrave Macmillan UK, 1998.
- Wickham, Chris. *Medieval Europe*. New Haven: Yale University Press, 2016.